

GRETHE KRAGH-MÜLLER
CHARLOTTE RINGSMOSE

PÆDAGOGISK KVALITET I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER

EN RAPPORT OM BØRNS TRIVSEL,
LÆRING OG UDVIKLING I STORE
OG SMÅ DAGINSTITUTIONER

AARHUS UNIVERSITET

Grethe Kragh-Müller og Charlotte Ringsmose

Pædagogisk kvalitet i store og små daginstitutioner

En rapport om børns trivsel, læring og udvikling
i store og små daginstitutioner

Titel:

Pædagogisk kvalitet i store og små daginstitutioner

- En rapport om børns trivsel, læring og udvikling i store og små daginstitutioner

Forfattere:

Grethe Kragh-Müller og Charlotte Ringsmose

Udgivet af:

Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet, 2015

© 2015, forfatterne

1. udgave

Kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

Omslag og grafisk tilrettelæggelse:

Knud Holt Nielsen

Forsidefoto:

Colourbox

ISBN:

978-87-7684-778-4 (e-udgave)

978-87-7684-779-1

Indhold

FORORD	5
RESUME	6
BAGGRUND FOR PROJEKTET	6
FORMÅL FOR PROJEKTET	6
TEORI OG METODE FOR PROJEKTET	7
RESULTATER	9
DEN KVALITATIVE DEL AF UNDERSØGELSEN SET I FORHOLD TIL SPØRGESKEMAUNDERSØGELSEN	16
KAPITEL 1. INDLEDNING	20
1. BAGGRUND FOR PROJEKTET	20
2. FORMÅL FOR PROJEKTET	21
3. HVAD ER PÆDAGOGISK KVALITET	21
3.3. BAGGRUNDSFAKTORER	25
4. PLAN FOR RAPPORTEN	27
KAPITEL 2. ANDEN FORSKNING	28
1. "SÅDAN PASSER KOMMUNERNE BØRNE" (KORA, 2012)	28
2. "INSTITUTIONER ER FORSKELLIGE" (UDVIKLINGSFORUM, 2009)	28
3. BARNEHAGENES ORGANISERING OG STRUKTURELLE FAKTORERS BETYDNING FOR KVALITET (VASSENDEN, A., THYGESEN, J., BROSVIK BAYER, S, ALVESTAD, M, ABRAHAMSEN, G. (2011).	29
KAPITEL 3. TEORI OG METODE	31
1. TEORI	31
2. METODE OG FORSKNINGSDESIGN	32
KAPITEL 4. BAGGRUNDSFAKTORER OG DERES BETYDNING FOR DEN PÆDAGOGISKE KVALITET	37
1. DE 12 INSTITUTIONER	37
2. DAGINSTITUTIONEN SOM KONKRET HANDLESAMMENHÆNG	41
3. DE FYSISKE RAMMER I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER	44
4. FORÆLDRES INSTITUTIONSPRÆFERENCER OG BØRNEENS SOCIALE BAGGRUND I STORE OG SMÅ INSTITUTIONER	46
5. NORMERING OG GRUPPESTØRRELSE	47
6. PÆDAGOGERNES UDDANNELSE OG SAMARBEJDE	48
7. OPSAMLING	49
KAPITEL 5. LEDELSE I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER	51
1. ØKONOMI OG ADMINISTRATION	52
2. PÆDAGOGFAGLIG LEDELSE	54
3. LEDELSE I FORHOLD TIL DET PÆDAGOGISKE ARBEJDE	55
4. STRUKTUR OG RAMMESÆTNING	56
5. KOMMUNIKATION	57
6. PERSONALELEDELSE OG FAGLIG SPARRING	59
7. SYGDOM, FRAVÆR, GENNEMSTRØM	60

8. KENDSKAB TIL BØRN OG FORÆLDRE	61
9. OPSAMLING	61
KAPITEL 6. PÆDAGOGER I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER.....	65
1. PÆDAGOGERNES TRIVSEL I ARBEJDET	66
2. DE FYSISKE RAMMER OG LOGISTIK	67
3. DEN DAGLIGE STRUKTUR.....	68
4. PÆDAGOGSAMARBEJDET	70
5. KOMMUNIKATION OG KENDSKAB TIL BØRN OG FORÆLDRE	71
6. FORDELE OG UDFORDRINGER I STORE OG SMÅ INSTITUTIONER	73
7. PÆDAGOGERNES SYN PÅ PÆDAGOGISK KVALITET OG DERES MULIGHED FOR AT OMSÆTTE DETTE I DEN PÆDAGOGISKE DAGLIGDAG.	75
8. OPSAMLING:.....	76
KAPITEL 7. KIDS VURDERINGER AF PÆDAGOGISK KVALITET I DE STORE OG SMÅ DAG INSTITUTIONER.....	79
1. KIDS SOM METODE.....	79
2. KIDS VURDERINGER AF KVALITETEN I DAGLIGDAGEN I STORE OG SMÅ INSTITUTIONER.	83
3. KIDS VURDERINGER I DE ENKELTE INSTITUTIONER.	84
3. KIDS VURDERINGER PÅ DE TRE CENTRALE OMRÅDER: RELATIONER, DE FYSISKE OMGIVELSER SAMT LEG OG AKTIVITETER.	87
3.2. KIDS VURDERING I FORHOLD TIL DE FYSISKE RAMMER.	92
3.3. LEG OG AKTIVITETER.	94
4. OPSAMLING.	99
KAPITEL 8. BØRNEGENES TRIVSEL I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER – BØRNEPERSPEKTIVER PÅ DAGINSTITUTIONSLIV.....	102
1. DET BEDSTE OG DET VÆRSTE I BØRNEHAVEN.....	103
2. I HVILKEN UDSTRÆKNING KAN BØRNEGENES ØNSKER OM LEG OG SELVINITIEREDE AKTIVITETER SAMMEN MED VENNERNE REALISERES I DAGLIGDAGEN?.....	104
2.2. DE FYSISKE BETINGELSER FOR BØRNEGENES ØNSKER FOR LEG MED VENNER I DE STORE INSTITUTIONER.	106
2.3. MULIGHEDER OG BEGRÆNSNINGER I DET RELATIONELLE MILJØ I DE STORE INSTITUTIONER.	107
3. RELATIONEN TIL DE VOKSNE.	109
3.2. ET BØRNELEV OG ET VOKSENLEV.	111
3.3. BETINGELSER FOR SAMVÆR OG GODE RELATIONER MELLEM BØRN OG VOKSNE I STORE OG SMÅ INSTITUTIONER.	112
3.4. IRETTELSE OG SKÆLD UD	113
KAPITEL 9. KONKLUSION	121
REFERENCELISTE.	133

FORORD

Foreliggende rapport indeholder en undersøgelse af pædagogisk kvalitet i store og små daginstitutioner, og dermed om børns muligheder for trivsel, læring og udvikling i dagligdagen. Det er et centralt emne i den samfundsmæssige debat i dag, fordi udviklingen er gået i retning af at bygge stadig større daginstitutioner til børn. Derfor har det været nødvendigt at fremskaffe viden om emnet i forhold til de beslutninger, der skal træffes.

Undersøgelsen er foretaget af Lektor, Cand. Psych. Aut. og specialist i børnepsykologi, og professor MSO, Cand. Pæd. Psych. Aut., Ph.d. Charlotte Ringsmose. Desuden har Lektor Ditte Winther Lindquist, Pæd. Thomas Kragh-Müller samt Stud. Psych. Malene Kragh og Stud. Psych. Emilie Østergaard deltaget i indsamling af data. Professor Peter Allerup har foretaget opgørelsen af KIDS scoringer, og Bureau 2000 har stået for spørgeskemaundersøgelsen. Grethe Kragh-Müller og Charlotte Ringsmose har stået for undersøgelsen og rapporten, idet dog Grethe Kragh-Müller alene har stået for den del, der vedrører KIDS vurderinger og observationer.

En stor tak til ledere, pædagoger og børn i de 12 daginstitutioner, der har deltaget i den kvalitative del af undersøgelsen og har bidraget til denne gennem at dele deres oplevelser og erfaringer så åbent med os. Tak til Lektor Ditte Winther-Lindquist og Professor Arne Poulsen for review. Også en stor tak til BUPL's forskningsfond, som har bidraget med midler til undersøgelsen og derved gjort denne mulig.

Februar 2015

Grethe Kragh-Müller og Charlotte Ringsmose

RESUME

Baggrund for projektet

Daginstitutionsområdet i Danmark har i de senere år været underlagt en række forandringer. Særligt omkring de store byer, har der været en udvikling i retning af at bygge store daginstitutioner og lukke eller sammenlæggede små.

Argumenterne har bl.a. været, at det giver besparelser at bygge stort, at store institutioner kan give en mere professionel ledelse, flere timer til børnene, et mere bredt fagligt miljø og færre timer til dokumentation. Omvendt har forældre og pædagoger udtrykt bekymring, særligt med hensyn til børnenes trivsel og udvikling i så store enheder. Bekymringen handler bl.a. om, at det enkelte barn forsvinder i mængden af børn og får mindre voksenkontakt, omsorg og nærhed.

Udgangspunktet for foreliggende undersøgelse om børns trivsel, læring og udvikling i store og små daginstitutioner er at undersøge, om de antagelser om fordele/ulempes ved store/små daginstitutioner, der har været fremme i debatten, viser sig at holde stik i en nærmere undersøgelse eller om det forholder sig på andre måder.

Formål for projektet.

Formålet med projektet var at generere forskningsbaseret viden om børns trivsel, læring og udvikling i store og små daginstitutioner. Derfor blev det undersøgt, hvad institutionens størrelse betyder for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes læring og udvikling.

Det er blevet undersøgt:

- Hvad institutionens størrelse betyder for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes trivsel, læring og udvikling.
- Hvad institutionens størrelse betyder for den pædagogiske ledelse og organisering af arbejdet.
- Hvad institutionens størrelse betyder for pædagogernes faglighed, arbejdsvilkår og kompetencer
- Hvorledes man i praksis kan løse de udfordringer, der ligger i arbejdet i henholdsvis store og små institutioner.

- Hvordan trivsel og det gode børneliv ser ud med børnenes øjne, og i hvilken udstrækning det er muligt for deres ønsker at blive realiseret i den konkrete dagligdag i store og små daginstitutioner.

Teori og metode for projektet.

Pædagogisk kvalitet viser i projektet hen til både børnenes "becoming" og "being". "Becoming" handler om, hvordan man giver børn de bedste betingelser for trivsel, læring og udvikling, så det er muligt for dem at udvikle de færdigheder og kompetencer, som de har brug for, med henblik på at kunne indgå i det samfundsmæssige liv, som de vokser op i og er en del af. "Being" handler om, at det også er en del af pædagogisk kvalitet, at børnene har mulighed for at trives og leve et godt børneliv her og nu.

I den konkrete vurdering af kvalitet i foreliggende undersøgelse er kvalitet i den pædagogiske dagligdag, med udgangspunkt i eksisterende forskning, knyttet til følgende tre parametre: 1. Relationer, 2. kvalitet i de fysiske omgivelser og 3. kvalitet i leg og aktiviteter, idet forskning viser, at børn udvikler sig bedre i institutioner, der har en høj kvalitet på disse områder.

Den teoretiske baggrund for projektet er socio-kulturel udviklingspsykologi. Indenfor denne teoriramme forstås børns liv og udvikling i familie og daginstitution som indlejret i den kultur og det samfund, som barnet vokser op i og skal lære at begå sig i. Al læring og udvikling foregår i et dialektisk samspil mellem barnets parathed på det givne tidspunkt og de muligheder for udvikling, der er til stede i barnets omgivelser. Børn udvikler sig gennem aktiv deltagelse i de sociale sammenhænge, som de færdes i. Metodisk er der i anvendt både kvalitative og kvantitative metoder. Der er gennemført en kvalitativ undersøgelse med henblik på at undersøge emnet i dybden, med fokus på de dynamiske forhold i praksis i forhold til, hvilken betydning størrelsen af daginstitutionen har for den pædagogiske kvalitet. Den kvantitative del af undersøgelsen er gennemført som en spørgeskemaundersøgelse med henblik på at belyse, i hvilken udstrækning de fundne resultater er gældende for et bredt udsnit af lignende institutioner på landsplan.

I undersøgelsen er følgende definitioner knyttet til størrelsen på daginstitutionerne

Størrelse	Antal børn
Stor	>100 børn
Lille	<50

I den kvalitative del af undersøgelsen indgik der 12 institutioner med følgende fordeling:

Samlet for undersøgelse	Institutionsstørrelse/antal børn
2	>200
4	100-200
2	60-90
4	<50
12	

Institutionerne blev udvalgt på den måde, at der tilstræbt indgik institutioner fra de fem regioner. Dog blev det valgt at lade de tre kommuner, der har de største institutioner indgå. De 12 institutioner er tilfældigt udvalgt i de fire deltagende kommuner. Af hensyn til datamængden er der fokuseret på store og små institutioner.

I den kvalitative del af undersøgelsen er der foretaget fokusgruppeinterviews med ledelsen i alle de udvalgte institutioner samt fokusgruppeinterviews med mellem 2 og 7 tilfældigt udvalgte pædagoger i hver institution. Desuden er i alt 60 børn fra de 12 institutioner interviewet, enten i fokusgrupper af 3-4 eller individuelt. Der er foretaget vurderinger af den pædagogiske kvalitet i de 12 institutioner, hvor KIDS – en systematisk iagttagelsesmetode til vurdering og udvikling af den pædagogiske kvalitet i dagligdagen – er anvendt som metode. KIDS er suppleret med observationer af den konkrete dagligdag. Interviews, KIDS vurderinger og observationer er foretaget af forskerne. KIDS vurderinger og observationer er foretaget inden interviewene.

Lederne har endvidere besvaret et mindre spørgeskema med henblik på belysning af en række baggrundsfaktorer af betydning for den pædagogiske kvalitet i den konkrete dagligdag i form af om økonomiske og personalemæssige forhold, f.eks. antal ansatte, deres uddannelse og efteruddannelse, sygdom, personalegennemstrømning, gruppestørrelse (antal børn i hver gruppe) og normering.

Den kvantitative undersøgelse har lederne og pædagogerne i små og store institutioner udfyldt spørgeskemaer om vilkår, holdninger og pædagogisk praksis. Der er indkommet 488 svar fra ledere og 388 svar fra stuepædagoger.

Resultater

Der er en række medierende forhold, der tilsammen og i et dynamisk samspil, danner baggrund for udvikling af pædagogisk kvalitet i en daginstitution og dermed for børnenes trivsel, læring og udvikling. Der er således ikke en en-til-en sammenhæng mellem god/dårlig kvalitet og størrelsen af daginstitutionen.

Hovedkonklusionen af undersøgelsen er, at der er en række udfordringer i store daginstitutioner i forhold til at udvikle pædagogisk kvalitet, og dermed give børnene gode muligheder for trivsel, læring og udvikling. Det kan derfor ikke anbefales at oprette store daginstitutioner med over 100 børn.

Af hensyn til datamængden er der i undersøgelsen fokuseret på store og små institutioner. Det kan dog siges, at melleminstitutionerne, i undersøgelsen mellem 60 og 90 børn, rummer nogle af de fordele, som de små institutioner har, men begynder at have nogle af de udfordringer, der ses i de store institutioner.

I det følgende vil resultaterne af undersøgelsen blive præsenteret i forhold til de fem overfor nævnte formål med undersøgelsen.

Hvad betyder institutionens størrelse for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes trivsel og udvikling.

Der er en række overordnede forhold, der spiller en rolle for pædagogernes mulighed for at opnå pædagogisk kvalitet i dagligdagen: De fysiske rammer, børnenes sociale baggrund, normering og gruppestørrelse, samt pædagogernes uddannelse og efteruddannelse.

Undersøgelsen viser, at selvom der er flere kvadratmeter i de store institutioner, er grupperummene små og uden tilknyttede bierum. I dagligdagen er det svært at udnytte fællesarealer og værksteder, fordi det kræver en høj grad af logistik og organisation. Det betyder, at man holder børnene i grupperummene.

Hvad angår normering og gruppestørrelse viser undersøgelsen, at personale-normeringen er en smule højere i de små institutioner. Desuden har de små institutio-
ner ofte andre rum i tilknytning til grupperummet, så børnene kan fordele sig i mindre
grupper. Undersøgelsen viser endvidere, at der i gennemsnit er 4-5 børn mere i børne-
grupperne i de store institutioner end i de små. Da forskning viser, at kvaliteten daler
med størrelsen af børnegruppen, er dette bekymrende i forhold til børnenes trivsel og
udvikling. Endelig viser undersøgelsen, at der er en større andel af børn, hvis forældre
ikke har nogen erhvervsuddannelse, og børn der taler et andet sprog i hjemmet, i de
store institutioner.

Samlet betyder dette, at der i de store daginstitutioner er flere børn på mindre
plads og med lidt færre voksne. Mange børn på lidt plads giver en højere belastning i
forhold til pædagogernes arbejdsforhold. For børnene kan det betyde færre legesteder
og flere børn, der konkurrerer om de attraktive steder og legesager. Desuden har pæ-
dagogerne i de store institutioner flere opgaver i forhold til at støtte de børn, der har
ekstra behov.

Forskning viser, at uddannet personale organiserer arbejdet bedre, giver mere
aldersrelevante udfordringer til børnene og er mere venlige og støttende overfor bør-
nene. Den kvalitative del af undersøgelsen viser her, at der er mere uddannet persona-
le i de små institutioner end i de store (i gennemsnit 77 % i de små institutioner mod 59
% i de store). Der er desuden flere pædagoger med efteruddannelse i de små instituti-
oner (31,2 % i de små, mod 9 % i de store). Dette må antages at medvirke til at spille en
rolle for den pædagogiske kvalitet i dagligdagen, hvilket også viser sig i undersøgel-
sen, hvor der f.eks. er registreret flere aldersrelevante krav og aktiviteter for børnene i
de små institutioner end i de store.

I forhold til kvaliteten i den konkrete dagligdag viser undersøgelsen, at den pæ-
dagogiske kvalitet er højere i de små institutioner end i de store. Dette gælder i forhold
til de tre centrale områder for pædagogisk kvalitet, hvor forskning viser, at der er en
direkte sammenhæng mellem disse tre forhold og børns udvikling og læring: Relatio-
ner, de fysiske rammer og børnenes muligheder for læring og udvikling gennem leg og
aktiviteter. Dette gælder også for følgende områder: Børnenes mulighed for selvud-
vikling, socio-emotionel udvikling, udvikling af evnen til fokuseret opmærksomhed,
viden om omverdenen og kritisk tænkning, sprog og kommunikation og endelig bør-
nenes mulighed for indflydelse.

Dette viser hen til, at der er en række udfordringer i store daginstitutioner, der
gør det sværere at udmønte de pædagogiske målsætninger og intentioner i den kon-
krete dagligdag. I de små institutioner er der færre af disse udfordringer, og børnenes
muligheder for trivsel, udvikling og læring bliver dermed bedre. Undersøgelsen viser

dog også, at der er en meget stor variation i kvaliteten på tværs af de store institutioner, og ligeledes fra stue til stue i de store institutioner. Dette kan hænge sammen med, at det er sværere at omsætte de pædagogiske målsætninger i praksis til alle dele af institutionen, bl.a. fordi det er vanskeligere at udvikle en fælles kultur i en stor institution, og fordi ledelsen er længere væk fra arbejdet på stuerne. Det er således i højere grad er op til den enkelte pædagog, i hvilken udstrækning de pædagogiske målsætninger omsættes til konkret praksis i den store institution.

Der er ikke så stor forskel på KIDS vurderingerne af kvaliteten i de fysiske rammer i store og små institutioner. Dette skyldes, at de store institutioner på den ene side som oftest er nye og flotte, men omvendt har for små grupperum og mange store fællesarealer, som det kan være svært at udnytte. De små institutioner har flere rum til rådighed, hvor børnenes kan deles op i grupper, men flere af dem har omvendt udfordringer i forhold til vedligeholdelse.

En af de bekymringer, der har været omkring store institutioner er, at kontakten og nærværet mellem pædagogerne og børnene er mindre i en stor institution, hvorved børnenes trivsel og udvikling vil blive dårligere. Undersøgelsen bekræfter denne antagelse.

De store institutioner er særligt udfordret på de indikatorer, der handler om relationer, fordi det ikke er muligt for ledere og pædagoger at kende alle børn, i modsætning til de små institutioner, hvor lederen og pædagogerne har et tæt kendskab til alle børn og forældre, og hvor der er bedre mulighed for personlig kontakt og nærvær.

Undersøgelsen viser, at 80 % af ledere og pædagoger finder, at følelser, empati og anerkendelse i relationerne mellem dem og børnene er det mest centrale for pædagogisk kvalitet. Undersøgelsen viser også, at de fleste pædagoger i både store og små institutioner er imødekommende overfor børnene. Undersøgelsen viser dog også, at selv om anerkendelse, nærvær og omsorgsfulde relationer forekommer i både store og små institutioner, er der mere kontakt, nærvær og anerkendende relationer i de små institutioner.

I både store og små institutioner har børnene en række muligheder for at leg og aktiviteter. I de små institutioner har børnene dog flere muligheder for at lege uforstyrret, de må oftere være med i en leg, de leger oftere på tværs af køn og alder og der er mindre dril og færre konflikter. Børnene får hjælp til løsning af konflikter i både store og små institutioner, men det sker oftere i de små.

Både i de store og i de små institutioner er der aktiviteter, initieret af børnene, som de voksne deltager i. Der forekommer også aktiviteter iværksat af de voksne, som ændres efter børnegruppens behov, og hvor børnene således har indflydelse på aktiviteten. I de store institutioner ses der oftere voksenplanlagte aktiviteter, hvor de voksne

gennemfører aktiviteten på trods af børnegruppens manglende interesse, også selv om det kræver en del irettesættelse og skæld ud. Undersøgelsen viser endvidere, at der oftere er krav og aktiviteter i de store institutioner, der ikke er tilpasset børnenes alder og udvikling.

Hvad betyder institutionens størrelse for den pædagogiske ledelse og organisering af arbejdet.

Størrelsen på institutionen gør det meget forskelligt at være leder i en stor og i en lille institution.

Lederen i en stor institution har en større budget at flytte rundt med og ser en række fordele af dette, bl.a. en bedre mulighed for en fagligt set bredere personalegruppe, kurser, efteruddannelse og personalegoder, f.eks. studierejser. Ligeledes ses det som en fordel, at personalet kan flyttes rundt og vikariere for hinanden, når der er sygdom. Undersøgelsen viser dog, at disse fordele bliver højere oppe i systemet og ikke når ned til børnene i form af en bedre kvalitet i dagligdagen.

Lederne i de store institutioner bruger meget tid på strategiske og administrative opgaver. Lederen i en lille institution arbejder sammen med personalet i grupperne og ser på denne måde en fordel i at kunne spille en aktiv rolle i implementeringen af de pædagogiske målsætninger i den daglige praksis. Lederens tid går således mere med pædagogiske og personalemæssige opgaver. Der er ikke noget i undersøgelsen, der tyder på, at der er mere professionel ledelse i de store end i de små daginstitutioner.

Lederen i de store institutioner ser en række udfordringer i forhold til nærhed og distance mellem ledere og medarbejdere og i forhold til, at kommunikation når ud til hele personalet. Dette får den konsekvens, at de pædagogiske målsætninger i mindre grad ses implementeret i dagligdagen. Ligeledes observeres en stor forskel på den pædagogiske kvalitet fra stue til stue i flere af de store institutioner. Med så mange ansatte bliver der desuden flere beslutninger, som lederen træffer alene eller sammen med den øvrige ledelse. En del af pædagogerne giver da også udtryk en oplevelse af en højere grad af top-down styring.

I den lille institution går kommunikation let mellem leder og medarbejdere, der er fleksibilitet i forhold til implementering af ændringer, og pædagogerne har mere indflydelse.

De store institutioner rummer en kompleksitet, der kræver en høj grad af struktur, samt mere tid til møder og planlægning både for ledere og pædagoger. Den stramme struktur er nødvendig for at få institutionen til at hænge sammen, og det bliver i en række situationer strukturen, i stedet for at det bliver de pædagogiske overvejelser eller børnenes behov, der styrer dagligdagen.

Lederne i den lille institution har også opgaver i forhold til planlægningen af en daglig struktur, men oplyser, at der vægtes fleksibilitet i denne, så der er mulighed for ændre på strukturen i forhold til de pædagogiske målsætninger og i forhold til børnenes udgangspunkter og interesser.

En af de helt store forskelle mellem store og små institutioner handler om det kendskab som det er muligt for lederen at have til ikke kun pædagogerne men også til forældrene og børnene. Lederne i den lille institution har et godt kendskab til alle børn og forældre, hvilket ikke er tilfældet i den store institution. Det betyder, at ledelsen i en lille institution har en højere grad af mulighed for at medinddrage dette kendskab både i planlægningen af den pædagogiske dagligdag, i forhold til supervision af personale og i forhold til forældresamarbejdet.

Hvad betyder institutionens størrelse for pædagogernes faglighed, arbejdsvilkår og kompetencer.

Undersøgelsen viser, at størrelsen på institutionen spiller en stor rolle for pædagogernes arbejdsvilkår, og deres mulighed for at opnå den kvalitet i dagligdagen, som de vurderer, er vigtig for børnenes trivsel og udvikling.

Pædagogerne giver udtryk for, at et godt kollegialt samarbejde spiller en stor rolle for deres trivsel. Både i de store og i de små institutioner er pædagogerne glade for samarbejdet med deres kolleger, men i de store institutioner er der en række udfordringer i forhold til at opnå et godt samarbejde. De mange ansatte og mange nyansatte pædagoger gør det desuden svært at opbygge en fælles kultur i institutionen, og den mulighed der med flere ansatte pædagoger er i en stor institution for faglig sparring, kan ikke udnyttes på grund af manglende tid.

Flere af de store institutioner er relativt nye. Da det tager tid at opbygge en fælles kultur, kunne man indvende, at en fælles kultur vil udvikle sig med tiden i de store institutioner. De udfordringer der er i de store institutioner, f.eks. i form af mange ansatte, større udskiftning af personale, flere forskellige afdelinger, udfordringer med kommunikationsflowet og udmøntningen af de pædagogiske målsætninger i praksis, vil dog også i en længere tidshorisont fortsat vanskeliggøre opbygningen af en fælles kultur.

Pædagogerne i både store og små institutioner ser udfordringer i forhold til at opnå den kvalitet i arbejdet, som de fagligt set gerne vil have. I de små institutioner handler udfordringerne om, at der, som følge af nedskæringerne mangler personale i ydertimerne, samt om manglende økonomi i forhold til at kunne have vikar i tilfældet af sygdom. I sådanne situationer er udfordringen relationerne børnene og pædagogerne imellem. Til gengæld er der i dagligdagen i øvrigt, qua det lille miljø og det nære

kendskab til børnene, gode muligheder for nære og anerkendende relationer, samt gode muligheder for kvalitet i forhold til det lille fysiske miljø, hvor børnene kan fordele sig i flere små rum og har direkte adgang til legepladsen.

I de store institutioner ser pædagogerne en række udfordringer for det pædagogiske arbejde i forhold til de fysiske rammer. Der peges f.eks. på de små grupperum i forhold til antallet af børn, og at det er upraktisk med de store gangarealer og fællesrum, som man ikke altid kan udnytte. Børnene bruger desuden meget tid på at vente, når de gruppevis skal bevæge sig rundt mellem de forskellige rum og op og ned af trapper.

Den høje grad af struktur i institutionen udgør en række udfordringer i forhold til at udmønte de pædagogiske mål i dagligdagen, idet strukturen nogle gange overruler det, som pædagogen vurderer, er godt for børnene pædagogisk set.

Det er et problem, hvis strukturen er for stram og bliver vigtigere end pædagogikken, fordi forskning viser, at det har betydning for børnenes muligheder for trivsel, læring og udvikling, at strukturen ikke er for stram, men derimod fleksibel, så der er "mulighed for at skabe forbindelse mellem børnenes betydninger, interesser og legeaktiviteter, og de vokseninitierede aktiviteter og pædagogiske målsætninger" (Checcin, 2015, s. 36). Forskning viser, at børn lærer og udvikler sig bedre i en sådan fleksibel struktur, end når der er tale om stramt strukturerede aktiviteter, som den voksne gennemfører uden at tage udgangspunkt i eller ændre aktiviteten i forhold til børnenes behov og interesser (Sommer, 2015).

En af de helt store forskelle på arbejdsbetingelserne i en stor og en lille daginstitution er antallet af børn, som pædagogerne kommer i kontakt med og skal forholde sig til. Selvom også pædagogerne i de store institutioner mener, at omsorg, nærhed og anerkendende relationer er helt centralt for pædagogisk kvalitet i arbejdet, kan det være svært at opnå dette i dagligdagen, fordi det ikke for dem at kende alle børnene. Det kan lykkes på stuen, men på flere tidspunkter på dagen, og når de flyttes rundt på stuerne, er pædagogerne sammen med børn, de ikke kender så godt, og som heller ikke kender dem. Udover at dette giver mindre nærvær, betyder det også noget for planlægningen af de pædagogiske aktiviteter, så disse tager udgangspunkt i børnenes alder, udviklingsniveau og interesser. Der er da også oftere end i de små institutioner observeret krav og aktiviteter, der ikke svarer til børnenes alder og udvikling. Nogle pædagoger vurderer, at det kan være hårdt, særligt for de små børn at være sammen med så mange forskellige børn og voksne, når de er udenfor stuerne eller disse slås sammen.

Hvordan kan man i praksis løse de udfordringer, der ligger i arbejdet i henholdsvis store og små daginstitutioner.

Undersøgelsen viser, at hvis man i praksis skal løse nogle af de udfordringer, der er i en stor daginstitution, er det vigtigt, at de enkelte stuer/mindre afdelinger er helt adskilte og fungerer som en institution i institutionen – fysisk adskilt, med egne pædagoger og egen legeplads. Det er ikke tilstrækkeligt med en opdeling i stuer eller afdelinger, hvis disse fysisk er placeret i den samme bygning eller på forskellige etager.

Hertil kommer, at det er vigtigt, at pædagogerne ikke flyttes rundt mellem stuerne på institutionen og stuerne ikke slås sammen. Det er væsentligt, at ledelsen prioriterer den pædagogiske ledelse og sørger for, at de pædagogiske målsætninger når helt ud i den pædagogiske praksis i hverdagen. Dette kræver bl.a. ledelsens tilstedeværelse på de enkelte stuer, videreuddannelse og supervision af personalet.

Hvordan ser trivsel og det gode børneliv ud set med børnenes øjne, og i hvilken udstrækning er det muligt for deres ønsker at blive realiseret i den konkrete dagligdag i store og små daginstitutioner.

Undersøgelsen viser, at trivsel og det gode børneliv i børnenes øjne handler om at lege og have gode venner at lege med. Det er de selvinitierede lege og aktiviteter, som børnene er glade for. Børnene er generelt set glade for de fleste voksne i børnehaven, nemlig de søde voksne. En sød voksen er en, der er glad, kan lide børnene og giver lov til noget. Børnene kan også godt lide at lave noget sammen med de voksne.

Omvendt er det værste for børnene, når de ikke har nogen at lege med, hvis de ikke må være med, når de andre børn driller og konflikter mellem børnene. De kan heller ikke lide de voksne, der er sure og skælder ud, og de kan heller ikke lide nogle af de vokseninitierede aktiviteter, f.eks. samling og hviletid.

Når børnenes ønsker for det gode børneliv sammenholdes med muligheden for, at deres ønsker kan realiseres i den konkrete dagligdag, viser undersøgelsen, at børnene i både store og små institutioner oplever at have muligheder for at lege, have gode relationer til nogle af de voksne og lave noget sammen med dem. Undersøgelsen viser dog også, at der er en række udfordringer i de store institutioner, som betyder, at børnenes trivsel og muligheder for leg og aktiviteter ikke er så gode som i de små institutioner.

I de små institutioner har børnene mere tid til at lege, de kender alle sammen hinanden og kan bedre overskue, hvor de kan lege og hvem der er at lege med. De leger med hinanden på tværs af alder og køn, og det er lettere at få lov at være med. De kender alle de voksne, hvilket betyder, at de oftere henvender sig til dem, hvis der er

brug for det. De har flere afgrænsede steder at lege med den mulighed dette giver for længerevarende og mere fordybede lege.

I de store institutioner kender børnene de andre børn på samme stue, men ikke alle de andre børn i børnehaven. De leger med børn på samme alder fra deres egen stue. Der er dog en række udfordringer i forhold til at finde steder, hvor de kan lege fordybet og uden at blive forstyrret, både i grupperumme og på legepladsen. Når der ikke er tilstrækkelige legesteder og legetøj til børnene, bliver det vanskeligt for de mindste børn. Det er svært for nogle børn at finde en position i børnegruppen, og de får ikke så ofte hjælp til det. De kender ikke alle de voksne, og søger ikke så ofte hjælp hos dem, de ikke kender.

Børnene i både store og små institutioner giver udtryk for dril og konflikter mellem børnene, men børnene fra de store institutioner nævner det oftere. Både i de store og små institutioner får børnene hjælp til løsning af konflikter, men børnene i de små institutioner får det oftere, selv om de er bedre til selv at løse dem.

Børnene i både store og små institutioner vil gerne lave noget sammen med de voksne og giver udtryk også udtryk for, at de laver forskellige ting sammen med dem. I børnenes perspektiver har de voksne dog en del af dagen deres eget liv, hvor de laver "voksenting", som f.eks. gå til møder, holde pauser, lave dagsplaner, snakke med de andre voksne, rydde op og lignende. De voksne hjælper dog også børnene, trøster dem, skifter ble på de små og laver mad. Børnene i de små institutioner nævner flere ting, som børnene og de voksne laver sammen.

Voksenplanlagte aktiviteter og rutiner forekommer både i store og små institutioner, men det spiller en meget lille rolle i børnenes oplevelse, hvad der får dem til at trives. Når børnene nævner disse aktiviteter og rutiner, er det oftest, fordi de ikke kan lide det. Dette kan hænge sammen med, at det at lege med venner er det vigtigste for dem, men det kan også hænge sammen med, i hvilken udstrækning de planlagte aktiviteter tager udgangspunkt i børnenes interesser, alder og udviklingsniveau. Børnene i de store institutioner nævner oftere rutiner og aktiviteter, som de ikke synes om eller ikke forstår.

Den kvalitative del af undersøgelsen set i forhold til spørgeskemaundersøgelsen.

Bureau 2000 har gennemført en spørgeskemaundersøgelse til supplerung af den kvalitative del af undersøgelsen. Den kvantitative undersøgelse bekræfter de tendenser vi ser i den kvalitative undersøgelse.

Undersøgelsen er gennemført som en spørgeskemaundersøgelse. Der er indkommet 488 svar fra ledere og 389 svar fra pædagoger fordelt som følger:

Institutionsstørrelse	Besvarede skemaer fra in- stitutionsledere	Besvarede skemaer fra stuepædagoger
Under 50	188	168
50-99	219	163
Over 100	81	58
I alt	488	389

Den kvalitative del af undersøgelsen viser, at selv om man i de store institutioner har flere m2, så er grupperummene små og med store børnegrupper. Ligeledes er det vanskeligt at udnytte fællesarealerne. Dette er i overensstemmelse med spørgeskemaundersøgelsen, der også viser, at grupperummene er mindre og børnegrupperne større. Man holder børnene i grupperummene, fordi man skal holde øje med dem, fordi fælles lokaler skal bookes, man har faste dage, eller også når man simpelthen ikke der hen, fordi dagsstrukturen er for stram. Det er så at sige et projekt at få børnegruppen fra grupperummene og til fællesrummene.

Paradoksalt nok, så har børnene i mindre daginstitutioner således flere m2 til rådighed end børn i store institutioner, der hyppigt er i et grupperum og med markant flere børn i børnegrupperne end de små institutioner. Mange børn på lidt plads giver en højere belastning på pædagogernes arbejdsforhold. For børnene kan det betyde færre legesteder og flere om de attraktive steder og legesager.

Spørgeskemaundersøgelsen viser på linje med den kvalitative undersøgelse, at børnene i de store institutioner i mindre grad kan bevæge sig frit i institution. I det hele taget er børnenes muligheder for selv at bestemme, hvor i institutionen de vil være, bedre i de mindre institutioner, hvor børnene har mere frihed til at bevæge sig rundt i institutionerne, fordi man godt kan holde øje med hinandens børn, og have styr på alle børnene ved at bemande alle rum og udendørsarealer, og lade børnene bevæge sig frit rundt i institutionen og ud og ind mellem legeplads og aktiviteter og legeområder inden for. Hvis der opstår situationer, hvor der er brug for en voksen, så kender alle de voksne børnene, og børnene kender dem. Børnene har således større bevægelsesfrihed og mere indflydelse på, hvor de vil være og dermed også med hvem i de små institutioner.

I en stor institution kan børnene blive væk, og man kan ikke i samme udstrækning forvente, at de selv kan finde rundt, og de voksne kender ikke børnene.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at man i højere grad opdelt legepladserne i de store institutioner. Det er dog fortsat påfaldende, at der er en stor gruppe store institutioner (44 %) med over 100 børn på samme legeplads. De små institutioner er i mindre grad opdelt, men der er også færre børn på legepladserne. Legepladserne i de store

institutioner er problematiske. I både store og små institutioner er børnene ca. fire timer på legepladsen. Jo flere børn der er samlet på lidt plads desto større sandsynlighed er der for konflikter. De voksne kender ikke alle børnene, hvilket kan gøre det vanskeligt at trøste, eller hjælpe børnene i gang med gode lege.

Det kan ses som en konsekvens af institutionens størrelse, er der i højere grad er stueopdeling med børnene på faste stuer i de store institutioner (92 %). Det er vanskeligere for de store institutioner at vælge funktionsopdeling, idet børnene ikke kan bevæge sig frit omkring i de store institutioner.

Der er sammenfald i de to undersøgelser, når det vedrører ledelsens rolle i institutionerne. Lederne i de små institutioner tager mere del i arbejdet og har mere kendskab til både børn og forældre. Dermed er ledelsen i de små institutioner i højere grad i kontakt med medarbejderne. I de store institutioner er ledelsen mere formel, idet der er mere afstand mellem ledelse og medarbejdere i kontakten i hverdagen. Lederen varetager økonomisk og administrativ ledelse, udstikker retninger, kommunikerer på møder og via elektroniske platforme. Lederen er sjældent involveret i det daglige arbejde, der i højere grad overlades til pædagogerne. I de små institutioner er lederen mere direkte involveret i drøftelser af og tilrettelæggelse af arbejdet i grupperne og hyppigere i kontakt med de ansatte og børnene. Lederne i de små institutioner har tættere kontakt til personalet og er dermed i stand til at følge hverdagen i grupperne mere. Lederne i de store institutioner forholder sig i højere grad til principielle diskussioner.

Det medfører, at de ansatte i små institutioner oplever en højere grad af indflydelse. En stor institution må nødvendigvis fungere ud fra fælles fastlagte retningslinjer, som det er vanskeligt at justere. Man er således i højere grad underlagt institutionens rammer i de store institutioner, fordi mange skal blive enige. En mindre institution kan i højere grad tilpasse sig og justere.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at der er en tendens til, at de store institutioner lægger vægt på, at der er systematik i de iagttagelser af alle børnene, og at bestemte pædagoger er ansvarlige. Dermed giver de store institutioner det indtryk, at man arbejder mere professionelt, idet man i store institutioner er tilbøjelige til, at der er systematik i de iagttagelser af børnene, der foregår, og at bestemte pædagoger er ansvarlige. Det kan betyde, at det er sat i system, og at man har mere distancerede testredskaber, snarere end kendskabet til børnene i hverdagen. Forskellen i forhold til de mindre institutioner er dog ikke så stor, men i de små institutioner er man mere tilbøjelige til at diskutere de pågældende børn på personalemøder.

I de store institutioner er man grundet omstændighederne med mange børn nødsaget til at systematisere arbejdet. Organiseringen og antallet af medarbejdere og børn betyder også, at lederne ikke kender børn og familier.

Systematiseringen er ses også i den kvalitative undersøgelse. Det betyder, at medarbejderne ved, hvor de skal være og hvornår samt hvilke funktioner de udfylder. Det er ikke nødvendigvis kendskabet til børnene, der afgør, hvilken pædagog der følger barnet på legepladsen, eller deltager i møder om barnet.

Yderligere bekræfter spørgeskemaundersøgelsen en tendens til, at de små institutioner søges af veluddannede og etnisk danske forældre. Det forhold, at der er flere børn af uuddannede familier eller familier med anden etnisk baggrund end dansk er en risikofaktor for børnenes udviklingsmuligheder, som institutionerne i sammenhæng med de øvrige betingelser kan have vanskeligt ved at forebygge.

Det er kendetegnende for de store institutioner i den kvalitative undersøgelse, at man benytter sig af den større personalegruppe til at flytte personale rundt ved sygdom, ferie. Dette fremgår også af spørgeskemaundersøgelsen, at man i de store institutioner i højere grad dækker hinanden ind ved sygdom og ferie. Det kan have konsekvenser for kontinuiteten for børn og voksne og dermed for den nærvær og kvalitet børnene møder i hverdagen. Undersøgelser viser, at voksen-barn relationen har stor betydning for barnets udviklingsmuligheder og at kontinuitet og stabilitet især har betydning for udsatte børn.

KAPITEL 1.

INDLEDNING

1. Baggrund for projektet.

Institutionsområdet i Danmark har i en årrække stået i en dobbeltposition mellem kravet om øget kvalitet og det forhold, at pasningsgarantien har gjort området omkostningstungt for kommunerne. Den centrale styring er øget, og antallet af pædagoger er blevet mindre (BUPLS hjemmeside, KORA, 2012). Et andet tiltag der har været for at reducere omkostninger er bygningen af større institutioner (nogle steder med op til 500 børn), og sammenlægning af mindre institutioner.

Dette bryder med den danske tradition for mindre daginstitutioner (Nøhr, Dalsgaard, Kloppenborg, Meldgaard, Bækgaard, 2012), og spørgsmålet er da også en del af den offentlige debat. Mange pædagoger og forældre har udtrykt bekymring i forhold til bevægelsen fra små til store daginstitutioner, både i forhold til udhulingen af forældrenes indflydelse (Børn og Unge, 2010, nr. 8) og særligt med hensyn til børnenes udvikling og trivsel i så store enheder (læserbrev 27.11.2012). Bekymringen handler bl.a. om, at det enkelte barn forsvinder i mængden af børn og får mindre voksenkontakt. Når børns kontakt med voksne bliver mindre vil det forringe både børnenes trivsel og deres udviklings- og læringsmuligheder, fordi relationen mellem barnet og den voksne har betydning for udviklingen af en række kompetencer hos børnene, bl.a. sprog, sociale færdigheder, selvudvikling, emotionsregulering, opmærksomhedsstyring, mentalisering (kognitiv og følelsesmæssig empati), intelligens, viden om verden og en række andre forhold (Vygotskij, i Lindquist, 2004, Kragh-Müller, 2005, Kragh-Müller, 2012).

Omvendt er der blevet argumenteret for, at store enheder f.eks. kan give en mere professionel ledelse, et mere bredt fagligt miljø, flere timer til børnene og færre timer til dokumentation.

Da udviklingen herhjemme går i retning af at oprette stadig større daginstitutioner for børn, synes det nødvendigt, at der fremskaffes nøjere viden om, hvad der kendetegner bæredygtighed, ledelse, organisering og pædagogisk kvalitet i store og små daginstitutioner.

2. Formål for projektet.

Formålet med projektet var at generere forskningsbaseret viden om pædagogisk kvalitet i store og små daginstitutioner. Derfor blev det undersøgt, hvad institutionens størrelse betyder for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes trivsel, læring og udvikling. Ligeledes hvad institutionsstørrelsen betyder for den pædagogiske ledelse og organisering af arbejdet samt pædagogerne faglighed, arbejdsvilkår og kompetencer. Formålet var desuden at få viden om, samt give konkrete bud på, hvordan man i praksis løser de udfordringer, der ligger i arbejdet i henholdsvis store og små institutioner. Endelig blev det undersøgt, hvilken betydning institutionens størrelse har for forskellige grupper af børn, f.eks. udsatte børn, drenge, piger, mindre børn og store børn.

3. Hvad er pædagogisk kvalitet.

Pædagogisk kvalitet i daginstitutioner er et komplekst spørgsmål, hvor mange forskellige forhold og processer er involveret (Sheridan, 2003). Ordet kvalitet stammer fra latin og betyder beskaffenhed eller egenskab (Gyldendal, 1972) Begrebet stammer fra det latinske ord *qua litas*, der betyder "af hvad" og viser hen til, hvilke egenskaber eller beskaffenhed et bestemt fænomen har (Kvistad og Søbstad, 2005). Begrebet kvalitet viser dog som regel hen til, at et givet fænomen har de positive egenskaber, som vi gerne vil have (Kärby, 1993).

Søbstad (2005) beskriver, hvorledes pædagogisk kvalitet både er knyttet til faglig viden om, hvad der er godt for børn, og hvad de involverede parter – pædagoger, forældre og børn – betragter som vigtigt for børns trivsel og udvikling.

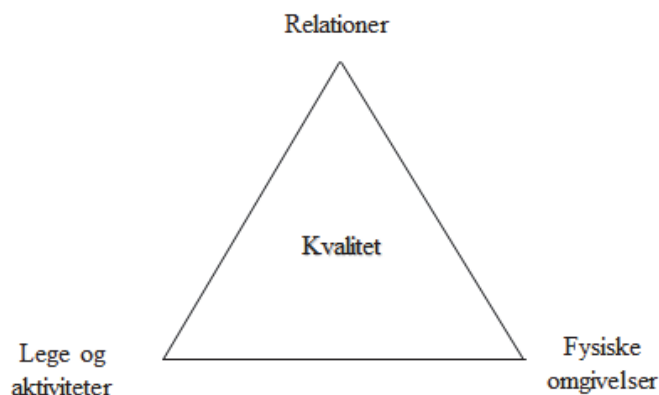
I foreliggende projekt blev der overordnet set taget udgangspunkt i, at pædagogisk kvalitet viser hen til, hvordan man giver børn de bedste betingelser for trivsel, læring og udvikling med henblik på at kunne indgå i det samfundsmæssige liv, som de vokser op i og er en del af, og at udvikle de færdigheder og kompetencer man som menneske har brug for at kunne begå sig i samfundet. Ligeledes handler det om børnene har et godt liv her og nu – det gode børneliv. I foreliggende projekt undersøges således, hvilke faktorer der har betydning for børnenes trivsel samt muligheder for læring og udvikling i den konkrete dagligdag i store og små daginstitutioner, og hvilke faktorer der har betydning herfor.

3.1. Kvalitet i den pædagogiske dagligdag – gode trivsels- udviklings- og læringsbetingelser for børnene.

Pædagogisk kvalitet er som nævnt et komplekst forhold, hvor mange forskellige faktorer tilsammen spiller en rolle for graden af pædagogisk kvalitet i den enkelte daginstitution. Der er således ikke et direkte og et-til-et forhold mellem en enkelt parameter og god eller dårlig kvalitet. Der er f.eks. ikke en direkte sammenhæng mellem en daginstitutionens størrelse og god henholdsvis dårlig kvalitet. Derimod vil en række forskellige faktorer i sammenhæng spille en rolle for kvaliteten i den konkrete dagligdag i store henholdsvis små daginstitutioner.

I den konkrete vurdering af kvalitet i foreliggende undersøgelse er kvalitet i den pædagogiske dagligdag, med udgangspunkt i eksisterende forskning, knyttet til følgende 3 parametre: Relationer, kvalitet i de fysiske omgivelser og kvalitet i leg og aktiviteter. Forskning påviser således, at børn udvikler sig bedre i institutioner, der har en høj kvalitet på disse områder.

Pædagogisk kvalitet på de 3 udvalgte områder hænger endvidere overordnet set sammen med en række baggrundsfaktorer på den måde, at disse baggrundsfaktorer er med til at sætte betingelserne for at opnå en god kvalitet på de 3 områder i dagligdagen. I projektet er det undersøgt, hvad størrelsen af daginstitutionen betyder for at udvikle kvalitet på disse 3 områder. Det kan illustreres på følgende måde:

1. Relationer

Forskningen viser, at relationerne mellem det pædagogiske personale og børnene har betydning for børnenes personlige, kognitive og sociale udvikling (SFI, 2009, Sylva et al 2004, WHO (2004). Af WHO reviewet fremgår, at den væsentligste faktor for kvalitet

i barn-voksen samspillet er den voksnes sensitivitet overfor barnets udtryk og den voksnes responsivitet, om den voksnes svar på barnets signaler er i overensstemmelse med barnets udtryk. WHO's review viser også, at den voksnes personlighed, velbefindende og engagement i børnene spiller en rolle for relationen, og dermed for barnets udvikling.

Flere studier viser sammenhæng mellem kvalitet i dagtilbud og sproglige, kognitive samt sociale kompetence kontrolleret for børnenes sociale baggrund (Loeb, Fuller, Kagan, & Carrol, 2000, Love et al, 2003). Det er gennemgående, at børnenes læring bedst understøttes gennem relationer og pædagogiske aktiviteter snarere end gennem fastsættelse af standardiserede faglige mål.

Børn, der har tættere forhold til omsorgspersonale viser bedre sociale og kognitive kompetencer (Howes, 1988) (Peisner-Feinberg et al. 2001). Howes fandt sammenhænge mellem omsorgspersonale (uddannelse, ratio, gruppestørrelse, curriculum og kvadratmeter) og børnenes adfærd i skolen (Howes, 1988). Også andre undersøgelser viser samme resultat, f.eks. Gloeckler, 2006).

Kvalitets dagtilbud har betydning for børnenes fysiologiske forhold (Dettling, Parker, Lane, Sebanc & Gunnar, 2000). I kvalitetsdagtilbud er barn-voksen relationerne af en sådan karakter, at børnenes cortisol niveau falder fra morgen til eftermiddag. Hvor børn i ringere dagtilbud viser stigning i cortisol gennem dagen.

Det indgår som en central del i det teoretiske udgangspunkt for projektet, at barnets relation til de voksne har betydning for barnets udvikling af sprog, tænkning, sociale færdigheder og viljestyret opmærksomhed (Vygotskij i Lindquist, 2004). Det er den voksne, der udgør og medierer barnets nærmeste udviklingszone, og dermed dets læringsmuligheder.

Undersøgelser viser, at både relationerne til de voksne og til jævnaldrende har betydning for børnenes trivsel og udvikling i daginstitutioner (Kragh-Müller 2010, Gulløv, Røn Larsen et.al. 2007, Kousholdt 2006). Derfor er der også indsamlet data om dette. Undersøgelser peger også på, at de voksnes relation til børnene spiller en rolle for børnenes indbyrdes relationer (NICHD, 1999). Undersøgelsen viser, at børnene virker mere sociale og positivt engagerede i kammeraterne, når personalet er sensitive og positive over for dem.

Der er dog flere forhold, der spiller i rolle i forhold til, hvilke relationer der er til stede mellem børn og pædagoger i en daginstitution end antallet af voksne, der er til stede. Mange undersøgelser peger på betydningen af, at pædagogerne er uddannede (f.eks. Howes, 1988), samt på betydningen af, at den voksne er i stand til at møde barnet sensitivt og responsivt (f.eks. WHO, 2004).

Fordi barnets relationer til pædagogerne og de andre børn således har central betydning for børns trivsel, udvikling og læring, er dette gjort til genstand for undersøgelse. Der er indsamlet data omkring stemningen i institutionerne, omsorgen for børnene, pædagogens sensitivitet og responsivitet, kvaliteten i det kommunikative samspil, fælles opmærksomhed, samt konflikter og konfliktløsning. Desuden er pædagogernes børnesyn og pædagogernes opdragelsespraksisser. Endelig er der indsamlet data om børnenes betingelser for gode indbyrdes relationer som baggrund for børnenes trivsel og læring.

2. Institutionens fysiske rammer

EPPE projektet (Sylva m.fl., Effective Provision of Preschool Education, 2003) viser, at vedvarende fælles opmærksomhed mellem børnene og de voksne, samt en høj grad af dialog karakteriserer daginstitutioner af høj kvalitet. For at give mulighed for, at disse forhold kan indgå i den pædagogiske dagligdag, er det nødvendigt at institutionens fysiske rammer giver mulighed herfor.

Af LUDVI undersøgelsen (Ringsmose, C. & Winther Lindquist, D., Allerup, P.N. 2012), at indretningen af det fysiske rum har betydning for, hvad der kan foregå i dem. Teoretisk funderet finder læring og udvikling, ifølge Vygotskijs sociale læringsteori, sted gennem barnets deltagelse i sociale processer, som er helt afhængige af barnets samspil med andre mennesker og den fysiske omverden. Også daginstitutionsloven understreger, at daginstitutionen skal udgøre et fysisk, psykisk og æstetisk børnemiljø, som fremmer deres trivsel, sundhed, udvikling og læring.

Det er derfor undersøgt, i hvilken udstrækning institutionens fysiske miljø kvalitativt giver børnene gode lege-, udviklings- og læringsmuligheder. Dette inkluderer aldersrelevante, varierende, spændende, velholdte og udviklende materialer og legetøj, der er tilgængelige for børnene. Tager indretningen udgangspunkt i børnegruppens interesser og engagementer? Er der steder, hvor børn kan lege uforstyrret i mindre grupper og uden at forstyrre hinanden? Hvordan er faciliteterne udendørs? Hvordan er legepladsen indrettet?

3. Aktiviteter og leg

Teoretisk funderet betragtes legen af Vygotskij (i Lindquist, 2004) som central for småbørns måde at lære på. Af EPPE (Sylva, 2004) undersøgelsen fremgår, at vekslen mellem børne- og voksen initierede aktiviteter karakteriseret institutioner med høj kvalitet. Af undersøgelsen "Starting Strong II" (OECD, 2006) fremgår, at det har betydning for børnenes udvikling og læring, at børnene har indflydelse på aktiviteter, at der tages

udgangspunkt i børnenes interesser og egne læringsstrategier, at der anvendes forskellige udtryksformer, samt at der er en legende tilgang til aktiviteter.

I projektet er det undersøgt, hvordan aktiviteter og leg giver mulighed for fordybet samvær børnene imellem og mellem børn og voksne. Ligeledes er forholdet mellem børne- og vokseninitierede aktiviteter undersøgt, samt de voksnes åbenhed i forhold til at inddrage børnenes synspunkter og oplevelser, og give børnene indflydelse på aktiviteterne. Forholdet mellem aktiviteter/leg og de daglige rutiner er undersøgt. I forhold til legen er børnenes muligheder for forskellig former for leg, kvaliteten i legen, samt koncentreret/ukoncentreret tilstedeværelse undersøgt.

3.3. Baggrundsfaktorer.

Opnåelse af pædagogisk kvalitet i dagligdagen i forhold til de tre udvalgte områder hænger, som nævnt, sammen med en række overordnede samfundsmæssige og strukturelle forhold. Forskning viser således at følgende forhold har betydning for pædagogisk kvalitet i den konkrete dagligdag: De samfundsmæssige betingelser, f.eks. økonomisk og politisk, de strukturelle betingelser, de organisatoriske og ledelsesmæssige forhold, pædagogernes samarbejde og kompetencer, samt forældre samarbejdet. Disse faktorer er dialektisk og indbyrdes forbundne med den pædagogiske dagligdag, og dermed for børnenes trivsel, læring og udvikling.

De samfundsmæssige og strukturelle betingelser

I overensstemmelse med det teoretiske udgangspunkt i såvel Vygotskij såvel som Bronfenbrenners teori spiller de strukturelle samfundsmæssige og lokale betingelser en vigtig rolle for udviklingen af kvalitet. Fra kommune til kommune er der forskel på de betingelser, der stilles til rådighed for institutionerne: Økonomi, daginstitutionens størrelse, normering, fysiske rammer og andre lokale betingelser.

De fysiske rammer betyder noget for personalets mulighed for at tilrettelægge dagligdagen for børnene. Eksempelvis har det betydning, at grupperummene er tilstrækkeligt store til det antal børn, der skal opholde sig i dem. Er der for mange børn på for få kvadratmeter øges antallet af konflikter mellem børnene (Kärby, 1993). Det har også betydning at det er muligt at opdele børnene i mindre grupper, så de kan opnå en mere fordybet leg, og så de vokseninitierede aktiviteter kan målrettes børnenes alder og udviklingsniveau.

En række undersøgelser har vist, at normeringen – voksen-barn ratioen – har betydning for kvalitet i den pædagogiske dagligdag (Wisconsin, 2008, NICHD, 1999). NICHD undersøgelsen viser således, at børn virker mere sociale og positivt engagerede

i kammeraterne, når barn-voksen ratioen er mindre. For mange børn kan vanskeliggøre en positiv og udviklende kontakt mellem voksne og børn. Ratioen har desuden betydning for børnenes skoleparathed og sproglige udvikling (NICHHD, 1999). Undersøgelser viser endvidere, at plads spiller en rolle for kvaliteten (SFI, 2009).

Med dette udgangspunkt blev der indsamlet data om strukturelle forhold i undersøgelsen, økonomi, bygninger, plads, social rekruttering, og normering.

Organisation og ledelse.

Organisation og ledelse er rammesættende for institutionens hverdagsliv. Lederen har således mulighed for at forvalte de givne betingelser, f.eks. de lovgivningsmæssige og økonomiske betingelser på forskellige måder, hvilket har betydning for pædagogernes mulighed for at udvikle den pædagogiske kvalitet. Ledelsen i en daginstitution kan f.eks. prioritere de økonomiske og personalemæssige ressourcer, bl.a. den givne normering, antallet af uddannede personale, i hvilken udstrækning personalet flyttes rundt på stuerne, vikarierer for hinanden o.s.v..

Derfor blev det i projektet undersøgt, hvordan lederen understøtter den pædagogiske planlægning med hensyn til mål, metoder, indhold og dokumentation, personaleudvikling og institutionens struktur og organisation. Desuden blev det undersøgt, hvordan ledelse tilrettelægges i henholdsvis store og små institutioner, samt hvilke fordele og ulemper der er forbundet med ledelse i store og små institutioner, f.eks. hvad angår medarbejderindflydelse, nærhed/distance problematikker, kaos/orden, samt professionalitet i ledelse.

Pædagogers faglige kvalifikationer og samarbejde.

Det fremgår af flere undersøgelser, at pædagogerne, deres uddannelse og samarbejde hænger sammen med kvalitet i daginstitutionen (Sylva, K., Melhuish, P., Sammons, (2003). Børnenes udbytte er sammenhængende med personalets uddannelse. Uddannet personale er mere stimulerende, venlige og støttende. De organiserer materialer bedre og er i stand til at give mere aldersrelevante udfordringer. Det har således betydning, at personalet er uddannet til bachelorniveau samt har viden om småbørn (National Academy of Science, 2003). Det har gennemgående betydning for kvaliteten af dagtilbuddet, at personalet er veluddannet. Uddannet personale stimulerer børnene bedre og tilbyder et mere "varmt" miljø.

Derfor blev der indsamlet oplysninger om pædagogssamarbejdet samt pædagogernes uddannelse og videreuddannelse. I observationer blev det registreret, i hvilken udstrækning de pædagoginitierede aktiviteter var relevante for børnenes alder og udvikling. Anciennitet, erfaring, specialisering hos det pædagogiske personale blev un-

dersøgt. Personalets trivsel blev undersøgt, samt deres oplevede mulighed for at omsætte deres pædagogiske profession i praksis. Endvidere blev der indsamlet oplysninger om personalesygdom og udskiftning. Det blev undersøgt i hvilken udstrækning det pædagogiske personale har en fælles forståelse af institutionens pædagogiske målsætning og metoder, samt hvordan dette viser sig i den daglige praksis.

Forældresamarbejde

Ifølge Sylva, K., Melhuish, P., Sammons, (2003) spiller forældresamarbejdet en rolle for kvaliteten i en daginstitution. Derfor blev det undersøgt i hvilken udstrækning forældrenes inddrages i daginstitutionens liv som en ressource for børnenes udvikling, samt forældrenes grader af indflydelse i institutionen.

Alle de nævnte forhold har i et komplekst samspil betydning for den pædagogiske kvalitet i en daginstitution. Der er således ikke et et-til-et forhold

4. Plan for rapporten.

Rapporten er disponeret på den måde, at det næste kapitel – kapitel 2 gennemgår anden forskning på området. Dernæst vil kapitel 3 indeholde teori og metode for projektet. I kapitel 4 sættes der fokus på resultaterne af interviewene med lederne i store og små institutioner, og i kapitel 5 opsamles resultaterne af interviewene med pædagogerne.

I kapitel 6 vil der være en gennemgang, analyse og diskussion af KIDS vurderinger og observationer af den daglige praksis i de udvalgte institutioner. Kapitel 7 rummer resultater af børneinterviews, og kapitel 8 rummer konklusionerne på undersøgelsen.

KAPITEL 2.

ANDEN FORSKNING

Selv om der er foretaget undersøgelser med fokus på kvalitet i daginstitutioner, er der kun få undersøgelser, der har haft fokus på betydningen af kvalitet knyttet til daginstitutionens størrelse. I det følgende vil anden forskning om emnet blive gennemgået med henblik på at belyse relevante forhold for undersøgelsen her.

1. "Sådan passer kommunerne børnene" (KORA, 2012).

Herhjemme belyser KORAs¹ undersøgelse "*Sådan passer kommunerne børnene*" om kommunernes dagtilbudsstruktur fra 2004 til 2011 strukturen på dagtilbudsområdet, samt hvilke pasningstilbud kommunerne anvender, antal institutioner og størrelse. Undersøgelsen bygger på registerdata fra Danmarks Statistik (Nøhr; Dalsgaard; Kloppeborg; Meldgaard; Bækgaard, 2012)

Projektets resultater viser, at der i Danmark i dag er færre daginstitutioner men flere børn i disse i forhold til tidligere. Stigningen skyldes blandt andet, at aldersintegrerede institutioner erstatter mindre børnehaver og vuggestuer. Resultaterne viste således, at der fra 2004 til 2011 var et fald i antal vuggestuer på 200, og et fald i antallet af børnehaver på 800, og samtidig en stigning aldersintegrerede daginstitutioner med 700.

2. "Institutioner er forskellige" (Udviklingsforum, 2009).

I rapporten "*Institutioner er forskellige*" fra Udviklings Forum (2009) har man blandt andet undersøgt forældres tilfredshed med institutionerne (Andersen, et al., 2009). Undersøgelsen er gennemført i 2005 og vedrører 323 daginstitutioner med 0-6-årige børn, fordelt på 71 vuggestuer, 103 børnehaver og 149 integrerede institutioner. Undersøgelsens resultater peger på, at institutionens størrelse har betydning for forældrenes tilfredshed. Resultaterne af undersøgelsen var som følger:

- Forældretilfredsheden er størst i vuggestuer og børnehaver, og tilfredsheden er lavest i de integrerede institutioner.

¹ Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning

- Jo mindre børnehaven og den integrerede institution er, jo større er forældrenes tilfredshed.
- Jo færre børn der er pr. pædagog, jo mere tilfredse er forældrene.
- Forældrenes tilfredshed er ikke afhængig af omfanget af indendørsarealet.
- Forældretilfredsheden har sammenhæng med institutionernes sygefravær, personalegennemstrømning og antal vikarer.

Denne undersøgelse peger på, at antallet af store institutioner er stigende, selv om forældre er mere tilfredse med små i institutioner.

3. Barnehagens organisering og strukturelle faktoreres betydning for kvalitet (Vassenden, A., Thygesen, J., Brosvik Bayer, S, Alvestad, M, Abrahamsen, G. (2011).

I projektet blev den strukturelle kvalitet i store, mellemstore og små daginstitutioner undersøgt gennem en spørgeskemaundersøgelse til 825 daginstitutioner. Desuden blev der gennemført kvalitative undersøgelser i seks daginstitutioner - to små, to mellem og to store.

Strukturparametrene i undersøgelsen var personalets sammensætning, kompetence, erfaring og ansvarsområder; stabilitet i personalegruppen, normering, åbnings- og opholdstider, lege- og opholdsarealer, samt rutiner for brugerinddragelse og for indkøring af børnene. Gruppestørrelser og antallet af børn pr voksen var ligeledes centrale parametre for undersøgelsen.

I forhold til de strukturelle forhold vurderet i spørgeskemaundersøgelsen, fremgår det, at ansatte i store institutioner er bedre uddannet end i små. Desuden fremgår det, at de store institutioner i højere grad gennemfører brugerundersøgelser, trivselsundersøgelser og andre vejledende forskrifter.

Af undersøgelsen fremgår det endvidere, at de mindre daginstitutioner adskiller sig ved, at de pædagogiske ledere tilbringer en større del af arbejdstiden sammen med børnene.

Et andet område, der ser forskelligt ud er børnegruppernes størrelse. Udviklingen i Norge er generelt gået i retning af større børnegrupper, og børnegruppernes størrelse er generelt øget med størrelsen på daginstitutionen, hvor de stueopdelte institutioner har færre børn i grupperne end de funktionsopdelte.

Der er en klar tendens til, at jo større daginstitutionen desto flere børn skal den enkelte voksne forholde sig til i løbet af en dag – mindre for de mindste og flere for de ældre børn. Et andet interessant resultat er variationen i de gruppestørrelser børnene skal forholde sig til, der veksler meget i løbet af en dag.

Den kvalitative undersøgelse på tværs af de seks daginstitutioner viser, at de ansatte er meget tilfredse med arbejdet i netop deres daginstitution, men at der er varierende udfordringer med at skabe en god hverdag for voksne og børn. De små daginstitutioner har høj personalestabilitet, med høj grad af gensidig tillid og gode sociale relationer. Der er begrænsede muligheder for faglig udvikling og sparring grundet antallet af medarbejdere.

Undersøgelsen viste endvidere, at de store institutioner har en lavere grad af stabilitet, social integration og kendskab til hinanden. Udfordringerne i de store daginstitutioner er i høj grad kommunikationsflowet, samt organiseringen af voksne og børn på grund af organisationens kompleksitet. De store institutioner har, ifølge spørgeskemaerne en større faglig variation og flere muligheder for faglig udvikling. Tilsyneladende løser melleminstitutionerne disse udfordringer bedst ved at kombinere begge typers respektive styrker.

Samme variation sås, når det vedrører daginstitutionernes muligheder for at skabe en god hverdag for børnene. I de små institutioner færdes børnene i kendte omgivelser med høj grad af stabilitet i børne- og voksengrupperne. Til gengæld viste undersøgelsen, at der kunne observeres en højere grad af regel- og voksenstyring i disse institutioner, hvilket ses i sammenhæng med de begrænsede muligheder for faglig udvikling.

De store derimod ser ud til at mangle den forudsigelige hverdag og stabiliteten for børnene, idet man organiserer fleksibelt på tværs af grupperne, kan børn og ansatte være organiseret forskelligt fra dag til dag. Det gør hverdagen mere kompleks og ugennemsigtig for børnene – ligesom gruppestørrelserne kan variere betydeligt henover dagen. Der er større afstande og hyppigere skift i de nære samspilsrelationer, således at det konkluderes, at denne type daginstitution i højere grad tilgodeser de ansattes faglige udviklingsmuligheder, og at de i mindre grad tilgodeser stabilitet for børnene.

Undersøgelsens konklusion var, at de mellemstore institutioner kombinerer det bedste fra de to verdener, idet de har aspekter fra begge typer, og ser ud til langt bedre at kunne kombinere det trykke med den nye faglige udvikling.

Anbefalingerne fra undersøgelsen er, at man bør satse på mellemstore daginstitutioner på omkring 60 børn, idet disse giver gode muligheder for strukturel kvalitet i form af personalets faglige udvikling og uddannelse, gode normeringer, gode gruppestørrelser og mere kontakt mellem ledelse og børnegrupperne samt færre børn, som hver voksen skal forholde sig til i løbet af en dag. Desuden vil der være mere trygge rammer for børnene.

KAPITEL 3.

TEORI OG METODE

1. TEORI.

Teoretisk tager projektet udgangspunkt i socio-kulturel udviklings- og læringsteori. Børns liv og udvikling i familie og daginstitution kan kun forstås som indlejret i det samfund og den kultur, som barnet vokser op. Når kvalitet i daginstitutionens hverdag skal undersøges, er det derfor nødvendigt at undersøge de politiske forhold, der sætter betingelserne for denne hverdag.

Barnet fødes som et socialt rettet og intentionelt væsen, der oplever sig selv som kilde til forandrende handling. Børn såvel som voksne handler i deres hverdagsliv ud fra den forståelse og oplevelser af handlemuligheder, som de har i den givne situation, og individets handlinger er kun meningsfulde, når de forstås i den sociale kontekst, og som en del af en fælles forståelse mellem individer (Dreier, 2008).

Overordnet tages der i projektet udgangspunkt i Bronfenbrenners økologiske teori i en forståelse af, hvordan det omgivende miljø får betydning for barnets læring og udvikling (/1979). Med det socio-kulturelle perspektiv betragtes mennesket som født ind i en konkret, historisk, samfundsmæssig og kulturel sammenhæng, der er til stede før individet bliver født. Læring og udvikling handler om at tilegne sig kendskab til de kulturelle redskaber og værktøjer, der er en del af det samfund og den kultur, som man fødes ind i og vokser op i (Vygotskij, i Lindquist, 2004). Derfor vil en af indikatorerne for kvalitet være at belyse, i hvilken udstrækning læringsmiljøerne i de deltagende institutioner giver børnene gode muligheder for at tilegne sig kendskab til det omgivende samfund og kultur.

Familien udgør stadig en vigtig basis for børns udvikling, men i dag spiller også daginstitutionen en betydningsfuld rolle for børns liv og udvikling, idet 96 % af danske børn tilbringer det meste af deres vågne tid i daginstitution. Derfor taler man om dobbeltsocialisering - at forældre og pædagoger i fællesskab varetager både omsorg for og oplæring af børnene (Sommer, 1996). Børn lærer og udvikler sig i alle de sammenhænge, de deltager i, og både familie og daginstitutionen har indflydelse på, hvordan barnet udvikler sig personlighedsmæssigt, socialt og i forhold til senere erhverv.

Barnets relation til den voksne spiller en væsentlig rolle for barnets udvikling idet den voksne, hvis denne er opmærksom på barnets udtryk, kan bringe barnets udvikling til et højere niveau – den nærmeste udviklingszone. Den voksne får på denne

måde stor betydning både for barnets personlighedsudvikling, f.eks. udvikling af selv'et, selvregulering, identitet, sociale udvikling og for barnets udvikling af både sprog- og begrebsdannelse, kognition, viljestyret opmærksomhed og en række andre funktioner (ibid). Derfor vil en anden af indikatorerne for kvalitet være relationer mellem børnene og de voksne.

Vygotskij, (i Lindquist, 2004) har særligt beskæftiget sig med børns leg som en af de måder, som barnet lærer om sin omverden på. Særligt i børnehavealderen har legen betydning for børns udvikling og læring. Med denne baggrund er det udvalgt som et kriterium at se på børns legemuligheder i de udvalgte daginstitutioner.

2. Metode og forskningsdesign.

Metodisk er der i projektet blevet anvendt både kvalitative metoder og kvantitative metoder, som har suppleret hinanden (Kruuse, 2005, 2007). Begrundelsen for at vælge at lade kvalitative og kvantitative metoder supplere hinanden var for det første at undersøge emnet i dybden, med fokus på de dynamiske forhold i praksis (Patton, 2002, Kvale, S. & Brinckman, S., 2008), i forhold til, hvilken betydning størrelsen af daginstitutionen har for den pædagogiske kvalitet. For det andet var hensigten at belyse, i hvilken udstrækning de fundne resultater er gældende for et bredt udsnit af lignende institutioner på landsplan.

2.1. Den kvalitative del af undersøgelsen.

I den kvalitative del af undersøgelsen deltog i alt 12 institutioner, 6 store daginstitutioner (2 institutioner med over 200 børn, samt 4 institutioner med mellem 100 og 200 børn), 2 mellemstore daginstitutioner og 4 små daginstitutioner. Store daginstitutioner blev defineret som institutioner med over 100 børn, mellemstore institutioner blev defineret som institutioner med mellem 60 og 90 børn og små institutioner som institutioner med under 50 børn.

2.1.1. Udvalgelse af daginstitutioner til deltagelse

Til at deltage i denne del af undersøgelsen blev der i hver af de 5 regioner, foretaget en tilfældig udvælgelse af 5 kommuner, dog således, at de kommuner (i alt 3), der på landsplan har det største antal store daginstitutioner, blev udvalgt. I de øvrige udvalgte kommuner blev det sikret, at kommunerne har både store og små daginstitutioner. De udvalgte daginstitutioner blev fundet via kommunernes hjemmesides oversigt over daginstitutioner. Det fremgik her, at nogle kommuner har valgt at satse overvejende på

store institutioner, medens andre satser på mindre institutioner. Det er overvejende de større byer, der har valgt at satse på store institutioner.

Ud af disse kommuner blev der tilfældigt udvalgt 4 kommuner, dog således de 3 kommuner, der har det største antal store institutioner, blev udvalgt. Således deltager to kommuner fra Hovedstadsregionen, 1 fra region Sjælland og 1 fra region Midtjylland. I hver af de 4 kommuner blev de deltagende institutioner til denne del af undersøgelsen udvalgt tilfældigt fra den samlede liste over deltagende institutioner til spørgeskemaundersøgelsen, dog således at der i 2 kommuner blev udvalgt 2 store daginstitutioner med et børnetal på over 200 børn. Desuden blev der i hver af de 4 kommuner udvalgt 4 institutioner med et børnetal på mellem 100 og 200 børn, 2 institutioner med 60 til 90 børn, samt to små daginstitutioner med et børnetal på under 50 børn.

Der blev udvalgt institutioner, der er sammenlignelige med hensyn til børnenes socioøkonomiske baggrund og etnicitet, idet formålet var at belyse betydningen af institutionens størrelse for den pædagogiske kvalitet. Der blev udvalgt institutioner, der er store i sig selv til forskel fra institutioner med klyngeledelse, der kan rumme både store og små institutioner under samme ledelse.

2.1.2. Metoder til dataindsamling i den kvalitative del af undersøgelsen.

I den kvalitative del af undersøgelsen blev flere forskellige forhold undersøgt. Dels blev der foretaget en vurdering af kvaliteten i den konkrete dagligdag, dels blev der i sammenhæng med dette foretaget supplerende observationer. Desuden blev børn, pædagoger og ledere interviewet, og en række baggrunds faktorer af betydning for den pædagogiske kvalitet i den konkrete dagligdag undersøgt. Der blev således anvendt forskellige metoder med henblik på metodetriangulering.

Interviews.

I alle institutioner blev der foretaget interviews med ledelse og pædagoger og børn. Til interviewene med lederne blev der udarbejdet en interviewguide med spørgsmål om ledelse. I interviewet blev der fokuseret på at undersøge, hvilke indikatorer for ledelsesformer, der giver den bedste pædagogiske kvalitet. Der blev også sat fokus på at belyse ledelsens syn på muligheder og eventuelle udfordringer i de to typer af institutioner.

Til interviewene med pædagogerne blev der også udarbejdet en interviewguide med spørgsmål rettet mod at undersøge pædagogernes opfattelse af kvalitet og muligheder for at opnå denne i dagligdagen. Ligeledes var der spørgsmål rettet mod at undersøge pædagogernes oplevelse af, hvilke muligheder og udfordringer der er i arbej-

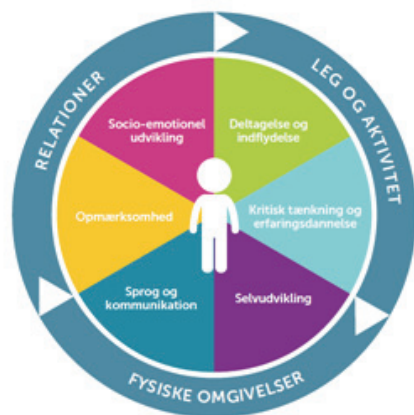
det i henholdsvis store og små daginstitutioner, bl.a. i forhold til relationer til børn, forældre, ledelse og kolleger, samt i forhold til at planlægge, udføre, evaluere og dokumentere det pædagogiske arbejde. 6 tilfældigt udvalgte pædagoger i de store institutioner, alle pædagoger i de små institutioner, blev interviewet.

I hver af de 12 daginstitutioner blev udvalgte børn interviewet om deres oplevelser af børnehaven og deres trivsel her. Fem børn i hver institution blev tilfældigt udvalgt til at deltage i et interview. 1 dreng og 1 pige blev udvalgt til at deltage i et individuelt interview, tre børn blev udvalgt til at deltage i et gruppeinterview. Fordelene ved et gruppeinterview er, at kan børnene føle tryghed ved at være flere sammen, ligesom de kan inspirere hinanden. En ulempe kan være, at børnene gentager hinandens svar, fordi de tror, at de er de rigtige. Fordele ved individuelle interviews er, at det enkelte barn kan få tid og plads til at udtrykke sine synspunkter og oplevelser.

KIDS vurdering af de 12 institutioner.

I alle de 12 udvalgte daginstitutioner blev der foretaget KIDS (Kvalitet I Daginstitutioner) vurderinger. KIDS er et værktøj til evaluering og udvikling af den pædagogiske kvalitet i daginstitutioner, der er udviklet med baggrund i eksisterende forskning og udviklingspsykologisk viden. KIDS er udviklet og afprøvet i samarbejde med pædagoger.

KIDS er konstrueret, så man først overordnet set vurderer den pædagogiske kvalitet overordnet set i forhold til tre områder (den yderste ring): De fysiske omgivelser, relationer og kvalitet i lege- og aktivitetsmuligheder. Med denne baggrund vurderes de forskellige områder i den inderste ring.

A. Den yderste ring anvendes til en overordnet og principiel vurdering af kvaliteten i den pædagogiske dagligdag. Der måles i forhold til relationer, de fysiske omgivelser og endelig leg og pædagogiske aktiviteter.

B. Den inderste ring rummer 6 områder: Børnenes muligheder for udvikling i forhold til selvudvikling, i forhold til socio-emotionel udvikling, i forhold til udvikling af opmærksomhed, i forhold til sprog og kommunikation, i forhold til erfaringsdannelse og kritisk tænkning og endelig i forhold til muligheder for deltagelse og indflydelse.

KIDS vurderingerne blev suppleret med observationer i institutionerne. Disse observationer blev foretaget med henblik på at uddybe og nuancere KIDS observationerne, og havde primært fokus på en uddybende observation i forhold til samme tre forhold, som blev vurderet i KIDS - de fysiske rammer, relationer mellem børn og voksne, samt relationer børnene imellem. Desuden var der fokus på børnenes mulighed for leg og selvinitierede aktiviteter, samt vokseninitierede aktiviteter og rutinerne i dagligdagen.

Interviews med ledere, pædagoger og børn, samt KIDS vurderingen og observationer er foretaget af forskerne. KIDS vurderinger og observationer er foretaget før interviews.

Spørgeskema.

Der blev udarbejdet et mindre spørgeskema om facts om økonomiske og personale-mæssige forhold, f.eks. antal ansatte, deres uddannelse og efteruddannelse, sygdom, personalegennemstrømning, gruppestørrelse (hvor mange børn i hver gruppe), normering og legepladsforhold. Dette blev udsendt til de 12 institutioner og besvaret af lederne.

2.2. Den kvantitative del af undersøgelsen - spørgeskemaundersøgelsen.

I spørgeskemaundersøgelsen indgik de 5 største og de 5 mindste daginstitutioner i 5 tilfældigt udvalgte kommuner i hver af de 5 regioner i Danmark. Desuden blev spørgeskemaet supplerende sendt ud til 3500 daginstitutioner.

På baggrund af resultaterne fra den kvalitative del af undersøgelsen blev der udarbejdet et spørgeskema, der blev udsendt til de institutioner, der var udvalgt til denne del af projektet for at undersøge, i hvilken udstrækning resultaterne fra den kvalitative del af undersøgelsen kan generaliseres til institutioner i Danmark mere bredt.

Resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen foreligger både som selvstændig rapportering, ligesom resultaterne er inddraget i rapporten her.

2.3. Databearbejdning

De foretagne KIDS observationer blev opgjort i et søjlediagram for hver institution. På grundlag af dette blev der udarbejdet et diagram med en gennemsnitsvurdering for henholdsvis store og små institutioner som en del af basis for analysen.

De øvrige foretagne observationer blev gennemført med henblik på uddybning af KIDS observationerne. Observationerne blev analytisk gennemlæst flere gange i forhold til at undersøge trivsels- lærings- og udviklingsmuligheder i den konkrete pædagogiske praksis. Betydningen af følgende blev forhold analyseret og vurderet: Baggrunds faktorer: Betydningen af strukturelle forhold i dagligdagen, dagsstrukturen - betydning og fleksibilitet, relation og kommunikation mellem de voksne og mellem voksne og børn, børnenes muligheder indflydelse og for fordybet leg, samt vokseninitierede aktiviteter, og i hvilken udstrækning disse blev gennemført med udgangspunkt i børnegruppens udviklingsniveau og interesser. Desuden blev det analyseret, hvordan de pædagogiske målsætninger blev udmøntet i praksis i den daglige struktur.

Analysen af data fra interviewene blev gennemført som beskrevet hos Halkier (2002) og Kvale (1997). Interviewene blev gennemlæst flere gange på baggrund af de beskrevne formål for projektet, Der blev foretaget meningskondensering og tematisering med henblik på at tilvejebringe en forståelse af de indholdsmæssige emner i datamaterialet.

Databearbejdning i forhold til de enkelte interviews, KIDS og observationer vil fremgå i de enkelte afsnit.

Resultaterne fra undersøgelsen vil blive præsenteret på den måde, at der først vil blive set på de samfundsmæssige og strukturelle betingelser, dernæst på ledelse og organisation, pædagogernes faglige kvalifikationer og deres syn på kvalitet i dagligdagen, resultaterne fra KIDS vurderingerne og observationerne og endelig vil resultaterne fra børneinterviewene blive præsenteret.

Af hensyn til datamængden er det valgt at fokusere på de små og de store institutioner i undersøgelsen. Resultaterne viser dog, at melleminstitutionerne rummer nogle af de fordele, som ses i de små institutioner, men begynder at have nogle af de udfordringer, som ses i de store institutioner.

KAPITEL 4.

BAGGRUNDSFAKTORER OG DERES BETYDNING FOR DEN PÆDAGOGISKE KVALITET

1. De 12 institutioner.

I denne kvalitative del af undersøgelsen deltog, som det er beskrevet i projektets metodel 12 daginstitutioner, 6 store institutioner, 2 mellemstore institutioner og 4 små institutioner. I foreliggende rapport vil der blive draget sammenligninger mellem de udvalgte institutioner. Men det vil også fremgå, at alle 12 institutioner på hver deres forskellige måde forvalter de overordnede strukturelle og samfundsmæssige betingelser.

I dette afsnit vil de 12 institutioner blive præsenteret kort, hvorefter der vil blive set på de overordnede samfundsmæssige og strukturelle betingelser som de deltagende institutioner har som baggrund for at udvikle gode trivsels- lærings- og udviklingsbetingelser for børnene i dagligdagen henblik på at give et indtryk af, hvor forskellige betingelser ledelse og pædagoger har for at tilrettelægge den pædagogiske dagligdag for børnene i de givne institutioner. Data i dette afsnit stammer fra et spørgeskema udsendt til ledelsen i de 12 institutioner, observationer, KIDS vurderinger og interviews med ledere og pædagoger. Institutionerne er af anonymitetshensyn kun nummererede. Også af anonymitetshensyn vil der i interviewene kun blive henvist til, om citaterne stammer fra en stor eller en lille institution.

Institution 1

Er integreret og normeret til 650 børn, fordelt på 9700 kvadratmeter og 4 etager. Institutionen er beliggende i grønne omgivelser og er nybygget. De fysiske rammer er pæne og velholdte. Der er 80 ansatte og for småbørnenes vedkommende 150 børnehavebørn og 40 vuggestuebørn i institutionen, der også rummer fritidshjem og klub. Vuggestuen ligger for sig selv, med egen legeplads. Børnehave og fritidshjem er funktionsopdelt og indrettet med store fællesarealer med mange tilstødende aktivitetsrum og en cafe. Børnene vælger sig på de forskellige værksteder. Børnehavebørnene er inddelt i teams på

50 børn, samt spisegrupper med et færre antal børn, der spiser sammen. Legepladsen er indrettet traditionelt med gynger, sandkasse og plads til at cykle.

Institution 2

Institutionen er integreret og rummer 284 børn. Der er en tilknyttet skovgruppe. Der er i alt 60 medarbejdere i institutionen, som ligger midt i bymæssig bebyggelse, og er i 3 etager. Der er trapper og elevator, og det kræver kode at komme ind i institutionen og også at køre med elevatoren. Institutionen er stueopdelt med 17 stuer. Grupperumme-
ne er relativt små, og der er store gangarealer og store fællesrum, blandt andet et værk-
sted. En stor del af børnehavebørnene har fælles garderobe. 2 grupper deler toiletfacili-
teter. Vuggestuen har legeplads for sig selv, og børnehavens legeplads er på taget. Der
er krybberum med krybber, hvor de mindste 50 børn sover, de større vuggestuebørn
sover sammen i et lokale indendørs.

Institution 3

Institutionen er normeret til 88 vuggestuebørn og 120 børnehavebørn og beliggende i
en storby ud til en trafikeret vej. Der er 42 ansatte, hvortil kommer kok og gårdmand.
Huset, der består af to etageejendomme samlet over et gangareal er ikke oprindeligt
bygget som institution, men er senere blevet indrettet til formålet. Det er et stort hus
med mange døre, gange, trapper og grupperum på forskellige etager. Udover gruppe-
rum er der fælles rum – en multisal og et pudrum. Der er lidt forskel på grupperum-
mene, men generelt er der et rum, hvor alle aktiviteter foregår. Nogle grupper har et
ekstra rum i gangen. De mange gange giver meget trafik ud og ind, og branddøre med-
fører døre, der åbner og lukker. Garderoberne er i kælderen, hvor man afleverer sit tøj
inden man går op til sin etage og rum.

Legepladsen er delt i en børnehave og vuggestue afdeling. Legepladserne er me-
get små. På børnehavens legeplads fylder sandkassen meget, på vuggestuens legeplads
er mange fliser, så når børnene kravler op på trapper og andet kan de falde ned og slå
sig. Der er meget få gode steder til børnenes lege og aktiviteter.

Institution 4

Institutionen er beliggende i byzone ved trafikeret vej. Der er 175 børn, fordelt på vug-
gestue og børnehave, der har hver sin afdeling. Desuden er der tilknyttet en skovgrup-
pe. Institutionen har en vuggestueafdeling og en børnehaveafdeling, der har hver de-
res legeplads. Børnehaven har til huse i en toetagers bygning, og har 4 relativt store
grupperum, hver med 25 – 26 børn. Det ene grupperum har et ekstra rum til rådighed.

Der er 34 ansatte. Børnehavens legeplads er delt i to, hvoraf dog den ene afdeling kun er åben, hvis der er et tilstrækkeligt antal voksne på legepladsen. Når den ikke er åben, er legepladsen meget lille i forhold til antallet af børn. Legepladsen rummer sandkasse, klatreområde, legehuse og har cykler.

Institution 5

Det er en stor institution med flere huse og flere legepladser. Der er 24 ansatte. Institutionen er normeret til 140 børn, som er inddelt i grupper efter alder.. Der er en afdeling for børn med særlige behov. Institutionen er gradvist vokset, og der er blevet bygget til. Derfor er husene forskellige i alder og udformning. Vuggestuen er beliggende i en ny og meget stor bygning med to vuggestuegrupperum og et dagplejerum. Mellemgruppen har et stort nyt hus, der er delt i fire afdelinger, hvor hver gruppe har et grupperum og et ekstra mindre rum. I midten af institutionen er et stort køkken/fællesrum.

Der er meget store områder med legeareal tilgængeligt for børnene i mellemgruppen. Det er så stort, at forældrene må lede efter deres børn. Der er klatreområder, gyngestativer, cykel og gokartbaner fordelt på det store areal. Der er også grønne områder. De ældste børn har det ældste hus og en mindre legeplads. Der er et rum med klatrevæg og nogle legeting.

Institution 6

Er en arealmæssigt meget stor integreret institution, beliggende i bymæssig, trafikeret bebyggelse. Institutionen er indrettet til 288 børn, fordelt på 18 stuer, men rummer p.t. kun 128 børn. Der er p.t. 32 ansatte. Der et fritidshjem i samme bygning og en ene af 2 legepladser deler børnehaven med fritidshjemmet. Institutionen har til huse i et ombygget plejehjem og er i 4 etager, men trapper og elevator. Vuggestuen har legeplads på taget. Der er meget beton på børnehavens ene legeplads, der også rummer sandkasse og gynger. Børnene er gruppeopdelt. Grupperummene er små, og der er store gangarealer og store fællesrum.

Institution 7

Er en integreret institution, med i alt 89 børn. Der er 14 ansatte. Institutionen er bygget til formålet og har tre stuer liggende ud fra et gangareal, hvor der også er toiletter og garderober. Stuerne er små og overfyldte, med mange borde og stole. Der er et værksted, som børnene selv kan benytte uden voksne, samt teatterum og tumlerum. Lege-

pladsen er stor og har mange buske, store græsarealer, samt gynger, balanceredskeber, cykler, sandkasse, bålsted, legehuse og meget andet.

Institution 8

Er en integreret institution med i alt 71 børn, beliggende i et villakvarter. Der er 12 ansatte, plus køkkendame, pedel og administrativ hjælp. Institutionen har et meget stort alrum. På den ene side af dette er der en afdeling til vuggestuen, der har to pæne rum til rådighed. Desuden er der 3 grupperum til børnehaven. Hver børnehavegruppe har 2 rum til rådighed, som er små i forhold til antallet af børn. På den anden side af det store alrum er der krybberum, kontor, personalerum og nedgang til kælderen, hvor der er et stort rytmikrum. Der er en pænt stor legeplads træer og buske og med sandkasse, gynger, og plads til at cykle.

Institution 9

Er en integreret institution, bygget til formålet, og med plads til 11 vuggestuebørn og 23 børnehalebørn. Der er 9 ansatte. Institutionen ligger i bymæssig bebyggelse. Der er 246 kvadratmeter til rådighed for børnene, og vuggestue og børnehave har hver sin legeplads. Børnehavens legeplads er stor og indrettet med forskellige legeområder, f.eks. sandkasse, gynger, skovområde, plads til at cykle og legehuse. Indendørs har hver gruppe 2 rum til rådighed, plus et pudrum til børnehalebørnene.

Institution 10

Institutionen er beliggende i en mellemstor provinsby i en ældre stor villa beliggende i et villakvarter. Institutionen er en ren børnehave, normeret til 34 børn og der er 5 pædagoger ansat. Indretningen er funktionsopdelt med flere forskellige rum. Der er et kreativt værksted, en skolestue, et boghjørne, et konstruktionsrum, osv. Der er rum med plads til børnenes egne lege med bilbaner og togbaner, en dukkekrog osv. Bygning og inventar er noget nedslidt. Legepladsen er en ældre villahave med sandkasser, legehuse og klatremuligheder, gynger. Der er en stor legeplads, og flere mindre legesteder rundt om huset.

Institution 11

Har til huse på en tidligere skole og ligger i grønne områder. Der er 16 børnehalebørn og 15 fritidshjemsbørn i institutionen, som har 3 ansatte – 2 pædagoger og en medhjælper. Der er mange og gode lokaler indendørs, eksempelvis er der rådighed over en

gymnastiksal. Der er en meget stor legeplads med mange muligheder for leg. Lokalerne er noget nedslidte.

Institution 12

Institutionen har til huse i et mindre rækkehus og ligger i bymæssig med åben bebyggelse, tæt ved parker og grønne områder. Der er 3 grupperum til de 22 børn. 1 leder, 2 pædagoger og en medhjælper med PGU uddannelse. De to grupperum er små, det tredje større og med mange indrettede små legeområder. Der er flere steder små huler, som børnene kan lege i. Legepladsen er meget lille, men velindrettet med legeskib, klatrestativ og sandkasse. Da alle børn ikke kan være ude samtidig benyttes de omkringliggende parker og legepladser ofte.

Som det således er beskrevet er de 12 institutioner indbyrdes forskellige og har ret så forskellige fysiske betingelser for at tilrettelægge arbejdet indenfor institutionens rammer.

I det næste afsnit vil der blive foretaget en analyse af de baggrundsfaktorer, som har betydning for muligheden for at opnå en god pædagogisk kvalitet i dagligdagen i institutionerne, og som er beskrevet i afsnittet om pædagogisk kvalitet. De økonomiske betingelser i institutionerne er overordnet set givet fra kommunernes side, men da økonomien forvaltes af ledelsen i den enkelte institution vil der blive set på institutionernes økonomiske betingelser i afsnittet om ledelsesinterviewene. Da melleminstitutionerne på mange måder ikke adskiller sig væsentlig fra de forhold, der er fundet for de små institutioner, er det af pladshensyn valgt ikke at se på disse særskilt.

2. Daginstitutionen som konkret handlesammenhæng.

I overensstemmelse med det teoretiske udgangspunkt i såvel Vygotskij såvel som Bronfenbrenners teori spiller de strukturelle samfundsmæssige og lokale betingelser en vigtig rolle for udviklingen af kvalitet. Fra kommune til kommune er der forskel på de betingelser for udvikling af pædagogisk kvalitet, der stilles til rådighed for institutionerne: Økonomi, daginstitutionens størrelse, normering, fysiske rammer og andre lokale betingelser.

Danske daginstitutioner ligner på samme tid hinanden, men har også hver deres lokale særpræg og historie. Det betyder, at selv om man kan se en række fælles træk for alle institutioner på tværs, og der er en række markante forskelle på store og små daginstitutioner, så har hver institution også sin særlige måde at være børnehave på.

At der er denne lighed på tværs af institutioner hænger sammen med, at daginstitutioner i Danmark overordnet set er et politisk-samfundsmæssigt forhold. Da der er vedtaget pladsgaranti, har alle kommuner pligt til at sørge for, at der er et tilstrækkeligt antal pladser til rådighed, så alle børn kan komme i daginstitution, hvor de kan blive passet, medens forældrene arbejder. Det er også lovgivet, at daginstitutionen skal udgøre et kvalitativt godt miljø for børnene, der giver dem mulighed for læring og udvikling. Den overordnede lovgivning for daginstitutioner er Daginstitutionsloven, vedtaget af den danske regering, senest revideret i 2007. Af denne lovgivning fremgår love, cirkulærer, mål og retningslinjer for danske daginstitutioner. Det er kommunerne, der opretter og driver daginstitutionerne i overensstemmelse med de overordnede love og cirkulærer.

Dette betyder, at daginstitutioner er underlagt de samme love, bestemmelser og formål, hvilket betyder, at de i vid udstrækning kommer til at ligne hinanden. Det gør de også, fordi danske daginstitutioner alle er udsprunget af den samme historiske baggrund og tradition.

Men daginstitutioner er også forskellige. Det er de fordi de enkelte kommuner, afhængig af kommunens økonomiske muligheder og politiske beslutninger, afgør, hvilke konkrete betingelser daginstitutionerne i lokalområdet får for at planlægge og udføre det pædagogiske arbejde. Den konkrete økonomiske ramme bestemmer, hvilke økonomiske midler der er til rådighed for daginstitutionen. Økonomien giver på godt og ondt en daginstitution muligheder og begrænsninger, f.eks. med hensyn til institutionens normering, mulighed for vikardækning m.v.. Den måde institutionen er bygget på, udendørsarealer, placering i lokalsamfundet m.v., giver ligeledes den enkelte institution dens særlige muligheder og begrænsninger med hensyn til de fysiske rammer (bygninger, legeplads m.v.) og for de muligheder man har for at foretage aktiviteter ud af huset.

Politisk-økonomisk set tilbydes daginstitutionerne således en række bestemte vilkår, som giver de muligheder og begrænsninger, som pædagogerne er underlagt. I de enkelte kommuner er der hertil særlige bestemmelser vedrørende mål og indhold i det pædagogiske arbejde, man ønsker i institutionerne. Det betyder, at man både kan forvente nogle ligheder indenfor den enkelte kommune, men også forskelle på tværs af kommunerne.

Indenfor disse samfundsmæssige-kulturelle rammer kan hver institution udforme sit eget indre liv konkret og kontekstuel, idet ledelse og pædagoger har mulighed for at udøve en vis indflydelse på de givne strukturelle forhold. Den enkelte institution kan således selv konkret planlægge daginstitutionens indre liv, samt relationerne til verden udenfor, idet der indenfor rammer kan planlægges på forskellige måder.

Den enkelte daginstitution udgør på denne måde en konkret handlesammenhæng. Alle daginstitutioner er således ikke absolutte og en gang for altid udformet på en bestemt måde, med bestemte formål eller et bestemt indhold.

Men også andre forhold end de materielle strukturelle betingelser har indflydelse på en daginstitutions indre liv. De bevidsthedsformer der er til stede hos de involverede parter – de måder at tænke og forstå et daginstitutionsliv på, som er til stede hos alle, der har en del i institutionens liv, betyder også noget.

Indenfor den enkelte institution kan det pædagogiske arbejde, både overordnet set og i den konkrete daglige praksis planlægges og udføres forskelligt, fordi det der betragtes som pædagogisk kvalitet forandrer sig historisk set og fra sted til sted. De voksnes børnesyn og opdragelsessyn kan ligeledes variere, både individuelt mellem pædagogerne og fra sted til sted.

Diskurser om børneliv, om børneopdragelse, om hvad en institution er for en størrelse osv. spiller således en rolle for en daginstitutions liv og udformning. Hvis fx man tænker, at en daginstitution er en arbejdsmarkeds foranstaltning – det vil sige bare et spørgsmål om, at børn skal passes medens forældre arbejder, vil man med en sådan forestilling lettere kunne tænke i nedskæring i forhold til normering, end hvis man tænker pædagogisk kvalitet og udvikling i daginstitutionen. Hvis man tænker, at nærhed, kontakt og fordybelse er en nødvendig del af livet i en børnehave, vil man mene, at en god normering er en nødvendighed i en institution.

Den institutionskultur der udvikler sig indenfor en daginstitution udgøres på denne måde af mange forskellige forhold. Den konkrete daginstitution er det sted, hvor de voksne vælger at arbejde og i den daglige praksis bestemmer og udformer de muligheder, som børnene har for udvikling i dagligdagen. Forældre har en vis mulighed for at vælge den konkrete institution, men kun hvis der er plads i denne. Ellers må man tage, hvad man kan få. Som forældre har man via deltagelse i forældrebestyrelsen mulighed for indflydelse på de overordnede forhold i institutionen.

For børnenes vedkommende kan man sige, at de er anbragt der. De har ikke selv valgt hvor de vil være, hvilke voksne de skal være sammen med, hvordan de voksne har planlagt dagen for dem, eller hvilke børn, de er anbragt sammen med. For børnene formidles den samfundsmæssige virkelighed gennem de materielle omgivelser og relationer, som de omgivende voksne stiller til rådighed.

3. De fysiske rammer i store og små daginstitutioner.

De fysiske rammer betyder noget for personalets mulighed for at tilrettelægge dagligdagen for børnene. Eksempelvis har det betydning, at grupperummene er tilstrækkeligt store til det antal børn, der skal opholde sig i dem. Er der for mange børn på for få kvadrater, øges antallet af konflikter mellem børnene (Kärby, 1993). Det har også betydning at det er muligt at opdele børnene i mindre grupper, så de kan opnå en mere fordybet leg, og så de vokseninitierede aktiviteter kan målrettes børnenes alder og udviklingsniveau.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at der i de store institutioner oftere er færre kvadrater til rådighed for børnene i grupperummene. Det er således, i overensstemmelse med resultaterne fra den kvalitative del af undersøgelsen, navnlig er de store institutioner, der har et begrænset frit gulvareal pr. barn. Det er også hyppigst de store institutioner, der kun råder over et grupperum til en børnegruppe. Dette betyder, at der i de store institutioner er mindre plads i grupperummene til et større antal børn.

Spørgeskemaundersøgelsen viser endvidere, at børnene oftest er opdelt på faste stuer i de store institutioner (92 %), medens det kun er tilfældet i 70 % af de små institutioner. Hvad angår legepladserne viser spørgeskemaundersøgelsen, at denne oftere er opdelt i forhold til vuggestuebørn og børnehalebørn end tilfældet er i de små institutioner.

Endelig viser spørgeskemaundersøgelsen, at børnene i de små institutioner oftere selv kan bestemme, om de vil lege på de andre stuer end børnene i de store institutioner (41 % mod 27 %).

I den kvalitative del af undersøgelsen gælder det for såvel for de store som de små institutioner i undersøgelsen, at de hver for sig er forskellige og også rummer en række forhold på tværs, der ligner hinanden. Med henblik på anonymisering er det valgt overordnet set at beskrive de fælles forhold, der gælder for de store og små daginstitutioner.

Hovedparten af de store institutioner er enten nybyggede eller allerede eksisterende lokaler eller institutioner, der er nyrenoverede i forbindelse med etableringen af en stor daginstitution. Det betyder, at hovedparten af de store institutioner fremtræder nye, pæne og velholdt.

Flere af de store institutioner, særligt de største af dem, er indrettet med små grupperum uden ekstra rum til fordeling af børnene, store gangarealer, mange døre, nogle steder fælles garderober til alle børnene og en del store fællesrum. Nogle af institutionerne er bygget i etager, hvilket betyder, at børnene skal følges, når de skal bevæge sig rundt i institutionen, f.eks. for at komme på legepladsen eller værksteder. Mange steder er det med den givne indretning vanskeligt for personalet at udnytte de

mange kvadratmeter, og der er mange udfordringer med at fordele pladsen. Eksempelvis skal man booke sig ind i lokaler, der ligger væk fra grupperummene. Det betyder, at der er meget logistik, der skal gå op, når man skal udnytte de fælles faciliteter.

Andre af de store institutioner, typisk dem der har under 200 børn, har relativt store grupperum, også uden ekstra rum til fordeling af børnene. Nogle af disse har tilstræbt funktionsopdeling, således at hvert rum har et tema, men stadig har bibeholdt rummet som hjemsted for en gruppe børn. De firkantede rum er svære at inddеле i mindre afskærmede områder, hvor børnene kan lege uforstyrret, og da børnene stadig er gruppeinddelt, er de legemuligheder, som børnene har i rummet meget forskellige. Nogle rum har flere og bedre materialer end andre.

En af de store institutioner er indrettet egentlig funktionsopdelt med gode store rum, hvor børnene vælger, hvor de vil være og med gode materialer. Som regel er dog ikke alle værksteder åbne. Det fremgår af observationer, at det kan være vanskeligt for børnene at overskue, hvor de vil være, da det ses, at en del børn går gå rundt uden at foretage sig noget.

Fælles for næsten alle de store institutioner er den relativt ens indretning af grupperummene. Der er – uanset hvor store rummene er – møbleret med høje borde og stole med siddeplads til alle børn i grupperne. Dette tager en stor del af pladsen i grupperummene, hvorfor pladsen til leg i mange grupperum er begrænset. Legetøj og materialer er sat væk i reoler i kurve eller kasser. Flere af de store institutioner bærer præg af at være nye og har ikke endnu samlet så meget legetøj og materialer. Et enkelt sted i en af de store institutioner er et grupperum velindrettet med mange forskellige og tilgængelige materialer og legetøj, der er sat frem, så børnene umiddelbart kan lege med det.

I nogle af de store institutioner er legepladser og grupperum ikke er tilpasset antallet af børn, der potentielt kan være til stede på samme tid. Flere af de store institutioner har således meget små legepladser i forhold til antallet af børn der skal være på dem. Der er enkelte af de store institutioner, der har store legepladser, eventuelt 2 legepladser. Det kræver dog mere personale at have begge legepladser åbne, hvilket betyder, at børnene ofte i nogle af de store institutioner er samlet på meget lidt plads på en af legepladserne. To af de store institutioner har store legepladser.

Flere af de små institutioner har til huse i gamle villaer eller rækkehuse. En enkelt har til huse i en til formålet bygget børnehave. Nogle af husene trænger til vedligeholdelse/istandsættelse, medens andre er bedre vedligeholdt.

Grupperummene er i nogle institutioner små, i andre større, men fælles er, at de små institutioner har grupperum med tilstødende andre lokaler, hvor børnene kan fordele sig og lege/have aktiviteter uden at forstyrre hinanden. Grupperummene er

indrettet – som i de store institutioner med siddeplads til alle børnene i grupperummet. Der er oftest høje borde og stole, men også lave borde og stole. Desuden er der oftest indrettet forskellige legeområder i grupperum og tilstødende rum, så børnene kan vælge at lege rolleleg, spil, læse, lege vilde lege o.l.. Der er mange materialer og legetøj til børnene – institutionerne bærer præg af at have samlet materialer og legetøj gennem lang tid.

Legepladserne varierer i størrelse, men de fleste steder (med en undtagelse) er der god plads udendørs og det er let for børnene at bevæge sig ind og ud, fordi legepladserne ligger umiddelbart ved siden af grupperummene.

De fysiske rammer ses således at være meget forskellige i forhold til de betingelser, pædagogerne har for at tilrettelægge dagligdagen for børnene. De store institutioner kræver ikke megen vedligeholdelse og har for det meste i sig selv mange kvadratmeter. I den måde, som de fleste af dem er bygget på, er der dog en række udfordringer for personalet i form af de små grupperum og legepladser til mange børn, og store gangarealer og fællesrum, der ikke altid kan udnyttes efter hensigten på grund af en række andre forhold, f.eks. normeringsmæssige.

Der er også store institutioner, hvis fysiske rammer synes velegnede til daginstitution, men hvor antallet af børn og voksne ser ud til at gøre det svært for de voksne at overskue børnene og for børnene at overskue, hvor de skal opholde sig og hvem de skal lege med. Det kræver en høj grad af struktur og aftaler i de store institutioner at finde ud af at fordele børnene og bruge fællesarealer og værksteder.

De små institutioner ser ud til at have en fordel i at have flere rum, hvor det er muligt for børnene at lege mere uforstyrret. Ligeledes er det lettere for børnene at komme fra grupperum til legeplads, så de har bedre mulighed for at vælge hvor de vil være, i modsætning til børnene i de store institutioner, der oftere skal bevæge sig fra det ene sted i institutionerne til det andet i store grupper. Pædagogerne i de små institutioner har således færre udfordringer i forhold til de fysiske betingelser for at etablere gode lærings- og udviklingsmuligheder for børnene.

4. Forældres institutionspræferencer og børnenes sociale baggrund i store og små institutioner.

I undersøgelsen er der ikke indsamlet oplysninger fra forældre om deres syn på henholdsvis store og små institutioner. Dette dels fordi der allerede foreligger oplysninger om dette fra andre undersøgelser, dels af hensyn til undersøgelsen omfang.

Det fremgår således af rapporten *"Institutioner er forskellige"*, at institutionens størrelse har betydning for forældretilfredsheden på følgende måde (Andersen m.fl., 2009). Forældretilfredsheden er størst i vuggestuer og børnehaver, og tilfredsheden er

lavest i de integrerede institutioner. Jo mindre børnehaven og den integrerede institution er, jo større er forældrenes tilfredshed. Forældre foretrækker således mindre institutioner til deres børn fremfor de store – et forhold som er i modsætning til tendensen til at bygge flere store institutioner.

Spørgeskemaundersøgelsen i foreliggende projekt (Bureau 2000) viser i sammenhæng hermed, at børneklientellet er forskelligt i de store og små institutioner. De små institutioner har en større andel af ressourcestærke forældre end tilfældet er i de store institutioner. De store institutioner har oftere et børneklientel, hvis forældre ikke har nogen erhvervsuddannelse og børn, der taler et andet sprog derhjemme. Endvidere er der en tendens til, at forældre til børn med særlige behov søger de små institutioner til deres børn på grund af det lille miljø, og de nære relationer i dette. Det ser således ud til, at ressourcestærke forældre har et større overskud til at finde og sikre sig en plads i den type institution, som de ønsker at deres barn skal gå i.

Vægtningen af familier der frekventerer et dagtilbud har betydning for de udfordringer der er i en daginstitution. Der er sammenhæng mellem familiebaggrunden og hvordan barnet trives, lærer og udvikler sig lige fra den tidlige barndom (Ringsmose & Kraglund, 2014), hvor social ulighed tidligt ses i børnenes kognitive og sociale udvikling. De store institutioner har dermed en helt særlig udfordring, idet kvaliteten af læringsmiljøet for de udsatte børn har afgørende betydning for deres udvikling og ringe kvalitet i dagtilbud er en risikofaktor i denne sammenhæng.

En højere andel af udsatte børn i en daginstitution vil influere på pædagogerne mulighed for at udvikle gode betingelser for børnenes udvikling og læring i daginstitutionen, fordi pædagogerne skal løse flere opgaver i forhold til børn men særlige behov, f.eks. for sprogstimulering, samtidig med, at de har mindre plads og flere børn på stuerne. Både foreliggende undersøgelse og anden forskning viser da også, at graden af belastning i en institution har betydning for de udsatte børns udviklingsmuligheder.

5. Normering og gruppestørrelse.

En række undersøgelser har vist, at normeringen – voksen-barn ratioen – har betydning for kvalitet i den pædagogiske dagligdag (Wisconsin, 2008, NICHD, 1999c). NICHD undersøgelsen viser således, at børn virker mere sociale og positivt engagerede i kammeraterne, når barn-voksen ratioen er mindre. For mange børn kan vanskeliggøre en positiv og udviklende kontakt mellem voksne og børn. Ratioen har desuden betydning for børnenes skoleparathed og sproglige udvikling (NICHD, 1999c) Undersøgelser viser endvidere, at plads spiller en rolle for kvaliteten (SFI, 2009). Forældreundersøgelsen viste også, at jo færre børn der er pr. pædagog, jo mere tilfredse er forældrene (Andersen et al., 2009).

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at personalenormeringen i de små institutioner i gennemsnit er 8 % højere i de små institutioner end i de store. Den kvalitative del af undersøgelsen viser, at det mest almindelige er, at der er 3 voksne til en gruppe børnehavebørn om formiddagen og 2 voksne til en gruppe børnehavebørn om eftermiddagen. Undersøgelsen viser dog også, at nogle af de små institutioner har flere voksne pr. gruppe dele af dagen (f.eks. 4 om formiddagen og 3 dele af eftermiddagen), medens til gengæld nogle af de store institutioner har færre voksne (f.eks. 2 om formiddagen og 1 om eftermiddagen) til en gruppe børn dele af dagen.

Til dette skal lægges, at der er flere børn i grupperne og mindre plads til dem i flere af de store institutioner. Spørgeskemaundersøgelsen viser, at de store institutioner har markant flere børn i grupperne i forhold til de små institutioner. (i gennemsnit 16,3 børn i en gruppe i de små institutioner mod 20,6 i de store institutioner). Den kvalitative del af undersøgelsen viser, i overensstemmelse med den kvantitative del af undersøgelsen, at der også i disse institutioner er flere børn i grupperne i de store institutioner end i de små (24 børn i grupperne i de store institutioner mod 20 børn i de små institutioner).

Dette betyder, at betingelserne for at opnå pædagogisk kvalitet i dagligdagen er dårligere i de store institutioner end i de små. I de store institutioner er der flere udfordringer for personalet i forhold til at opnå de positive og nære relationer, der er en forudsætning for at børnene kan trives og udvikle sig, fordi der er flere børn de voksne skal forholde sig til. Desuden viser undersøgelser som nævnt, at der opstår flere konflikter mellem børnene, når der er flere børn på mindre plads, hvilket også giver dårligere betingelser for at opnå den gode kvalitet i dagligdagen, der har betydning for børnenes trivsel og læring.

6. Pædagogerne uddannelse og samarbejde.

Som det er beskrevet fremgår det af flere undersøgelser, at pædagogerne, deres uddannelse og samarbejde hænger sammen med kvalitet i daginstitutionen (Sylva, K., Melhuish, P., Sammons, (2003). Børnenes udbytte er sammenhængende med personalets uddannelse. Uddannet personale er mere venlige og støttende. De organiserer materialer bedre og er i stand til at give mere aldersrelevante udfordringer. Det har således betydning, at personalet er uddannet til bachelorniveau samt har viden om småbørn (National Academy of Science, 2003). Det har gennemgående betydning for kvaliteten af dagtilbuddet, at personalet er veluddannet. Uddannet personale stimulerer børnene bedre og tilbyder et mere "varmt" miljø.

Undersøgelsen i de 12 institutioner i den kvalitative del af undersøgelsen viser, at der i gennemsnit er en højere procentdel uddannet personale i de små institutioner end

i de store (77,4 % i de små institutioner mod 59 % i de store institutioner). Det ser således ikke ud til, at det i disse institutioner prioriteres at ansætte mere uddannet personale i de større institutioner på trods af det større budget.

Ligeledes viser undersøgelsen i de 12 institutioner, at et procentvis større antal af pædagogerne i de små institutioner har efteruddannelse end tilfældet er i de store institutioner (31,2 % med efteruddannelse i de små institutioner mod 9% i de store). Dette er bemærkelsesværdigt set i forhold til, at det betones i interviewene i de store institutioner, at den bedre økonomi øger mulighederne for kurser og efteruddannelse for personalet. Det skal dog bemærkes, at der i to af de store institutioner er et forholdsvis yngre personale, hvilket kan have betydning for, at færre pædagoger i disse to institutioner har en efteruddannelse. På nær en af de store institutioner ses dog tendensen til, at færre pædagoger har efteruddannelse i alle de store institutioner i den kvalitative del af undersøgelsen.

Set i forhold til de nævnte undersøgelser, der peger på, at den pædagogiske kvalitet øges med personalets uddannelse, fordi uddannet personale stimulerer børnene bedre og tilbyder et mere "varmt" miljø, har personalet i de undersøgte små institutioner således bedre muligheder for at opnå kvalitet i dagligdagen end tilfældet er i de store. Observationerne i undersøgelsen viser således også, at der sjældnere observeredes aktiviteter i de små institutioner, der ikke var tilpasset børnenes alder og udviklingsniveau.

Et godt samarbejde mellem pædagogerne har betydning for både atmosfæren og kvaliteten i arbejdet i en daginstitution. Interviewene i undersøgelsen her viser, at pædagogerne også selv tillægger dette stor betydning, men også, at der i de store institutioner er en række udfordringer med at få samarbejdet til at glide, simpelthen fordi man er så mange, der skal koordinere arbejdet. Det er også vanskeligere at udvikle en fælles kultur i institutionerne, fordi det ikke er muligt at kende alle sine kolleger.

7. Opsamling.

De fysiske rammer, herunder legepladsen, størrelse af grupperum, normering og antal af børn i børnegrupperne, forældrepræferencer i forhold til institutionsvalg, forældre- og børneklientel, pædagogernes uddannelse og samarbejde - er nogle af de baggrundsvariable, der udgør de betingelser, som pædagogerne arbejder under. Hermed udgør disse betingelser en række muligheder og udfordringer for pædagogerne i forhold til at opnå en god kvalitet i det pædagogiske arbejde i dagligdagen.

Spørgeskemaundersøgelsen, observationer af de fysiske rammer og undersøgelsen af de 12 institutioner, der indgår i den kvalitative del af undersøgelser viser, at pædagogerne i de store institutioner mere udfordrede på en række af disse baggrunds-

mæssige variable, og dermed også udfordrede i forhold til at opnå en god kvalitet i arbejdet, både hvad angår de fysiske rammer, relationer mellem børn og voksne og i forhold til gode muligheder for leg og aktiviteter.

Dette gælder i forhold til de fysiske rammer indendørs, hvor antal kvadratmeter i forhold til antallet af børn er mindre end i de små institutioner, og ligeledes på legepladsen, hvor der i flere af de deltagende store institutioner er mange børn på relativt små legepladser set i forhold til antallet af børn.

Undersøgelsen viser endvidere, at der er et større antal udsatte børn og børn fra hjem, hvor der tales et andet sprog end dansk i de store institutioner. Sammenholdes dette og Andersens undersøgelse (Andersen m.fl. 2009), der viser at forældre foretrækker små vuggestuer og børnehaver, kunne det se ud som om ressourcestærke forældre har et større overskud til at finde sig en plads i den type daginstitution, som de ønsker at deres barn skal gå i.

Uddannede pædagoger er bedre til at tilrettelægge aktiviteter og gode legemuligheder for børnene. De er desuden mere stimulerende, organiserer materialer bedre og er bedre i stand til at give aldersrelevante udfordringer. Undersøgelsen her viser, at der er mere uddannet personale i de små institutioner end i de store, samt at der procentvis er flere pædagoger med efteruddannelse i de små institutioner. Videre er normeringen en smule bedre i de små institutioner, og der er færre børn i grupperne end i de store institutioner.

Samlet tyder resultaterne således på, at der er en række udfordringer for pædagogerne i de store institutioner i forhold til at opnå en god kvalitet i arbejdet. De fysiske rammer er ikke altid optimale, og de skal forholde sig til flere børn i grupperne, hvoraf en større del har behov for særlig stimulering og sprogstøtte. Med flere uddannede pædagoger, hvoraf flere procentvis har efteruddannelse har pædagogerne i de mindre institutioner bedre muligheder for at opnå den ønskede kvalitet i dagligdagen.

KAPITEL 5.

LEDELSE I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER

Interviews med lederne er gennemført med henblik på at undersøge, hvordan ledelse tilrettelægges i store henholdsvis små institutioner, og hvorledes ledelsen forvalter de givne strukturelle og økonomiske betingelser. Dette for at belyse, hvordan ledelsens forvaltning af disse forhold hænger sammen med pædagogernes betingelser og deres mulighed for at opnå pædagogisk kvalitet i dagligdagen på de tre kvalitetsparametre: Relationer, institutionens fysiske rammer samt leg og aktiviteter. I denne sammenhæng blev der endvidere med samme formål sat fokus på at belyse, hvilke fordele og ulemper der er forbundet med ledelse i store og små institutioner, f.eks. hvad angår medarbejderindflydelse, nærhed/distance problematikker, kaos/orden, samt professionalitet i ledelse.

I analysen af de indsamlede data om ledelse er interviewene med ledelse og pædagoger, samt data fra observationerne gennemlæst med henblik på at få et helhedsindtryk af de ledelsesmæssige forhold og betingelser, der er gældende for store og små institutioner, herunder hvilke opgaver lederne ser som centrale, samt hvilke fordele og udfordringer lederne har i det daglige arbejde som leder. I disse første gennemlæsninger er de særlige forhold, som lederne fandt centrale, uddraget. Følgende temaer er således uddraget og belyst: Ledelsens trivsel, økonomi og administration, pædagogfaglig ledelse, strukturelle betingelser – muligheder og begrænsninger, hvorledes lederen understøtter den pædagogiske planlægning, kendskab og kommunikation, samt sygdom, fravær og gennemstrømning.

Gennemlæsninger af interviewmaterialet er gennemført i forhold til at de udvalgte temaer samt de spørgsmål, som projektet ønskede at belyse – hvilke ledelsesfunktioner lederne anser for de mest centrale for pædagogfaglig ledelse, samt hvilke fordele og udfordringer de oplever som mest centrale i deres arbejde. Ledelsesinterviewene er forholdt til oplysninger fra pædagoginterviews og fra observationerne med henblik på at analysere forholdet mellem det lederne ser som fordele og udfordringer og hvordan de ledelsesmæssige intentioner opleves i praksis.

De citater, der indgår i det følgende, er typiske og gennemgående udsagn fra lederne i interviewene. Det er noteret, om der er tale om ledere i store eller små institutioner (LI for lille institution, SI for stor institution).

1. Økonomi og administration.

Overordnet viser undersøgelsen, at ledelserne i de store institutioner er meget tilfredse med at være ledere i store institutioner. De synes, at ledelsesarbejdet i en stor daginstitution er udfordrende og spændende. De fleste nævner, at en god økonomi giver flere penge at flytte rundt med, hvilket giver et godt økonomisk råderum. Der er dog også ledere, der giver udtryk for, at en god økonomi ikke nødvendigvis hænger sammen med institutionens størrelse, idet man kan have en god økonomi i en lille institution, og en dårlig økonomi i en stor institution, afhængig af, hvordan de givne midler forvaltes af ledelsen.

Flere ledere oplyser, at det større budget giver stordriftsfordele, f.eks. i form af at kunne købe større ind af f.eks. kopipapir, men også, at budgettet giver gode muligheder for kurser og efteruddannelse af personale, imødekommelse af personaleønsker og personalegoder. Det at der er flere penge til rådighed betyder, at man kan bruge flere penge på én gang, f.eks. kurser, indkøb af Ipads, personalegoder eller studierejse for hele personalet. Typiske citater fra ledere i SI:

"Vi har en god økonomi. Der er stordriftsfordele i det, f.eks. når man skal købe kopipapir eller lignende."

"I forhold til personalet kan vi have ferie, afspadsering og sygdom. Vi bruger ikke penge på vikarer, men rykker folk rundt i huset. Det er den samme normering, men man er mere fleksibel. Vi har volumen. Det giver mere råderum som ledelse."

Lederne giver på denne måde udtryk for, at store institutioner giver muligheder for at fordele de personalemæssige ressourcer. Eksempelvis oplyses, at man slår flere stuer sammen i ydertimerne, eller hvis der mangler personale. I de fleste store institutioner (på nær 1) fortæller lederne, at fravær ikke udløser vikar, men at man flytter personalet rundt på de forskellige stuer, hvorved der kan spares på vikarbudgettet.

Endelig peger nogle ledere på, at en stor institution kan have mange forskellige rum som børnene kan være i – f.eks. forskellige former for værksteder. Det kræver dog både en høj grad af planlægning, samt at alt personale er til stede, hvis fællesrummene skal kunne holde åbne.

Også i de små institutioner giver lederne udtryk for at være tilfredse med at være ledere. De giver udtryk for at være glade for at være leder i en lille institution, hvor man veksler mellem at være leder og kollega. Det giver, ifølge lederne, en tæt kontakt til personalet og gode muligheder for kontinuitet, løbende dialog og for at føre beslutninger ud i handling.

Økonomien fremhæves i interviewene som en udfordring i de fleste af de små institutioner. Det kan f.eks. være svært at finde ressourcer til at personalet kan holde ferie (LI):

"Vi får penge som vi har børn. Der skal ikke ret meget til, før det vipper. Vi er sårbare, hvis nogen gerne vil på uddannelse, kurser."

Der er dog også ledere, der understreger, at økonomien også kan være god i en lille institution, at man kan finde kreative løsninger, som f.eks. forældrearbejdsdage, praktikanter eller jobtilskudsmedarbejdere. Desuden klunser man møbler og legetøj og lærer børnene at passe på tingene, så de kan holde længe (LI):

"Vi har en god økonomi, også efter den nye økonomimodel. Der er forskellige ting man kan gøre. F.eks. laver vi strategiarbejde, vi tager f.eks. ekstra børn under 3 år ind, fordi det udløser ekstra timer."

Flere ledere i de små institutioner understreger, at man prioriterer økonomien i institutionen så personalet har så meget tid sammen med børnene som muligt. Det fremgår da også af interviewene og observationerne, at der i nogle, dog ikke alle, af de små institutioner er mere personale til børnene, f.eks. 4 voksne til en gruppe på 22 børn om formiddagen og 3 om eftermiddagen, hvor de i nogle af de store institutioner er 2 eller 3 voksne om formiddagen og 1 – 2 om eftermiddagen til en børnegruppe på 22. Det fremgår endvidere, at der er en del filantropi i de små daginstitutioner, hvor personalet ser arbejdet som et kald og gerne yder mere end forventet for at institutionen kan fungere.

Det fremgår af interviewene, at der er en tendens til, at børn med særlige behov søges til mindre institutioner, da de har glæde af det lille miljø. Det kan være forældrene, der presser på for at få et mindre miljø til deres børn, det kan være pladsanvisningen der henviser børn, der ikke kan klare et stort miljø, eller det kan være en strategi fra ledelsen side for at få ekstra midler. I nogle tilfælde udløser det ekstra midler, men ikke i alle tilfælde. Økonomi er således et område lederne i de små institutioner må forholde sig til på en anden måde end ledere i store institutioner.

2. Pædagogfaglig ledelse.

Ifølge Cecchin kræver ledelse i pædagogiske institutioner indsigt i et komplekst mønster af forbindelser mellem voksne og børn og et fokus på de professionelle udvikling og læring (Cecchin, D.: Cecchin, & Wennerberg, M., 2008). Man kan sige, at ledelsen varetager og lægger til rette, så det bliver muligt for pædagogerne at udføre den professionelle omsorg med henblik på børnenes udvikling og læring. Det kræver ledelsesmæssig kompetence til på en og samme gang at varetage såvel pædagogiske, personalemæssige, strategiske og økonomisk administrative beslutninger.

Ledelsens opgaver er at forholde sig til, hvordan disse forhold giver det pædagogiske personale mulighed for at udføre deres opgave, så kvaliteten gennem disse betingelselag giver børnene de bedste udviklings- og læringsbetingelser.

Ifølge Cecchin og Johansen (2008) vil der være en tendens til, at lederen der er tættest på personale og børn vil fokusere på pædagogisk ledelse og personaleledelse, medens en leder højere oppe i hierarkiet vil fokusere på strategisk ledelse som f.eks. på at nå kommunale mål.

I undersøgelsen her gælder det på tværs af alle de deltagende store som små institutioner, at lederen ikke peger eksplicit på alle de 4 områder for pædagogfaglig ledelse, når der spørges til, hvilke opgaver i en daginstitution, der er de vigtigste for en leder at varetage. I de store institutioner peger lederne i stedet på, at tydelighed, troværdighed og det at være klar i sine beslutninger er centralt for en leder i en stor institution. I de små institutioner peger flere af lederne på, at den vigtige opgave er at sikre

en god kvalitet og trivsel for børn og forældre. Der er på denne måde ikke noget, der tyder på, at der er mere professionel ledelse i de store end i de små institutioner.

Det fremgår af interviewene med lederne i de store institutioner, at der bruges mest tid på økonomisk og strategisk ledelse, ikke mindst fordi institutionen er så stor, så der går meget tid med det (SI):

"Man er aldrig færdig. Nu er vi 30-40 medarbejdere. Vi bliver 60-70 på sigt. Også, at det er mig, der har det reelle ledelsesansvar. Jeg går fra møde til møde til møde. Hvornår har jeg tid til at gøre noget ved det vi aftaler på møderne? Ex i sprogvurdering, skolegruppe-mødemøde, børnesager. Et møde handler tit om noget vi skal sætte i gang."

Det går igen på tværs af de store institutioner, at ledernes arbejde er ledelse. I de store institutioner er som oftest flere ledelsesslag.

Som den økonomisk/administrative og den strategiske ledelse ser ud til at fylde i de store institutioner, er det særligt den pædagogiske og personalemæssige ledelse lederne i de små institutioner er optaget af. I de små institutioner peges på, at lederens primære opgave er at sørge for, at visioner og værdier blive italesat og at de kan iagttage målsætningerne i praksis. Den pædagogiske ledelse fremhæves således som helt central, og flere giver udtryk for en dialogbaseret og demokratisk ledelsesstil.

3. Ledelse i forhold til det pædagogiske arbejde.

Som ovenfor beskrevet betragter lederne i de små institutioner det som vigtigt at facilitere, at der formuleres pædagogiske værdier og målsætninger, og at disse implementeres i hverdagen. I de små institutioner er der steder, hvor der arbejdes ud fra en overordnet metode, som f.eks. den integrerende baggrund og anerkendelse, men oftest nævnes, at målet er at tilrettelægge gode muligheder for en alsidig udvikling for børnene, samt god kvalitet og trivsel for både børn, personale og forældre.

Det betragtes som betydningsfuldt og en stor fordel, at lederen har timer på stuerne og arbejder sammen med personalet i dagligdagen og dermed har en god mulighed for at følge op i forhold til pædagogisk ledelse, fordi lederen kan se, om den intendede praksis rent faktisk implementeres som kvalitet i dagligdagen (LI):

"Hvis vi kan se, at det ikke finder sted, så skal vi sige det".

Flere ledere beskriver, hvordan det er let at arbejde på tværs i en lille institution, fordi der er så meget åbenhed.

I de store institutioner peges oftest på, at der arbejdes ud fra en overordnet metode, som f.eks. Marte Meo, den integrerende baggrund eller italiensk inspireret pædagogik. Det fremgår af interviewene, at den pædagogiske ledelse flere steder foregår ved, at lederne afholder møder med pædagogerne, hvor man træffer aftaler om den pædagogiske linje, hvorefter det forventes, at når det er aftalt, så vil aftalerne blive ført ud i livet.

Lederen og i mange tilfælde souschefer og afdelingsledere i de store institutioner har ikke timer på stuerne, og interviewene viser, at opfølgning fra lederens side derfor snarere er på møder og gennem dokumentation og skriftliggørelse, som f.eks. årshjul rapportering af dagsforløb, end gennem egentligt kendskab til den konkrete daglige praksis (SI):

"Vi vil gerne have de seks læreplanstemaer til at spille sammen. Pædagogerne ved, at det er rammen. Så planlægger man sin pædagogik ud fra det. Man dokumenterer via et farvekodesystem. Når man sætter en aktivitet i gang, når man beskriver i dokumentationsbøgerne hvad man har lavet i dag, så sætter man en farvekode ind, der indikerer, hvilket læreplanstema der har været arbejdet med. det er en måde at dokumentere på."

Nogle ledere giver udtryk for, at de oplever at have "fingeren på pulsen", men også at man som ledelse ikke ser den daglige praksis, både fordi institutionen er stor og fordi man ikke har timer på stuerne. Det bliver derved vanskeligere at sikre, at de pædagogiske målsætninger rent faktisk implementeres ud i alle dele af institutionen

Det fremgår af interviewene og af observationerne, at der i de store institutioner med meget personale er vanskeligere betingelser for at udmønte de overordnede pædagogiske principper i praksis til institutionen som helhed, f.eks. når der udskiftes personale eller der ansættes nyt personale som følge af, at institutionen bliver større. Det fremgår af observationerne og KIDS vurderingerne, at der typisk er stor forskel fra stue til stue på kvaliteten i det daglige arbejde (se kapitel om KIDS vurderinger).

4. Struktur og rammesætning.

Med hensyn til udførelsen af pædagogisk ledelse er rammesætningen høj i de allerfleste store institutioner. De fleste af lederne giver udtryk for, at det er nødvendigt med en stram struktur for at få institutionen til at hænge sammen (SI):

"Det er nødvendigt med en højre grad af struktur for at skabe overskuelighed. Man kan have fleksibilitet, men det kræver dialog, for strukturen er loven, det er vigtigt at planlægningen holder."

Det fremgår af interviewene med lederne, at det er gennemgående for de store institutioner, at man er meget afhængig af at dagstrukturen er fast, for maden kommer fra køkkenet på et bestemt tidspunkt, pauser skal afvikles, børnene skal sove osv. Dagsstrukturen kan afviges, men bliver det sjældent, og det fremgår af pædagoginterviewene, at den stramme struktur let kommer til at overskygge de pædagogiske mål, fordi strukturen bliver vigtigst.

I de funktionsopdelte institutioner oplyser ledelsen, at dagligdagen struktureres dels via faste rutiner, f.eks. spisning og samling, dels ved hjælp af en række skemaer på væggen, der løbende udfyldes i løbet af dagen, så alle ved, hvor den enkelte pædagog er i huset, eller hvad børnene har lavet.

I nogle store institutioner fortæller ledelsen, at der holdes styr på børnene via digitale afkrydsningssystemer, hvor forældrene registrerer, når børnene kommer ind og ud. Nogle ledelser giver udtryk for, at det er nødvendigt at alle gør det aftalte. Dette sker gennem tydelige strukturer, så alle ved, hvornår de skal gøre hvad med hensyn til læreplaner, årshjul o.a.(SI):

"Det er vigtigt at være tydelig. Alt er ikke til diskussion. De skal skrive dagsseddel, skal planlægge."

I de små institutioner giver lederne udtryk for, at der lægges en daglig struktur for at få tingene til at fungere, så alle ved hvordan man følger op i forhold til det pædagogiske arbejde. Der gives desuden udtryk for, at strukturen er fleksibel og ændres efter børnenes behov.

5. Kommunikation.

De fleste ledere i de store institutioner nævner kommunikationen som en udfordring. Det beskrives som vanskeligt at få information til at nå ud til alle. Nogle steder løser man det ved at en afdelingsleder varetager opgaven. Andre steder foregår kommunikation via IT intranet, morgenmøder eller bøger, hvor personalet hver dag skal læse, hvad der er særligt for dagen. Informationer kan gives fælles på personalemøder, men det nævnes, at det er et problem, at alle medarbejdere ikke forstår det samme, og at man ikke kan nå rundt i alle grupper (SI):

"Der er mange medarbejdere, meget personale. Man spørger sig selv, når jeg ordentlig ud til alle medarbejdere. "

Nogle ledere, særligt i institutioner der er gået fra at være små til at blive store, beskriver, at det er svært ikke at være tæt på det, der sker i institutionen. Kendskabet til det, der foregår i dagligdagen er begrænset. Hvis der er problemer, er det ikke sikkert lederen ved det. Ligeledes gives udtryk for, at det er en begrænsning ikke at kunne tage sig af de daglige spørgsmål og problemstillinger (SI):

"Der er ikke den samme tid til at følge med. Det kan være svært."

Lederne giver udtryk for, at deres dør er åben så personalet altid kan henvende sig, hvis der er noget eller der opstår problemer. Personalet i nogle af institutionerne oplever, at ledelsen er tilgængelig, når man henvender sig, men det er dem, der skal opsøge ledelsen og ikke omvendt ledelsen, der tager kontakten.

Generelt er personalet i de store institutioner glade for deres ledelse, men de oplever også, at der er stor afstand mellem ledelse og personale i hverdagen. Ligeledes opleves i institutioner, som er gået fra lille til stor, at mange ting er blevet meget mere topstyret, at man flyttes mere rundt, og at man ikke har samme indflydelse om før. Ledelsen i den institution der er gået fra at være mindre til at blive stor mener også, at flere beslutninger træffes oppefra, fordi det er blevet sværere at diskutere tingene igennem med hele personalet. Pædagogerne oplyser i interviewene, at der er "langt fra top til bund" i institutionen, og at lederne ofte er placeret uhensigtsmæssigt i huset og har meget lidt kendskab til "hvordan det er på gulvet". Et citat fra en pædagog i en SI:

"Der er kommet meget mere top-down styring. Efter vi er blevet større, er ledelsen blevet anderledes og mere fjern for pædagogerne. Der er flere beslutninger fra centralt hold, det giver mindre trivsel."

Alle lederne i de små institutioner beskriver, at kommunikationen flyder let i de små institutioner. Beslutninger når hurtigt ud, og det er let ved at opnå enighed og kompromisser. Dette fremhæves både af medarbejdere og ledere.

Lederne beskriver ligeledes, at det er let at implementere nye tiltag, f.eks. kommunale og politiske målsætninger i institutionerne, fordi kommandovejene ikke er så lange og så snørklede. Det går endvidere lettere at få nye tiltag og pædagogiske beslutninger ud i den pædagogiske dagligdag, fordi det er hurtigt at kommunikere, når

man ikke er så mange, samt lettere for lederen at følge op, når han/hun deltager i det daglige arbejde (LI):

"Hvis der kommer tiltag. Vores implementeringstid er rimeligt hurtigt. Vi kan navigere, hvis der er noget der kommer ovenfra. Også nede fra – fra personalet. Det bliver hurtigt omsat til praksis. Ud fra ressourcer selvfølgelig."

6. Personaleledelse og faglig sparring.

Lederne i de fleste store institutioner giver udtryk for, at en stor institution giver mulighed for at have en højere grad af faglighed, fordi man kan ansætte pædagoger med forskellige kompetencer, så børnene kan få en bredere vifte af tilbud. De fleste ledere nævner, at dette også giver gode muligheder for faglig (pædagogisk) sparring, fordi der er mange mennesker at sparre med. Desuden gives der fra flere ledere udtryk for, at der er gode muligheder for at sende folk på efteruddannelse, have foredrag, kurser, anskaffe I-pads til stuerne, og have forskellige former for personalegoder, som f.eks. studierejser, julefrokost og lignende. Nogle steder kommer personalet med ønsker, andre steder beslutter ledelsen, hvad institutionen har brug for.

Nogle af pædagogerne nævner i interviewene, at de økonomiske ressourcer er en fordel, fordi det giver mulighed for kurser, studierejse og julegave. Desuden mener de, at det kan give inspiration til arbejdet, at man har flere kolleger. Mange pædagoger i de store institutioner giver dog samtidig udtryk for, at det kan være svært at få tid til faglig sparring og efteruddannelse (SI):

"Der er flere meninger og holdninger. Vi kan opsøge det, men der er ikke meget tid til det. Hvis der ikke er tid, nytter det ikke noget."

I de små institutioner oplyser lederne, at de betragter faglig sparring som vigtigt i arbejdet. Det nævnes, at der bruges tid på gensidig faglig refleksion, at der laves iagttagelser, diskuteres, samt arbejdes med praksisfortællinger. Nogle ledere fortæller, at de gør brug af de gratis kurser og uddannelses tilbud, der er via de faglige organisationer, eller man benytter de kommunale konsulenter og psykologer til faglig udvikling og sparring (LI):

"Det er ikke nødvendigvis en fordel med mange kolleger, fordi det er vigtigt at man skal kunne sammen, Faglig sparring får vi via kolleger, gennem samarbejde med andre institutioner, ved at tage på kurser, eller via supervision fra og samarbejde med PPR."

I forhold til personaleledelse oplyser lederne i de små institutioner, at ledere og personale kender hinanden godt, og at dette stiller krav om, at lederne er bevidste om deres lederrolle over for personalet. Det nævnes endvidere af nogle ledere, at det er vigtigt, at personalet trives, og at alle har indflydelse i dagligdagen, fordi dette giver arbejdsglæde.

7. Sygdom, fravær, gennemstrømning.

Det fremgår af interviewene med lederne i de store institutioner, at der her er en større personaleudskiftning og mere sygdom. Nogle af de store institutioner har også gennemgående en yngre personalegruppe. De fleste ledere oplyser videre, at man ved almindelig sygdom er mere fleksible i en stor institution og kan spare vikarer, fordi man kan flytte personale rundt på stuerne og slå stuer sammen. Omvendt giver en del pædagoger i interviewene udtryk for, at det er frustrerende at blive flyttet så meget rundt, fordi det giver manglende nærhed og kontinuitet på ens egen stue, hvilket de synes går ud over børnene.

For både store og små institutioner oplyser lederne, at det er et problem ved langtidssygemelding, hvor man i længere perioder kan være begrænsende på grund af for lidt bemanding i grupperne.

Lederne i de små institutioner oplyser, at det udgør et stort problem, hvis der opstår langtidssygdom. Udover at dette kan opstå, er der nærmest intet sygefravær er i de små institutioner. Lederne og pædagogerne understreger, at de er glade for arbejdet i den lille institution, og at man brænder for arbejdet. Det betyder, at personalet nogle steder arbejder ekstra. Desuden holder personalet ikke pause, men er sammen med børnene hele dagen, og der er meget lidt sygdom, fordi personalet ved, at det bliver et problem i dagligdagen (LI):

"Vi er aldrig syge. Det er der mange der siger. Hvordan søren bærer i jer ad? Vi kan godt møde lidt flade. Vi ser med forbauselse på at andre lægger sig syge. Når vi har praktikanter osv. Vi har næsten dårlig samvittighed over at ringe, fordi, hvordan skal de få dagen til at hænge sammen?"

8. Kendskab til børn og forældre.

De fleste ledere i de store institutioner oplyser, at de ikke kender alle børnene eller familier. Lederne på tværs af de store institutioner ser det heller ikke som deres primære opgave at kende børn og familier, men deltager gerne i møder om børnene.

Alle ledere i de små institutioner fremhæver i interviewene, at det er en stor fordel i en lille daginstitution, at de voksne kender alle børnene, ligesom børnene kender alle voksne. Det fremhæves, at dette giver mulighed for en høj grad af nærvær, og hensyntagen til det enkelte barns behov. Det giver endvidere, ifølge lederne, en fordel, hvis man vikarierer for hinanden, at børnene kender alle pædagogerne og omvendt.

Lederne i de små institutioner har som regel været ledere i samme institution i mange år og kender ikke kun børnene, men også deres familier gennem flere generationer. De kender sågar børnenes kæledyr. Bedsteforældre kommer hyppigt i institutionen. Nogle små institutioner er et lokalt mødested i lokalsamfundet, hvor venskaber mellem familier opstår og dyrkes (LI):

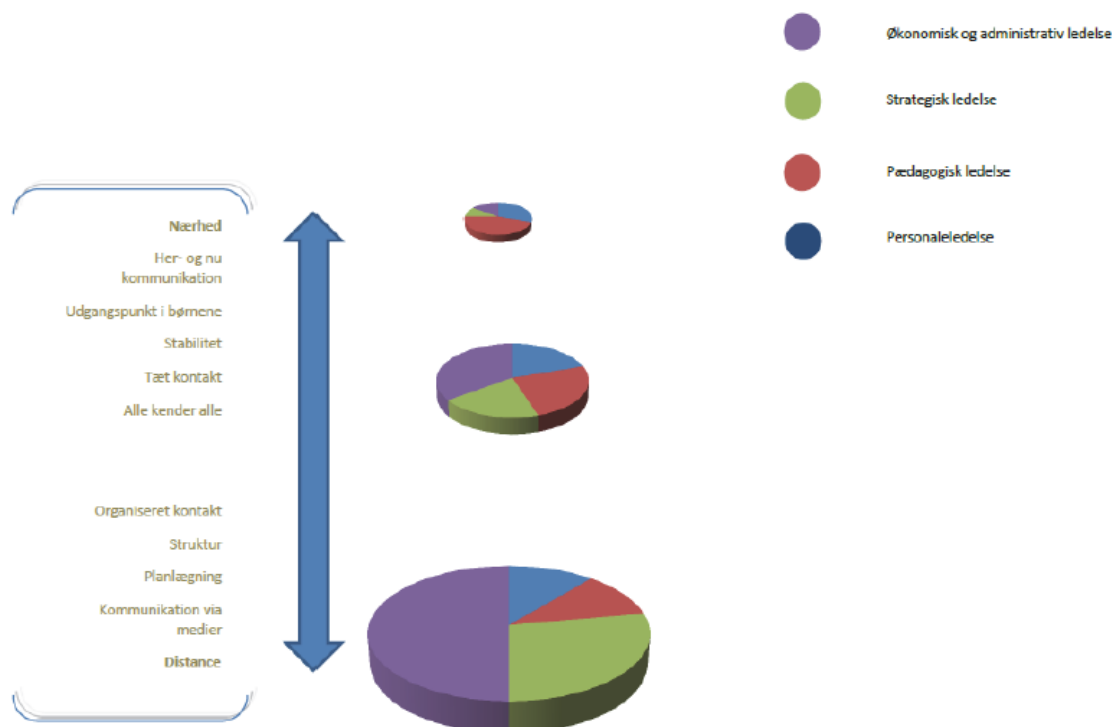
"Vi kender alle børn, forældregruppen, bedsteforældre, søskende og kæledyr. Der nærhed mellem forældregruppen. Det gør relationerne lettere."

Det fremgår også af interviewene, at der i nogle af de små institutioner lægges vægt på en høj grad af støtte til udsatte familier og børn, som man i det lille lokalmiljø kender godt.

I en af de små institutioner fortæller lederen, at man samarbejder med forældrene omkring børns trivsel og udvikling mere generelt. F.eks. udleveres artikler eller forældrene kan låne bøger om børns trivsel og udvikling i institutionen. Når forældrene har læst dette diskuteres det læste af forældre og pædagoger. På samme måde kan der holdes tema eftermiddage omkring forskellige emner.

9. Opsamling.

Professionel fagpædagogisk ledelse indeholder fire centrale områder: Økonomisk og administrativ ledelse, strategisk ledelse, pædagogisk ledelse og personaleledelse. Der er ikke noget i undersøgelsen, der tyder på at der er en mere professionel ledelse i de store end i de små institutioner. Fordeling af de ledelsesmæssige opgaver i store og små institutioner kan opsamles på følgende måde forhold til estimeret tid anvendt på de 4 ledelsesområder:

Modellen er her indsat med vægtningen af de fire områder i pædagogfaglig ledelse i henholdsvis store og små daginstitutioner. Undersøgelsen viser, at der er sammenhæng mellem den ledelsesmæssige vægtning af opgaver og institutionens størrelse. I de små daginstitutioner bruger lederne mindre tid på administration og strategisk ledelse, og grundet nærheden til personale og børn i det daglige arbejde udføres mere pædagogisk faglig ledelse og personaleledelse. Lederen er så at sige øjensvidne til og en del af de pædagogiske målsætninger udført i praksis. Lederne i små daginstitutioner har i højere grad økonomiske udfordringer, så lederne trækker på alle "gratis" ressourcer i form af billige eller gratis kurser og uddannelse, kommunens eller fagforeningens konsulenter, forældrenes arbejdskraft, aflagte legetøj og møbler.

Lederne i de store daginstitutioner råder over flere økonomiske og personalemæssige ressourcer, hvilket medfører, at der også bruges mere tid på økonomisk og administrativ ledelse. Institutionens størrelse gør det nødvendigt med en højere grad af struktur, rammer og aftaler om skolegrupper, dagsstruktur, fordeling af de ansatte, kommunikationsveje, økonomi og uddannelse.

Det fremgår af interviewene med ledelserne, at der er udfordringer knyttet til nærhed og distance mellem ledere og medarbejdere i store institutioner. Lederne leder gennem flere ledelseslag. Organiseringen er forskellig fra institution til institution, men i praksis er der ofte afstand mellem ledere og medarbejdere, idet antallet af medarbejdere for hver leder er større, og de bygningsmæssige betingelser mindsker muligheden for hyppige kontakter mellem ledelser og medarbejdere. For ledelsen får den høje grad af struktur og planlægning som konsekvens, at der bliver arbejdet mere med at strukturere og planlægge, hvorved der går tid fra det pædagogisk faglige arbejde. Lederne bruger overvejende tid på det strategiske, økonomiske og administrative arbejde.

Medarbejderne oplever, at de altid er velkomne, men de skal selv opsøge ledelse. De oplever endvidere, at distancen medfører en mere formaliseret kontakt i hverdagen mellem ledere og medarbejdere, og den store institution medfører en højere grad af top-down styring, der ikke altid er befordrende for pædagogerne trivsel.

Lederne lægger strukturer for det pædagogiske arbejde og kommunikerer via medier og på møder. Det får som konsekvens, at det i høj grad er overladt til det pædagogiske personale at føre de pædagogiske målsætninger ud i livet. I observationerne er det kommet frem, at dette giver en meget uens kvalitet på tværs af store institutioner, og at børnenes betingelser for trivsel, udvikling og læring er meget forskellig på tværs af grupper i store institutioner.

I de små institutioner er lederne i langt højere grad synlige i dagligdagen, og lederne spiller en langt mere aktiv rolle i implementering af de pædagogiske målsætninger. Det får som konsekvens, at de pædagogiske målsætninger er meget mere synligt implementeret i hverdagen, og at kvaliteten af det pædagogiske arbejde er mere ensartet.

De store institutioner rummer en kompleksitet, der kræver meget planlægning og struktur. Maden kommer fra køkkenet på faste tidspunkter, vagtplaner skal overholdes, så alle ved, hvor de forventes at møde og hvornår. Der er sovevagter og legepladsvagter, og planer for bemanning af grupperne, mødeplaner, uddannelsesplaner osv. Det medfører, at medarbejderne skal være meget bevidste om at holde strukturen. Hvis strukturen ikke holder og børnene sover, når de skal, hænger det ikke sammen. Det fremgår af interviewene med pædagogerne, at dette medfører, at medarbejderne skal holde strukturen, og at udgangspunktet i de pædagogiske målsætninger og i børnene bliver en udfordring. Eksempelvis om man kan nå ned på legepladsen før maden kommer, eller om man kan gøre en aktivitet færdig før sovetid. Det bliver planlægningen, der styrer i højere grad end den pædagogiske aktivitet.

I de store institutioner er kommunikationen generelt en stor udfordring. Der kommer og går mange mennesker i husene. Kommunikationen bliver organiseret på

elektroniske platforme og gennem formaliserede kontakter og rutiner. Dette er en nødvendighed, der følger størrelsen på institutionen. Udfordringerne er, at det i højere grad bliver op til den enkelte medarbejder at opsøge informationer, og at medarbejdere er forskelligt informerede. Denne udfordring søges løst forskelligt i de forskellige institutioner. I en institution holder man f.eks. fast morgenmøde for kontaktpædagoger, hvor dagens indhold bliver gennemgået, og ændringer i bemanning bliver løst. Det forventes, at kontaktpædagogerne tager informationerne med ud i grupperne.

Kendskabet til hverdagen såvel som til børn og forældre er ifølge lederne i de store institutioner en udfordring for dem. Lederne deltager gerne i møder om børnene, men har perifært kendskab til problemstillinger. Forældre og børn kender lederen, men lederen kender ikke alle forældre og børn.

Lederne i store institutioner er således udfordret af såvel de bygningsmæssige rammer som antallet af mennesker, der er i institutionerne. Lederne har perifært kendskab til det konkrete pædagogiske arbejde og til børn og forældre.

I de små institutioner er de bygningsmæssige rammer såvel som antallet af medarbejdere med til at sætte nogle helt andre betingelser for kendskabet til forældre og børn. Lederne har ofte kontor i nærheden af indgangen eller centralt i huset og lederne ser det som en vigtig opgave at være synlig og kende børn og forældre. Også på andre områder betyder det lille miljø færre udfordringer for ledelsen. Kommunikationen er let og information let når ud i alle dele af institutionen. Dette betyder igen, at det er lettere at implementere de pædagogiske målsætninger i praksis, og at det er lettere at implementere nye tiltag og at omstille sig.

KAPITEL 6.

PÆDAGOGER I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER

Det fremgår af flere undersøgelser, at pædagogerne, deres uddannelse og samarbejde hænger sammen med kvalitet i daginstitutionen (Sylva, K., Melhuish, P., Sammons, (2003). Derfor blev der gennemført fokusgruppeinterviews med 6 tilfældigt udvalgte pædagoger i hver af de store institutioner, samt alle pædagoger i de små institutioner.

Pædagogerne blev interviewet om deres syn at være pædagog i en henholdsvis lille og stor daginstitution, her hvilke fordele og begrænsninger, der er forbundet med størrelsen på en daginstitution, pædagogernes indbyrdes samarbejde og muligheder for kollegial sparring, samt forholdet til børnene og forældrene. De blev ligeledes interviewet om deres trivsel samt deres syn på pædagogisk kvalitet, set i forhold til deres oplevelser af muligheden for at opnå den ønskede kvalitet i den faktiske dagligdag.

Desuden blev der via et mindre spørgeskema til ledelsen indsamlet oplysninger pædagogernes uddannelse, videreuddannelse, anciennitet, erfaring, og specialisering. Endvidere blev der her indsamlet oplysninger om personalesygdom og udskiftning. I observationer blev det registreret, i hvilken udstrækning de pædagoginitierede aktiviteter og forventninger/krav til børnene var relevante for deres alder og udvikling.

Pædagoginterviewene blev efterfølgende gennemlæst i deres helhed for at få et helhedsindtryk af pædagogernes oplevelse af de givne forhold i hver enkelt institution. Efterfølgende blev interviewene meningskondenseret og tematiseret, dels ud fra de i projektet stillede spørgsmål, dels ud fra de forhold som pædagogerne trak frem som betydningsfuldt i interviewene. Følgende temaer blev udvalgt: Pædagogernes trivsel i arbejdet i store og små institutioner, deres oplevelse af de fysiske rammer, den daglige struktur, pædagogsamarbejdet, kendskab til børn og forældre, forsøget på at skabe det lille i det store, samt pædagogernes syn på pædagogisk kvalitet og muligheden for at omsætte dette i den faktiske dagligdag.

Pædagogernes syn på ledelsen er allerede beskrevet i afsnittet om ledelse. I afsnittet indgår en række citater. Disse er udvalgt, fordi de udgør typiske og gennemgående citater fra pædagogerne. Store institutioner er markeret med SI, små institutioner med (LI).

1. Pædagogernes trivsel i arbejdet.

Det fremgår af interviewene, at pædagogerne i de små institutioner generelt set trives godt med deres arbejde og er glade for det. De gør derfor gerne en indsats udover det der ligger indenfor arbejdstiden, f.eks. bliver længere, hvis der er sygdom. Nogle steder siger pædagogerne, at *"det er mere end et arbejde."* (LI).

"Det er dejligt. Man kan virkelig lære børnene at kende og det er godt for begge parter. Det er en stor fordel at vi ikke er flere, når vi skal samarbejde. Det er lettere at lytte og komme til orde. Det er lettere at få vendt ting og tingene kan blive drøftet til bunds. Det er også dejligt, at man kender og kan komme tættere på alle forældrene også."

Flere steder fremgår det af interviewene, at trivsel i arbejdet handler om at have en god aktivitet med børnene, så man glemmer tid og sted. Trivsel handler også om glade forældre og glade børn, der efterspørger aktiviteter igen. Det handler også om et godt personalesamarbejde, hvor man kender hinanden og hjælper hinanden.

I de store institutioner fremhæver pædagogerne som i de små, at et godt personalesamarbejde er vigtigt for deres trivsel i arbejdet. Nogle steder nævnes dog også, at det ikke er let at opnå et godt samarbejde f.eks. omkring opbygningen af en fælles kultur i institutionen, fordi institutionen er så stor og man er så mange ansatte. De mange udfordringer påvirker på denne måde pædagogernes trivsel (SI):

"Vi havde en god stemning i starten. Når man bruger mange kræfter fader det ud. Nogle bliver vrede og stopper. Andre tager kampen op og prøver at få miljøet godt igen. Der kom mange udfordringer. Overnormeringer. I starten tænker man at give det en skalle, men det bliver aldrig helt perfekt."

Nogle pædagoger i store institutioner nævner det som en positiv ting for deres trivsel, at arbejdet i en stor institution er selvstændigt og giver frihed. Friheden hænger bl.a. sammen med afstanden til ledelsen, også i fysisk forstand, hvilket omvendt kan blive et problem, fordi den enkelte pædagog i princippet kan lade være at følge de overordnede pædagogiske beslutninger. Andre pædagoger i store institutioner giver udtryk for, at der er mange ting, som man ikke har indflydelse på i en stor institution, samt at den øgede topstyring giver mindre trivsel.

2. De fysiske rammer og logistik.

Pædagogerne i de store institutioner påpeger, at en stor institution fysisk set er STOR, hvilket påvirker det daglige arbejde på mange måder og får konsekvenser for de pædagogiske tiltag og for de samspil, som der er mulighed for – både børnene imellem og mellem voksne og børn. Citat fra pædagog i en stor institution:

"Det er meget stort, men børnene vænner sig til størrelsen. På stuerne har vi vores eget univers og der lever man lidt i hver sin egen verden. Der er store udfordringer med at dele pladsen. Der er meget gangareal og ikke så meget plads i grupperummene. Det er hul i hovedet med alle de gange vi har."

Pædagogerne i nogle af de store institutioner giver udtryk for, at der er meget logistik, der skal gå op, hvis man skal udnytte de mange kvadratmeter. Eksempelvis skal man booke sig ind på fælleslokalerne, og man skal flytte børnene rundt i store grupper, ofte op og ned af trapper, når man skal rundt i lokalerne og når man skal fra grupperum til legeplads, fordi de fysiske rammer er som de er. Et andet puslespil nogle steder er de mange små børn, der skal sove på samme tid (SI):

"Der er et krybberum til 50 børn op til 2 år. Børnene bliver lagt ud af stuepædagogen. Der er en krybbevagt, det er tit en medhjælper, der er så kedeligt og koldt. Vi har ikke fornemmelsen af at børnene er bange derude, men det er ikke hyggeligt. Det er lidt bunkeragtigt, men børnene ved ikke hvad det er så det er vel OK. Men vi er på den, hvis der er nogen der græder."

Der er dog også store institutioner, hvor dette ikke udgør en udfordring på samme måde, idet der er krybber til de små sovebørn flere forskellige steder i tilknytning til grupperummene. Her nævner nogle pædagoger dog, at det kan være et problem med støj fra de mange børn på legepladsen.

Nogle pædagoger peger på, at de fysiske rammer betyder, at børnene bruger meget tid på at vente, når den samlede gruppe af børn skal gøres klar til at bevæge sig fra f.eks. grupperum til værksted eller fra grupperum til legeplads. Ligeledes bliver man nødt til at irettesætte og tisse mere på børnene i disse situationer, dels for at kunne holde styr på dem, dels for at forhindre, at de vækker vuggestuebørnene, når de bevæger sig fra det ene sted til det andet (SI):

"De står i kø for at der ikke skal komme kaos og larm og for at holde styr og sammenhæng på dem. De bruger meget tid på at stå i kø og vente, når de skal ud fra stuen og til garde-

robe, når de skal på legeplads, på toilettet, og fra garderoben ind på stuen, og fra legeplads til garderobe. De bruger meget tid på at sidde stille og vente."

Der er pædagoger, der mener, at børnene vænner sig til størrelsen på institutionen og de store rum, også fordi de ikke kender andet. Men der er også pædagoger, der mener, at det ikke er godt for børnene at navigere i så store omgivelser. Særligt påpeges, at det kan være svært for de små børn (SI):

"Børnene lever med det, men det er en hård omgang. Det er en svingdør, der er nogen, der går ind og ud hele tiden. Børn der er i indkøring, børn der lige er vågnet. Det er ikke altid godt."

Pædagogerne i de små institutioner giver udtryk for tilfredshed med de fysiske rammer. De fortæller, at institutionerne oftest har flere små rum, som børnene kan fordele sig i i forhold til, hvor de gerne vil lege, eller hvad de gerne vil lave. Det betyder også, at børnenes kan inddeles i mindre grupper af 4 til 5 børn, f.eks. i forhold til alder og udviklingsniveau i de forskellige aktiviteter (LI):

"Når vi deler dem op kan vi tilpasse aktiviteten til børnenes alder. Desuden kan vi følge børnene. Hvis f.eks. vi læser historie, kan vi bruge hånddukke, og hvis et barn bliver bange kan vi opdage det med det samme og snakke med barnet om, at det bare er noget vi leger."

Det kommenteres et enkelt sted, at de små lokaler, som institutionen rummer, kan hindre børnenes fysiske udfoldelse. For at løse denne udfordring samarbejder man med nærliggende offentlige institutioner, som har store lokaler, egnet til at indrette til motorisk udfoldelse, eller man tager børnene ud på offentlige legepladser eller parker.

Det kommenteres de fleste steder, at økonomien sætter begrænsninger i forhold til de fysiske rammer, f.eks. hvad angår indkøb af inventar, reparation og vedligeholdelse eller indkøb af materialer og legetøj. I forhold til udfordring på dette, oplyser pædagogerne, at de forsøger forskellige tiltag, f.eks. forældreweekends, hvor forældrene deltager i vedligeholdelse både indendørs og på legeplads.

3. Den daglige struktur.

Det fremgår af interviewene med pædagogerne i de store institutioner, at en stram struktur går igen som et vilkår for det pædagogiske arbejde. Strukturen er på den ene

side de genkendelige rutiner i institutionerne, f.eks. morgenmad, faste tider til frokost, frugt o.l., men det er også møder, skemaer der skal udfyldes og afleveres, samt planer for hvem der skal være hvor og hvornår (SI):

"Strukturen fylder meget. Der er meget vægt på at opretholde strukturen. Der er skema for dagen. Det skal bare køre. Klokken 12 skal man bare være færdig, så skal man være der så hele pauseskemaet ikke skrider."

Maden kommer således på bestemte tidspunkter, børnene skal sove på bestemte tidspunkter, der er en fast struktur for dage og uger, og der er bestemte turdage og værkstedsdage for den enkelte stue. I en stor institution kan det være svært at kommunikere, så derfor er strukturen vigtig for at få tingene til at hænge sammen, både indadtil i institutionen og i forhold til forældrene. Der er pædagoger, der bemærker, at det er "puslespilsagtigt at få det til at hænge sammen."

Jo større institutionen er, jo mere kalder det på struktur og rutiner. Nogle pædagoger oplever, at det bliver mere nødvendigt at følge strukturen end at vælge at gøre det, som pædagogerne ved ville være bedre pædagogisk set for børnene (SI):

"Det er svært når vi skal holde vores planer for ikke at få klager. Vi skal overholde planerne. Nogle gange ville det være bedre, hvis vi ikke behøvede det, men kunne gøre det, som børnene har behov for. Når vi sætter en plan forventer forældrene også at det følges. Det ville være bedre at fortælle hvad vi har lavet i stedet for hvad man ikke har nået."

Interviewene med pædagogerne i de små institutioner viser, at der også her arbejdes med en bestemt dagsstruktur, hvor der er tilbud om aktiviteter om formiddagen, dernæst frokost og samling, og om eftermiddagen frugt samt leg og tilbud om aktiviteter. Strukturen er tilrettelagt for at dagen kan komme til at hænge sammen, når man er så få voksne, og at alle ved, hvordan dagen er bygget op (LI):

"Alle ikke skal spørge, hvad skal vi nu. Vi udfylder en ramme, så hverdagen fungerer. Men det er ikke mere fast end at vi tilpasser det til dagen og kan bytte rundt."

Alle pædagoger betoner dog, at strukturen er fleksibel, der kan byttes rundt på tingene, hvis der er behov for det. Planlægningen udmøntet i praksis er bl.a. fleksibel, fordi det pædagogiske arbejde tager udgangspunkt i børnenes udvikling, interesser og behov, samt muligheden for at børnene kan få indflydelse (LI):

"Alle voksne ved hvor de skal være, men hvis ingen vil være ovenpå, så lukker vi ovenpå. Hvis børnene hellere vil være ude, så følger vi dem, fordi de skal have indflydelse, for at det giver mening for dem."

Pædagogerne de fleste steder i de små institutioner oplyser, at de ikke holder pause. Det bidrager også til, at dagligdagen bliver mere fleksibel, fordi pause strukturen ikke binder dagsrytmen på en bestemt måde.

Samlet viser interviewene med pædagogerne således, at der er forskel på, hvor stram/fleksibel strukturen er i de store og små institutioner. Hvor strukturen er mere fast og i nogle tilfælde beskrives som loven i de store institutioner, oplyser pædagogerne i de små institutioner alle steder, at dagstrukturen er fleksibel, og at den kan ændres efter behov.

4. Pædagogssamarbejdet.

Som det er allerede er fremgået betragter pædagogerne i både store og små daginstitutioner det som betydningsfuldt at have et godt samarbejde pædagogerne imellem. Særligt i de store institutioner fremhæves dette som betydningsfuldt, men også, at betingelserne for at opnå dette gode samarbejde kan være vanskelige, bl.a. fordi der er så mange pædagoger, fordi det kan være vanskeligere at nå at kommunikere med de andre i dagligdagen og fordi det kan være vanskeligere at opbygge en fælles kultur i samarbejdet i en stor institution. Nogle pædagoger giver endvidere udtryk for, at der er forskel på, hvor godt man kender hinanden i en stor institution. Overvejende gives udtryk for at man kender hinanden i nabogrupperne, men at man har et perifert kendskab til de øvrige kolleger i institutionen.

Hvad angår faglig sparring siger pædagogerne, at der er bedre mulighed for kollegial sparring, når man er flere pædagoger. Mange pædagoger giver dog udtryk for følgende (SI):

"Der er flere meninger og holdninger. Vi kan opsøge det, men der er ikke meget tid til det. Hvis der ikke er tid til det nytter det ikke."

Det fremgår af interviewene, at pædagogerne i alle de små institutioner mener, at de har et godt samarbejde med deres kolleger. Flere steder nævnes, at der er tale om en sammentømret personalegruppe, hvor samarbejdet går nemt og hurtigt. Fordi man kender hinanden godt. De fleste steder beskrives, at man har det godt med sine kolleger, og at man været sammen i mange år. Pædagogerne beskriver de fleste steder, at

det giver god trivsel og en oplevelse af god personalepleje, at man støtter hinanden og tager sig af hinanden. Et sted siger en pædagog (LI):

"Vi er glade for samarbejdet. Det er mere en familie end en arbejdsplads."

Det bliver endvidere nævnt, at kendskabet til hinanden også betyder, at man kender hinandens faglige kompetencer, så man kan trække på hinandens ressourcer. Et sted nævnes, at når man er en lille personalegruppe kan det blive lidt indspist, men omvendt forsøger man at modvirke dette ved at bytte rundt, så man er forskellige steder og ikke hele tiden samarbejder med de samme.

Hvad angår faglig sparring påpeger pædagogerne flere steder, at handler både om det pædagogiske arbejde og om de enkelte børn. Det handler også om at følge med fagligt, f.eks. via samarbejde med andre pædagoger i ens netværk, tage på kurser og læse faglitteratur (LI):

"Det har aldrig manglet her. Jeg har dygtige kolleger, læser faglitteratur og holder mig up-to-date."

5. Kommunikation og kendskab til børn og forældre.

Det går igen i interviewene, at pædagogerne i de små institutioner oplever, at de har et godt kendskab og et tæt forhold til alle børnene og deres forældre i de små institutioner. Det fremgår også, at det er dette nære forhold og kendskabet til børnene, personalet ser som en af de store fordele ved at arbejde i en lille daginstitution ((LI):

"Vi kender alle børnene, fordi der ikke er flere. "Man ser jo børnene hele dagen. I forskellige sammenhæng, hvordan de fungerer ude og inde og i de strukturerede aktiviteter, og hvordan de er i samspil med de andre børn. Man får et bedre blik for, hvordan barnet fungerer. Hvem de søger. Hvad de er optaget af."

Det nære kendskab handler om at kende barnet som person, dets interesser, dets styrker, dets små særheder og eventuelle. Endvidere ser pædagogerne det som en stor fordel at de kender alle børnene, og at børnene omvendt også kender dem.

Kendskabet gælder også børnenes forældre. Pædagogerne giver udtryk for, at de ofte taler med dem om forskellige forhold som f.eks. barnets trivsel og udvikling. Flere steder oplyser pædagogerne, at de har et indgående kendskab til barnets familieforhold, f.eks. bedsteforældre, børnenes kæledyr osv.. Nogle pædagoger nævner også, at

institutionen kender børn og familier gennem generationer. Det gode kendskab til familierne ses også som en fordel i arbejdet med de udsatte børn, fordi forældrene kender og stoler på pædagogerne. I en af børnehaverne nævner pædagogen, at børnehaven er mere end en børnehave. Den er også det sted, der holder lokalsamfundet sammen, hvor børnefamilierne kommer og har et fælles engagement.

Det går igennem interviewene på tværs af de små institutioner, at tiden sammen med børnene prioriteres. Det betyder også, som nævnt, at man i de fleste af de små institutioner ikke holder pauser, fordi det giver mere tid sammen med børnene.

I de store institutioner oplyser pædagogerne, at det mest er børnene på deres egen stue og eventuelt børnene på nabostuen, som man kender. På legepladser er der derimod mange børn, som man ikke kender så godt, og dermed også voksne som børnene ikke kender (SI):

"Vi kender børnene på vores egen stue og børnene på nabostuen. De andre børn kender vi ikke navnene på, dem kender man ikke rigtigt. Du kan ikke have en relation til 100 børn, det skal man gøre op med sig selv."

Når der i de store institutioner tales om "det lille i det store" henvises til dette – at man forsøger at opnå "det lille" – på sin egen stue, hvor man kender børnene og har mulighed for at forholde sig til dem personligt. Nogle pædagoger beskriver dog her, hvordan også dette kan blive et problem, når man flyttes rundt til andre stuer for at vikariere for hinanden, når ledelsen forsøger at sammensætte personalegrupperne på en anden måde eller når stuer slås sammen. Når dette sker kompromitteres, ifølge pædagogerne, den nærhed til børnene, som de finder så centralt i arbejdet.

Pædagogerne i de store institutioner forsøger at navigere i de givne vilkår og nogle af dem giver udtryk for, at man ligeså godt kan kende og give omsorg til børnene i store som i små institutioner (SI):

"Vi har eksempler på, at vi ikke kender navnene på det barn vi trøster på legepladsen. Vi have en episode i dag, hvor der stod en lille dreng og rakte armene op. Jeg tog ham op og en anden hviskede til mig, hvad han hed. Jeg kunne løse det, han havde brug for."

Sammenholder man pædagoginterviewene med børneinterviewene, er der børn, der giver udtryk for, at "hun sagde et forkert navn til mig." Nogle af pædagogerne mener, at det er et problem for børnenes trivsel og udvikling, at nærheden til det enkelte barn på denne måde bliver mindre. Andre stiller sig tilfredse og mener, at det godt kan lade sig gøre, eksempelvis gennem at man fører skemaer over børnene (SI):

"Man kan godt tage møder med f.eks. forældrene om børn man ikke kender, for man har skemaer, som man kan læse, og de giver et godt billede af barnet."

Sammenholder man disse udsagn med den evidens der er for at pædagogens sensitivitet og responsivitet overfor det enkelte barn spiller en stor rolle for barnets trivsel og udvikling, giver sådanne udsagn dog anledning til bekymring, fordi det at kunne forstå småbørns udsagn kræver et godt kendskab til barnet. Ligeledes kræver det er godt kendskab til børnene at kunne tilrettelægges aktiviteter, så disse er aldersrelevante for børnene. Dette fremgår da også af observationerne og KIDS vurderingerne, idet der oftere forekommer voksenstyrede aktiviteter i de store institutioner, der ikke er aldersrelevante for børnene.

6. Fordele og udfordringer i store og små institutioner.

I de store institutioner peger pædagogerne på, at særligt de økonomiske ressourcer kan være bedre i en stor institution, hvilket er en fordel på en række områder (SI):

"Økonomiske ressourcer er vigtigt for arbejdet. Det giver mulighed for efteruddannelse, og f.eks. en studierejse og julegave. Det øger lysten til arbejdet."

Der er dog også pædagoger der peger på, at der ikke er et et-til-et forhold mellem stor og en god økonomi (SI):

"De store institutioner kan have en bedre økonomi, men det afhænger af ledelsen, det har været dårligt her også."

Omvendt giver de fleste pædagoger udtryk for, at det er en udfordring i den stor institution at få dagligdagen til at hænge sammen, samt at dette kræver meget samarbejde og en stram struktur(SI):

"Institutioner kan blive for store. Det er hårdt for børn i vuggestuen at forholde sig til de mange voksne. Jeg har arbejdet i en lille institution. Der er mere tid til nærvær til børnene, og børnene kan også gå mere frem og tilbage efter lyst."

I de små institutioner peger pædagogerne på, at økonomien udgør den største udfordring. Det kan være i forhold til vedligeholdelse af institutionen, eller handle om, at der ikke er midler til indkøb af f.eks. nyt inventar, materialer eller legetøj til børnene (LI):

"Vi skal vælge om vi vil have en sofa eller nogle gode materialer til børnene."

Det er allerede beskrevet, at man i institutionerne forsøger at løse denne udfordring gennem at passe på tingene, og gennem at forældre hjælper til med f.eks. vedligeholdelse.

Den største udfordring i forhold til økonomien er dog ifølge alle de interviewede pædagoger, hvis der er sygdom, hvor det opleves som svært at få dagligdagen til at hænge sammen (LI):

"Sygdom kan ikke lade sig gøre. Vi er aldrig syge. Det er der mange der siger. Hvordan bærer I jer ad? Vi får næsten dårlig samvittighed af at ringe, fordi hvordan skal de dagligdagen til at hænge sammen."

Pædagogerne angiver, at de i nogle tilfælde dækker ind for hinanden, hvis der er sygdom. Men ofte arbejder man mere end man skal, nogle gange gratis, for at dække hinanden ind. Eksempelvis vil måske den pædagog, der har åbnet k. 6.30, blive nødt til at blive om eftermiddagen til kl. 17.00, hvis en kollega er syg (LI):

"Det er svært, fordi vi er kun dem, vi er. Og man kan jo ikke bare sætte vikar på. Det er jo hende, vi mangler."

Endnu et forhold, der nævnes som en stor økonomisk udfordring ved at være pædagog i en lille daginstitution, er de vedvarende nedskæringer, der har været på daginstitutionsområdet. Pædagogerne fortæller, at nedskæringerne har betydet, at det er blevet svært at tage ordentlig imod eller sige ordentlig farvel med børnene, fordi normeringen er dårlig i ydertimerne. Endelig nævnes det som en udfordring at få tid til at planlægge og koordinere det pædagogiske arbejde. De fleste pædagoger i de små institutioner beskriver, at udfordringen søges løst gennem at bruge mindre tid på det administrative arbejde for at kunne være sammen med børnene – *"dokumentation - det må blive en anden dag."* (LI). Nogle pædagoger problematiserer, hvad det er der skal dokumenteres i forhold til, at det i deres øjne mest betydningsfulde arbejdet fagligt set, nemlig nærværet og omsorgen for børnene, ikke så let lader sig måle og dokumentere (LI):

"Man kan ikke på skrift beskrive "det gode øjeblik."

7. Pædagogernes syn på pædagogisk kvalitet og deres mulighed for at omsætte dette i den pædagogiske dagligdag.

I alle institutioner blev pædagogerne interviewet om, hvad de betragter som pædagogisk kvalitet i en daginstitution, samt i hvilken udstrækning de oplever, at dette kan realiseres i den konkrete dagligdag.

Der er ikke forskel på, hvad pædagogerne i de store og små institutioner mener er de vigtigste indikatorer for pædagogisk kvalitet pædagogiske kvalitet. Det er nærvær, tilstedeværelse, omsorg og tryghed.

I de store institutioner er der delte meninger blandt pædagogerne i forhold til i hvilken udstrækning det er muligt at opnå dette i dagligdagen. Nogle steder mener pædagogerne, at de godt kan opnå den ønskede nærhed i forhold til børnene, men bemærker at de godt kunne bruge flere hænder. Andre af pædagogerne mener, at man kan opnå dette, hvis der ikke er sygdom, andre igen mener, at man i reglen har svært ved at opnå den ønskede nærhed og omsorg (SI):

"Man kan nå det hvis der er personale nok. Det er svært hvis man ikke er nok. "Det er ikke altid vi kan give dem det. Der er mange ting der skal flaske sig. Det er skrøbeligt. Det er dejligt når man kan."

Som det er nævnt peger også pædagogerne i de små institutioner, at pædagogisk kvalitet først og fremmest handler om er nærhed, omsorg og at tage sig af børnenes behov. Ligeledes handler det om, at børnene har et godt børneliv, hvor de trives i deres dagligdag. Nogle pædagoger nævner, hvis alle børn skal trives, så skal nogle børn skal have hjælp til at indgå i børnehavens liv, f.eks. have hjælp i forhold til det sociale, til at finde ind i lege med de andre børn.

Udover trygheden og omsorgen peger mange af pædagogerne på, at pædagogisk kvalitet handler om en god og alsidig dagligdag for børnene så de har mulighed for at lege, udvikle sig og lære noget, samt at børnene har valg i dagligdagen (LI):

"Nærværet betyder meget for børnene. Det betyder meget for dem, at de ved vi lytter, at vi virkelig hører efter hvad de siger. Vi er gode til at være i gulvøjde, og det har børnene det godt med. Det betyder også at når børnene foreslår noget, så tager man det op, og vi kan lave aktiviteter, der svarer til deres alder."

I de fleste små institutioner mener pædagogerne, at de ofte oplever at nå den ønskede kvalitet, og ofte oplever glade børn og forældre. Men de oplever også udfordringer i forhold til at opnå den ønskede kvalitet i dagligdagen – en ofte dårlig økonomi og

dermed f.eks. dårlig mulighed for vikardækning, vedligeholdelse af institutionen, indkøb af legetøj og materialer. En udfordring er også de mange nedskæringer, så man oplever at være for få voksne til antallet af børn, særligt i ydertimerne. Nogle pædagoger taler om de mange udsatte børn, som henvises til de små institutioner, men hvor der ikke gives ressourcer til at tage sig af de særlige behov, som børnene kan have.

8. Opsamling.

Pædagogerne i både de store og små institutioner mener overordnet set, at et godt samarbejde med kollegerne betyder meget for deres trivsel i dagligdagen.

Pædagogerne i de små institutioner trives med et godt samarbejde pædagogerne imellem, fordi man ikke er flere, end at alle kender hinanden. Desuden når kommunikationen let ud til alle. Arbejdet bliver fleksibelt og diskussioner kan tages her og nu. Det har også betydning for trivslen, at pædagogerne kender børn og forældre, og der er mulighed for at opnå den nærhed og kontakt med alle børn, som efter deres vurdering har den største betydning for den pædagogiske kvalitet i dagligdagen. Pædagogerne i de små institutioner oplever dog de stadige nedskæringer og lukningstrusler som en belastning, ligesom økonomien også er en udfordring, både i forhold til vedligeholdelse af institutionen, indkøb af materialer og særligt i forhold til sygdom blandt personalet.

Samarbejdet har også betydning for pædagogernes trivsel i de store institutioner, men der er flere udfordringer i forhold til at kende de mange kolleger og opbygge en fælles kultur i institutionen. Den bedre økonomi giver fordele i forhold til f.eks. personalepleje, hvilket øger lysten til arbejdet. Omvendt bevirker den øgede topstyring påvirker trivslen i negativ retning, selv om man i en vis udstrækning har frihed på de enkelte stuer, når man lukker døren og er sig selv. Hvad angår muligheden for at opnå den ønskede kvalitet i dagligdagen – nærvær, tilstedeværelse, omsorg og tryghed – ser pædagogerne i de store institutioner forskelligt på, i hvilken udstrækning det er muligt at opnå denne kvalitet. Nogle steder mener pædagogerne, at man kan opnå en god kvalitet, forudsat at der ikke er sygdom, andre steder peges på, at det i det hele taget er skrøbeligt, om man kan opnå den gode kvalitet, fordi der er så mange forhold, der skal passe sammen for at man kan opnå det.

De fysiske rammer udgør et af de tre forhold, der ifølge forskning er grundstenen i pædagogisk kvalitet. I de små institutioner oplever pædagogerne, at de fysiske rammer er gode i forhold til, at der som regel er flere små rum i institutionen, så børnene har mulighed for at vælge at lege forskellige steder, og pædagogerne har mulighed for at dele børnene i mindre grupper. Dette giver bedre betingelser for at indrette de fysiske rammer, så det giver børnene gode trivsels-, lærings- og udviklingsmuligheder.

Pædagogerne i de fleste af de store institutioner oplever en række udfordringer ved de fysiske rammer i forhold til at opnå den af dem ønskede kvalitet i dagligdagen. Der peges f.eks. på, at grupperummene er for små til antallet af børn, samt at de store gangarealer og fællesrum er upraktiske, fordi det kræver en høj grad af planlægning, koordination og struktur at udnytte disse.

Flere af de store institutioner er bygget i etager, hvilket betyder, at børnene ikke kan bevæge sig frit rundt i institutionen, men skal følges gruppevis af pædagogerne. Dette giver ventetid for børnene og medfører flere irettesættelser af dem, for at de voksne kan holde styr på dem og for at der ikke skal blive for meget kaos.

I to af de store institutioner oplever pædagogerne, at de fysiske rammer, herunder legepladsforhold er gode. Også her beskrives dog, at det er nødvendigt med en høj grad af koordination og planlægning for at udnytte rammerne.

Det andet forhold af betydning for pædagogisk kvalitet er relationerne mellem pædagogerne og børnene. I forhold til dette vurderer pædagogerne i de fleste af de store institutioner, at det kan være vanskeligt at opnå den ønskede nærhed og kontakt med det enkelte barn, som de finder væsentlig for børnenes trivsel og udvikling. Den ønskede nærhed kan opnås på stuerne, men der er delte meninger mellem institutionerne i forhold til, i hvilken udtrækning dette opnås igennem hele dagsforløbet. Særligt er det en udfordring, at børnene på legepladsen og under pædagogens pauser skal forholde sig til mange voksne, som de ikke kender så godt og som heller ikke kender børnene særligt godt. Nogle pædagoger peger på, at særligt de små børn lider under dette. Det nævnes som særligt problematisk, at man flyttes rundt på stuerne, fordi dette gør det vanskeligt både at opnå et godt kendskab til børnene og opnå udviklingsfremmende relationer til dem.

Sammenholdes pædagogerne udsagn med observationer og KIDS vurderinger fremgår det, på linje med de fleste af pædagogerne vurdering, at der i de store institutioner er udfordringer over dagen i forhold til graden af nærvær mellem børnene og pædagogerne. Der er flere børn og voksne, som den enkelte pædagog skal forholde sig til og flere voksne som børnene skal forholde sig til. Det fremgår i denne sammenhæng, at pædagogerne i de store institutioner sjældnere følger egne børn på legepladsen end tilfældet er i de små institutioner. I de små institutioner svarer f.eks. 39 %, at de altid følger egne børn på legepladsen, hvor kun 22 % i de store institutioner svarer, at de altid følger egne børn. I nogle af de store institutioner observeres, på linje med pædagogens vurdering, at dette særligt har konsekvenser for de mindste børn og ligeledes de udsatte børn, der har mere brug for den voksne støtte, f.eks. til at finde ind i lege med de andre børn.

I de små institutioner ses en overensstemmelse mellem pædagogernes oplevelse af, at det er muligt at have nære relationer til alle børnene og observationer, samt KIDS vurdering, der viser at pædagogernes oplevelse af at have nærhed med og kendskab til alle børnene også slår igennem til praksis.

Det har ifølge OECD rapporten (2006) og Larsen (1998) betydning for børnenes lærings- og udviklingsmuligheder, at aktiviteter tager udgangspunkt i børnenes interesser og læringsstile. Det har også betydning at der er en legende tilgang til læring, samt at der er åbenhed i forhold til at inddrage børnenes synspunkter og oplevelser. Endelig har det betydning for kvaliteten i læringsmiljøet, at børnene har indflydelse på aktiviteterne.

Pædagogerne i de små institutioner mener, at det spiller en rolle for de voksnes trivsel og børnenes udviklingsmuligheder, at aktiviteterne er af en sådan karakter, så "man glemmer tid og sted" og har "de gyldne øjeblikke". I de små institutioner er det muligt for pædagogerne at have en fleksibilitet i planlægningen, så man kan igangsætte aktiviteter som børnene efterspørger, samt at man kan lave om på det planlagte, hvis børnene viser sig at have andre interesser eller andre behov. Man kan også ændre i planerne, hvis børnene reagerer på det tilbudte på en anden måde end man havde forventet.

Pædagogerne i de store institutioner har i en vis udstrækning mulighed for at opnå dette indenfor de enkelte grupper, men omvendt beskriver de fleste af pædagogerne også, at der er meget logistik, der skal gå op for at det kan lykkes. Eksempelvis kræver det en høj grad af koordination og planlægning, hvis man skal udnytte de mange kvadratmeter der er i institutionen. Den højere grad af voksenstyring, giver desuden mindre mulighed for at ændre planlagte aktiviteter og giver mindre mulighed for at give børnene indflydelse. Endelig nævner nogle af pædagogerne, at den stramme struktur kan overrule det, som man vurderer, er god pædagogisk kvalitet, fordi strukturen er loven, og nødvendig for at tingene kan hænge sammen.

Sammenholder man disse oplysninger om børnenes mulighed for aktiviteter og leg med spørgeskemaundersøgelsen fremgår det, at børnene oftere selv må bestemme, om de vil lege på en anden stue i de små institutioner end i de store (41 % i de små, mod 27 % i de store institutioner). Det fremgår også, at der oftere dagligt er musik eller sang i de små institutioner, samt at børnene i de små institutioner oftere kommer på ture. I forhold til at have gode legemuligheder vurderer pædagogerne, at de store institutioner med de mange gangarealer, store fællesrum og små grupperum giver en række udfordringer i forhold til børnenes muligheder for at opnå fordybende lege uden at bliver forstyrret af de andre børn. Det giver også mindre tid til at lege, når børnene skal stå i kø og vente på hinanden.

KAPITEL 7.

KIDS VURDERINGER AF PÆDA- GOGISK KVALITET I DE STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER

1.KIDS som metode.

For at vurdere kvaliteten i den konkrete dagligdag i forhold til de 3 centrale områder for kvalitet – de fysiske ramme, relationer, samt leg og aktiviteter - i de 12 institutioner, der indgik i den kvalitative del af undersøgelsen, blev KIDS anvendt som metode. KIDS vurderingerne blev suppleret med observationer med henblik på at uddybe disse og medinddrage konkrete eksempler i undersøgelsen.

KIDS er et redskab, der er udviklet med henblik på vurdering og udvikling af kvalitet i daginstitutioner. I KIDS vurderes den pædagogiske kvalitet i børnenes lærings- og udviklingsmuligheder i det pædagogiske miljø i børnehaven. KIDS er udviklet til anvendelse i en dansk kulturel sammenhæng og sammen med danske pædagoger. De forhold, der vurderes er således centrale og relevante for danske daginstitutioner. KIDS tager desuden udgangspunkt i forskning om pædagogisk kvalitet samt socio-kulturel udviklingspsykologisk viden om, hvordan småbørn lærer og udvikler sig.

Som det er beskrevet i metodeafsnittet er KIDS konstrueret, så man først overordnet set vurderer den pædagogiske kvalitet overordnet set i forhold til tre områder (den yderste ring): De fysiske omgivelser, relationer og kvalitet i lege- og aktivitetsmuligheder. Med denne baggrund vurderes de forskellige områder i den inderste ring.

A. Den yderste ring anvendes til en overordnet og principiel vurdering af kvaliteten i den pædagogiske dagligdag. Der vurderes i forhold til relationer, de fysiske omgivelser og endelig leg og pædagogiske aktiviteter. Kids vurderer således de forskningsbaserede 3 centrale forhold for pædagogisk kvalitet, der også indgår i definitionen af pædagogisk kvalitet i undersøgelsen her:

B. Den inderste ring rummer 6 områder: Børnenes muligheder for udvikling i forhold til selvudvikling, i forhold til socio-emotionel udvikling, i forhold til udvikling af opmærksomhed, i forhold til sprog og kommunikation, i forhold til erfaringsdannelse og kritisk tænkning og endelig i forhold til muligheder for deltagelse og indflydelse. Alle de 6 områder handler også om relationen mellem børnene og pædagogerne, idet barnets udvikling på de givne områder sker via relationen til andre mennesker.

For hvert af de 9 områder i KIDS er der en række udsagn, hvor man vurderer, i hvilken grad udsagnet passer i institutionen. For relationer lyder f.eks. et spørgsmål: "Er pædagogerne imødekommende og lydhøre overfor børnene?"

Spørgsmålet besvares med et kryds i en af følgende 5 kategorier: "Sjældent", der viser hen til at man konsekvent ikke kan observere den angivne handling hos pædagogerne, eller at man kun kan observere det 1-2 gange pr. dag. De øvrige kategorier er: "Af og til", "jævnligt", "ofte" og "næsten altid". "Næsten altid" viser hen til, at man kan observere den givne handling konsekvent og hos alle pædagoger og pædagogisk personale gennem hele dagen, med en enkelt eller ingen undtagelser. Scores "sjældent" svarer det til 1, scores "næsten altid" svarer det til 5.

Andre spørgsmål om relationer kan f.eks. være: "Pædagogen er i sit samspil med barnet opmærksom overfor barnets kropslige og sproglige kommunikation omkring dets behov, dets oplevelser, og hvordan det har det." "Pædagogen sætter ord på for at

understøtte barnets oplevelse og for at undersøge, om hun har forstået korrekt, det vil sige i overensstemmelse med barnets egen oplevelse." "Den voksnes sprog og handling er tilpasset barnets udtryk. Pædagogens handling overfor barnet viser, at hun har forstået barnets perspektiv." "Pædagogerne løser konflikter mellem børnene ved at tale om, hvad der skete. Pædagogen lytter til børnenes oplevelse og medinddrager deres oplevelser i løsningen af konflikten."

I forhold til leg og aktiviteter kan spørgsmålene f.eks. lyde: "Der er adgang til forskellige legeformer i institutionen, rolleleg, regelleg, konstruktionsleg og fysisk udfordrende leg." "Børnene har mulighed for at lade legetøjet blive stående, så de kan fortsætte legen senere eller den næste dag." "Pædagogen er aktiv i forhold til at tilbyde børnene at deltage i forskellige legeformer."

For alle de 9 kategorier er der på denne måde en række spørgsmål, som vurderes i forhold til den beskrevne 5 trins skala.

KIDS opgøres ved at tælle alle tal mellem 1 og 5 sammen for alle vurderede af de 9 områder, således at der for hvert område fremkommer et samlet tal. Der kan nu opstilles forskellige måder at se resultaterne på, f.eks. kan der opstilles et søjlediagram med søjler for hvert af de 9 områder i KIDS.

I søjlediagrammerne er den første søjle de fysiske omgivelser, søjle 2 relationer, søjle 3 leg og aktiviteter, søjle 4 børnenes muligheder for selvudvikling, søjle 5 socio-emotionel udvikling, søjle 6 opmærksomhed, søjle 7 sprog og kommunikation, søjle 8 børnenes mulighed for indflydelse og søjle 9 erfaringsdannelse og kritisk tænkning. KIDS er et systematisk iagttagelses- og vurderingsredskab over de forhold som er vigtige for børns trivsel, læring og udvikling i daginstitutioner, og er som et sådant ikke forsøgt udviklet som et redskab til objektiv måling på linje med f.eks. mål og vægt, både fordi KIDS vurderer relationelle og dynamiske forhold, og fordi pædagogisk kvalitet er et komplekst og mangesidet forhold, der ikke lader sig måle objektivt og én gang for alle. En KIDS vurdering er derfor ikke statisk men kan ændre sig. En KIDS vurdering kan heller ikke stå alene, men skal og er i undersøgelsen suppleret med observationer af dagligdagen i institutionerne, observationer af de samme forhold som er vurderet i KIDS, nemlig de fysiske rammer, relationer og mulighed for leg og andre aktiviteter.

I foreliggende projekt er der foretaget KIDS vurderinger af forskerne over en hele dag i de små og melleminstitutionerne og over én eller flere dage i de store institutioner, afhængig af institutionens størrelse, idet nogle af de store institutioner havde en størrelse, der nødvendiggjorde observationer over flere dage for at få en tilstrækkelig grundig vurdering. I de direkte observationer blev der indsamlet supplerende data, bl.a. om stemningen i institutionerne, omsorgen for børnene, pædagogens sensitivitet

og responsivitet, kvaliteten i det kommunikative samspil, fælles opmærksomhed, samt konflikter og konfliktløsning. Desuden blev der set på pædagogernes opdragelsespraksisser, samt børnenes indbyrdes relationer som baggrund for børnenes trivsel og læring.

Der blev foretaget vurderinger af børnehaver og vuggestuer hver for sig med henblik på at undersøge betydningen af institutionsstørrelsen i forhold til mindre og store børn. I en af de store institutioner var én børnehavegruppe fysisk helt adskilt fra resten af børnehavegrupperne, hvorfor denne børnehave blev vurderet for sig med henblik på at undersøge om man ved at adskille grupperne helt kan lave en konstruktion, hvor man reelt kan tale om "det lille i det store" i en stor daginstitution.

KIDS vurderingerne blev efterfølgende gjort op i et søjlediagram for hver børnehave og vuggestue i alle institutioner. På grundlag heraf er der udarbejdet et søjlediagram med et gennemsnit for henholdsvis store og små institutioner som en del af basis for en analyse af materialet. Dette giver følgende diagrammer:

- A: Et søjlediagram med et gennemsnit for alle børnehaver i de store institutioner.
- B: Et søjlediagram med et gennemsnit for alle vuggestuer i de store institutioner.
- C: Et søjlediagram med et gennemsnit for alle små institutioner.

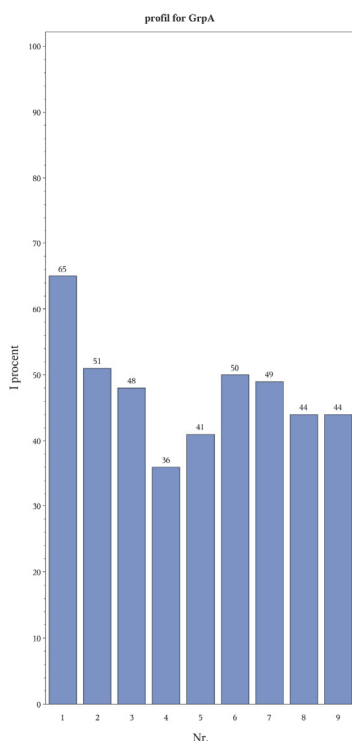
Det er vigtigt at være opmærksom på, at søjlediagrammer repræsenterer et gennemsnit. Der ses således individuelle forskelle mellem de enkelte institutioner, særligt mellem de store institutioner, mindre mellem de små. Ligeledes er der relativt store variationer på KIDS vurderingen mellem de enkelte stuer i de store institutioner, og KIDS er vurderet som et gennemsnit mellem alle stuer. Der er ikke en KIDS profil for vuggestuer i de små institutioner, fordi der kun var en af de små institutioner, hvor der var tilknyttet vuggestue.

I det følgende vil resultaterne af KIDS vurderinger og observationer fra undersøgelsen blive opsamlet, analyseret og diskuteret. Det vil blive disponeret på den måde, at der først følger en opsamling og analyse af den samlede KIDS vurdering i store henholdsvis små daginstitutioner. Dernæst vil der blive set på forskellene institutionerne imellem. Endelig vil der blive set på resultaterne af KIDS i forhold til de tre centrale områder af KIDS hver for sig – relationer, fysiske rammer og børnenes lege- og aktivitetsmuligheder. Af hensyn til rapportens omfang er det valgt ikke at medtage vurderingerne fra melleminstitutionerne i rapporten, også fordi det ikke ville ændre resultaterne af undersøgelsen at medtage disse.

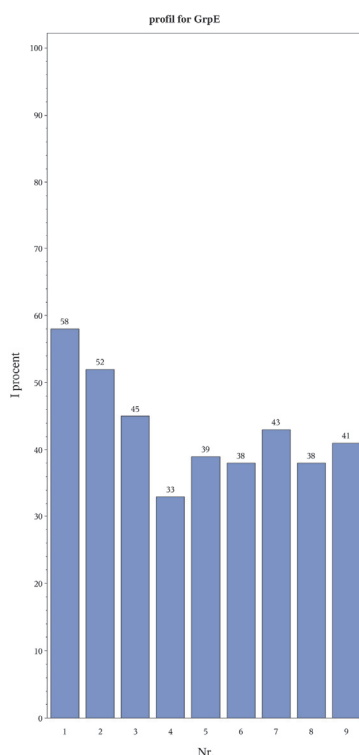
2. KIDS vurderinger af kvaliteten i dagligdagen i store og små institutioner.

Når man sammenholder resultaterne for de store og små daginstitutioner, er vurderingen i de små daginstitutioner i gennemsnit højere på alle områder end både børnehaverne og vuggestuerne i de store institutioner. Det skal igen bemærkes, at de gennemsnitlige KIDS vurderinger er medtaget for at kunne analysere og diskutere, hvilke forhold der har betydning for børnenes trivsel, læring og udvikling i institutionerne. Der er således ikke tale om, at det gennemsnitlige søjlediagram afspejler et objektivt og statistisk kvalitetsmål for den enkelte institution eller stue, der deltog i undersøgelsen.

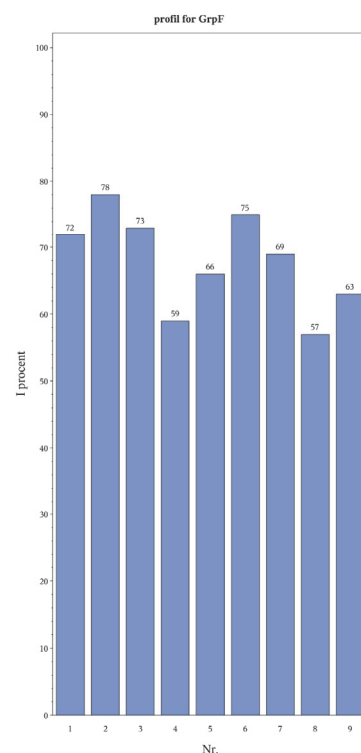
De enkelte søjlediagrammer kan ses i figur 1 – 3.

Figur 1: Store institutioner
- børnehaverne

Figur 2: Store institutioner
- vuggestuerne

Figur 3: Små institutioner

Kategorier på søjlediagrammerne 1) Fysiske rammer, 2) relationer, 3) leg og aktiviteter, 4) selvet, 5) socio-emotionel udvikling, 6) opmærksomhed, 7) sprog og kommunikation, 8) børnenes deltagelse og indflydelse, 9) erfaringsdannelse og kritisk tænkning

At KIDS vurderingen er højere i de små institutioner er sammenhængende med de øvrige resultater fra undersøgelsen. Det betyder dog ikke, at der er en en-til-en sammenhæng mellem institutionsstørrelse og kvalitet, fordi mange forskellige forhold i samspil udgør kvaliteten i den enkelte institution. Derimod kan man se, at der er en række af udfordringer i dagligdagen i de store institutioner i forhold til at udvikle den pædagogiske kvalitet. Eksempelvis viser analysen af baggrundsfaktorer en række forskelle mellem store og små institutioner, der giver de store institutioner flere udfordringer i dagligdagen. Her blandt andet i forhold til børne Klientellet, i forhold til de fysiske rammer med mindre plads i grupperummene til flere børn, og en lavere procentdel af uddannet personale, samt færre pædagoger med efteruddannelse. Ligeledes er det sammenhængende med analysen af pædagoginterviewene, hvoraf det fremgår, at pædagogerne i de fleste af de store institutioner ser en række udfordringer med hensyn til opnå en god kvalitet i dagligdagen, f.eks. i forhold til de fysiske rammer, antallet af børn man skal forholde sig til, herunder kendskabet til hver enkelt af dem, samt struktur og logistik.

Undersøgelsen viser således, at der overordnet set er bedre betingelser for at udvikle kvalitet i dagligdagen i en mindre institution, samt at dette også viser sig i KIDS vurderingerne som bedre muligheder for børnenes trivsel, læring og udvikling i den konkrete hverdag. Der er variationer, hvilket vil fremgå af det følgende.

Det viser sig endvidere, at vurderingerne i vuggestuerne i de store institutioner, med enkelte undtagelser, på de fleste parametre er en smule lavere end børnehaverne. Dette kunne vise en tendens i forhold til, at særligt vuggestuerne i store institutioner er udfordrede i forhold de betingelser, de har for at opnå en høj kvalitet i dagligdagen. Dette svarer til, at pædagogerne i nogle af de store institutioner mener, at det særligt er en udfordring for vuggestuebørnene i en stor institution med alle de mange voksne, som børnene møder i løbet af en dag, og døre der går op og i hele tiden. Forskellene mellem børnehaverne og vuggestuerne i de store institutioner er dog små, og man skal passe på ikke at overfortolke.

Det kan i denne sammenhæng bemærkes, at observationerne viser, at også de yngste børn i børnehaven har det svært i de store institutioner, bl.a. fordi de har svære ved at finde nogen at lege med f.eks. på legepladsen, ligesom de græder mere i konflikter med de andre børn.

3. KIDS vurderinger i de enkelte institutioner.

Når man sammenholder de enkelte institutioner med det samlede gennemsnit for henholdsvis store og små institutioner, ses der forskelle institutionerne imellem både i de store og de små institutioner, således at nogle institutioner har en højere profil end

gennemsnittet, medens andre har en lavere. En sådan variation er forventelig. Selvom danske daginstitutioner som handlesammenhæng overordnet er underlagt de samme politiske og lovgivningsmæssige betingelser, er der, som det også er fremgået af kapitel 4, lokale variationer fra kommune til kommune. Indenfor disse rammer har den enkelte institution forskellige betingelser i forhold til f.eks. institutionens størrelse og de fysiske rammer, ligesom ledelsen kan forvalte disse overordnede betingelser forskelligt.

Eksempelvis kan den enkelte leder vælge at ansætte både pædagoger og medhjælpere eller kun at ansætte pædagoger, hvilket får betydning for den pædagogiske kvalitet, fordi personalets uddannelse er et af de forhold der, som det er fremgået, har betydning for den pædagogiske kvalitet. Daginstitutioner kan desuden periodevis have færre eller flere udfordringer, eksempelvis have en svingende økonomi eller et børnetal for varierer, ligesom den institutionskultur, en given daginstitution udvikler, kan fremme eller modvirke en god pædagogisk kvalitet både i positiv og negativ retning. Ligesom enkelte af de store institutioner har en højere KIDS profil end andre af de store, er der også store institutioner, hvor en afdeling i store institutioner har en højere profil end resten af institutionen.

For at besvare spørgsmålet om, hvordan man kan løse udfordringerne i store og små daginstitutioner skal der her ses på disse eksempler for at undersøge, hvilke betingelser der er til stede her, som synes at imødegå nogle af de udfordringer, der har vist sig i undersøgelsen i forhold til de store institutioner.

Den ene store institution, der har en højere vurdering i KIDS end gennemsnittet er karakteriseret ved, at vuggestueafdeling og børnehaveafdeling er helt adskilt og fungerer som to institutioner i institutionen. Desuden er institutionen først for nyligt blevet ombygget og opnormeret.

Det fremgår af observationer og pædagoginterviews, at det har været muligt i en vis udstrækning at kunnet bevare en del af institutionskulturen fra institutionen var mindre, herunder og nogle af de velimplementerede pædagogiske målsætninger, selv om pædagogerne også peger på, at institutionen har fået flere udfordringer i takt med at institutionen er blevet større. Særligt nævnes det som et problem, når pædagogerne bliver flyttet rundt på stuerne, ligesom der peges på, at det er en udfordring at integrere den pædagogiske målsætning i dagligdagen, når der kommer nyt personale. Dette peger på betydningen af at have adskilte afdelinger, samt at der ikke flyttes rundt på pædagogerne, f.eks. ved sygdom, hvis man vil imødegå nogle af de udfordringer, der er i en stor daginstitution, for at opnå en god pædagogisk kvalitet i denne.

I en af de store institutioner er en af børnehaveafdelingerne – en gruppe med 25 børn, egne pædagoger og egen legeplads – fysisk adskilt fra resten af børnehaven, og

fungerer derfor reelt som "det lille i det store". Der er, som nævnt, foretaget KIDS vurdering i denne del af institutionen for sig med henblik på at vurdere, om og hvordan man i givet fald kan etablere det lille i det store. Denne afdeling har en højere vurdering i KIDS end gennemsnittet for de store institutioner. Dette resultat peger i samme retning, som beskrevet ovenfor, at det er vigtigt, hvis man bygger stort, at sørge for, at den store institution opdeles i reelt, fysiske afgrænsede enheder, som har sine egne børn, egne pædagoger, der ikke flyttes rundt eller skal vikariere i andre afdelinger og også har egen legeplads. Når pædagogerne her ikke blev flyttet rundt på de andre stuer, var det fordi der i denne institution var ansat faste vikarer, som i stedet for pædagogerne blev flyttet rundt på stuerne i tilfælde af sygdom.

De 2 vuggestuer i store institutioner, der har en højere KIDS vurdering end resten af vuggestuerne i de store institutioner er karakteriseret ved følgende forhold:

Den ene vuggestue er en del af en relativt nyoprettet stor institution, hvilket betyder, at institutionen på nuværende tidspunkt har betydeligt færre børn, end den er planlagt til at have. Det betyder også, at der er færre ansatte. Derudover ser det ud til at have stor betydning, at der ledelsesmæssigt er satset på at gennemføre en overordnet fagligt begrundet pædagogisk målsætning om, at relationen mellem pædagogerne og børnene skal være anerkendende, sensitiv og responsiv. Der er gjort et stort stykke arbejde for at den gældende pædagogiske holdning er nået ud til alle pædagoger.

Observationerne viser, at denne pædagogiske holdning er synlig i mange af relationerne mellem børnene og pædagogerne i vuggestuen, om end det er mindre, når børnene er i garderoben, på vej fra det ene sted til det andet, eller er på legepladsen. Det skal dog bemærkes, at børnehaven i samme institution placerer sig på linje med de andre store institutioner. Her synes den pædagogiske holdning at have haft mindre gennemslagskraft i forhold til at udmønte sig i den pædagogiske praksis. Dels er den overordnede pædagogiske holdning mindre synlig i børnehaven, dels er der større variationer mellem pædagogerne og fra stue til stue.

Dette peger på, at det har stor betydning for den pædagogiske kvalitet, at ledelsen prioriterer den pædagogiske ledelse højt, og at der afsættes midler, tid og supervision i forhold til at integrere de pædagogiske mål i dagligdagen. Det har endvidere betydning, at institutionen ikke er for stor, samt der ikke er for mange børn i institutionen.

Den anden vuggestue er for nyligt blevet sammenlagt med en børnehave. Vuggestuen ligger dog som en lille vuggestue adskilt fra børnehaven som en selvstændig afdeling med egne pædagoger, afdelingsleder og egen legeplads. I dagligdagen fungerer den i praksis som en lille vuggestue og dermed uden de udfordringer, der er beskrevet for de store institutioner.

3. KIDS vurderinger på de tre centrale områder: Relationer, de fysiske omgivelser samt leg og aktiviteter.

3.1. KIDS vurderinger i forhold til relationer i store og små daginstitutioner

Som det er beskrevet i afsnittet om pædagogisk kvalitet, viser forskning, at relationerne mellem det pædagogiske personale og børnene har betydning for børnenes personlige, sociale og kognitive udvikling. Den voksnes sensitivitet og responsivitet er helt centralt i relationen, ligesom den voksnes personlighed og velbefindende spiller en rolle.

Dette hænger sammen med, at et barn ikke fødes med specifikke arvelige egenskaber, men udvikler sig og lærer om omverdenen i sociale samspilsprocesser. I 0-6 årsalderen moduleres de grundlæggende følelsesmæssige centre i hjernen, hvorfor det er helt centralt for børns udvikling i denne alder, at de har mulighed for at indgå i nære og omsorgsfulde relationer med de voksne i daginstitutionen. Via disse relationer udvikler barnet selv'et, selvregulering, samt udvikling af sociale og følelsesmæssige færdigheder som det helt centrale grundlag for senere trivsel, læring og udvikling. Forskning viser, at børn, der har udviklet disse færdigheder grundlæggende klarer sig bedre i skolen og også senere i livet.

I KIDS vurderes karakteren af relationerne mellem pædagoger og børn på flere parametre – relationer generelt, relationer i forhold til selvudvikling, relationer i forhold til social- og følelsesmæssig udvikling, relationer i forhold til at udvikle opmærksomhed, sprog og danne erfaringer om verden. Udvikling af alle disse områder hos barnet fordrer tid, samvær og nærhed i relationen mellem barnet og den voksne.

Spørgeskemaundersøgelsen satte fokus på, hvilke opdragelsesværdier ledere og pædagoger i store og små institutioner lægger vægt på i samværet med børnene. Ledere og pædagoger blev bedt om at prioritere de vigtigste værdier i samværet med børn ud fra 30 forskellige udsagn. De 30 udsagn er i analysen opdelt i 3 forskellige grupper af værdier: Empati og følelser, kontrol og grænser, samt autonomi.

Det fremgår af spørgeskemaundersøgelsen, at omkring 80 % af ledere og pædagoger mener, at empati og følelser er det vigtigste i relationen mellem børn og voksne for at give børnene gode muligheder for læring og udvikling. Allervigtigst er anerkendende relationer. Dette er overstemmende med "Det pædagogiske Danmarkskort" (BUPL, 2010. i Kragh-Müller, G. (2013), hvoraf det fremgår, at anerkendende relationer er den overordnede pædagogiske målsætning for daginstitutionerne i hovedparten af danske kommuner. Det er også overensstemmende med udviklingspsykologisk forskning, der beskriver sensitive og anerkendende relationer som grundstenen i selvudvikling og udvikling af sociale- og følelsesmæssige kompetencer.

I forhold til en undersøgelse fra 1996, foretaget af Sigsgaard & Varming (1996) er der, til sammenligning med spørgeskemadelen i foreliggende undersøgelse fra Bureau 2000, øjensynligt sket en ændring i synet på børneopdragelse fra 1996 til i dag, på den måde, at procentdelen af informanter i herværende spørgeskemaundersøgelse, der mener at kontrol og grænser er vigtigt i opdragelsen af børn, er faldet i forhold til at give plads for anerkendende relationer som opdragelsesværdi. I forhold til børnenes mulighed for indflydelse, som der ellers i dag er lovgivet om, ses der dog ingen ændring fra undersøgelsen foretaget i 1996 og til spørgeskemaundersøgelsen fra Bureau 2000 i foreliggende projekt. Dette kan undre - både i betragtning af den samfundsmæssige udvikling, den ændrede lovgivning og vægtningen af anerkendende relationer i spørgeskemaundersøgelsen, fordi det at lytte til børnene og tage deres udsagn alvorligt er noget af det centrale i anerkendende relationer.

I forhold til den pædagogiske praksis i institutionerne viser spørgeskemaundersøgelsen, som nævnt, at anerkendende og forholdemåder betragtes som det vigtigste i relationerne mellem pædagogerne og børnene i både de store og de små institutioner. Interviewene med pædagogerne viser, at pædagogernes intentioner er at opnå sådanne nære relationer med børnene. Det fremgår videre, at pædagogernes trivsel i arbejdet har en tæt sammenhæng med, om de oplever at dette lykkes i dagligdagen. Interviewene viser dog også, at pædagogerne oplever, at det ikke altid lykkes, f.eks. i ydertimerne og når der er sygdom. Interviewene viser også, at særligt mange pædagoger i de store institutioner oplever udfordringer i forhold til at opnå den ønskede kontakt og nærvær med børnene.

Spørgeskemaundersøgelsen fra Bureau 2000 konkluderer, at der ikke er de store forskelle mellem store og små institutioner med hensyn til børnesyn og værdier, men at det, at man vil det samme, ikke nødvendigvis er en garanti for, at praksis og resultater bliver det samme. Men det, "at man vil det samme, betyder, at de forskelle, man faktisk finder i den pædagogiske praksis, med stor sandsynlighed kan henføres til forskelle på størrelsen af institutionen" (Bureau, 2000, s. 9).

Observationerne viser overvejende søde og imødekommende voksne på stuerne de fleste steder i både store og små institutioner. At være sød og imødekommende er dog ikke det samme som at forholde sig anerkendende – sensitiv og responsiv i forhold til børnene, og der er ingen tvivl om, at de arbejdsmæssige betingelser spiller en rolle for, i hvilken udstrækning der kan udvikles anerkendende relationer mellem pædagoger og børn i en daginstitution. Det er sværere at opnå den ønskede nærvær med børnene, når pædagogerne skal forholde sig til mange børn og også har travlt med en række andre opgaver.

Eksempelvis viser både observationer og en undersøgelse af Kragh og Pedersen om børns betingelser for at indgå i børnefællesskaber i henholdsvis store og små daginstitutioner (2015), at der i samspillet mellem pædagogerne og børnene kan observeres eksempler på både anerkendende og reaktive (pædagogerne henvender sig kun til børnene hvis der er konflikter mellem dem) interaktioner i såvel store som små daginstitutioner, men at antallet af reaktive kontakter er større i de store institutioner, ligesom antallet af anerkendende interaktioner er færre. Dette særligt i de situationer, hvor der opstår konflikter mellem børnene eller hvor børnene er kedede af det, fordi de ikke har nogen at lege med. At pædagogerne kommer til at handle ud fra et voksenperspektiv står i modsætning til resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen, der viser, at det er deres intention at handle ud fra et børneperspektiv.

KIDS vurderinger og observationer viser den pædagogiske praksis i dagligdagen – hvordan relationerne faktisk ser ud i dagligdagen i de store og små institutioner. KIDS vurderingerne for store og små institutioner viser, at gennemsnitsvurderingerne på de områder, der har med relationer at gøre, ligger højere i de små end i de store institutioner. Observationerne viser dog også, at der er markante forskelle fra både fra institution til institution og fra stue til stue i særligt de store institutioner på kvaliteten af relationerne mellem børn og voksne. Relationerne varierer lige fra meget opmærksomme voksne, til voksne der overvejende møder børnene negativt og med skæld ud. Dette forhold kan være en del af forklaringen på de lavere vurderinger i KIDS i de store institutioner, fordi vurderingerne er et gennemsnit af, hvad der vurderes i de forskellige institutioner, på de forskellige stuer og i de forskellige afdelinger i løbet af en dag.

En anden del af forklaringen kan være, at pædagogerne i de store institutioner udenfor stuerne har mange børn at skulle overskue, hvorfor der er flere reguleringer, irettesættelser, og skæld ud i disse situationer, ligesom relationen mellem voksne og børn fremstår mere distant. Det er f.eks. observeret, at en voksen er alene med 40 børn på legepladsen, fordi den anden pædagog er inde med børn, der har slået sig eller skal på toilettet. Der er også observeret eksempler i de store institutioner på, at 3 voksne holder øje med 110 børn på legepladsen.

Både i de store og de små institutioner er der observeret eksempler på, at pædagogerne har et individuelt kendskab til og forholder sig til det enkelte barn som individ, men der er observeret flere eksempler på dette i de små institutioner. I de store institutioner er der observeret mange flere eksempler på, at børnene bliver mødt som del af en gruppe, f.eks. "alle gruppe 13 børn skal stille sig i kø henne ved trappen", "når de andre kan, kan du også gå op af trappen" (vuggestuebørn), "alle skorpioner skal sætte sig i rundkredsen", "jeg synes alle fisk larmer i dag, kan I dæmpe jer". Den

norske forsker B. Bae (1999) beskriver i denne sammenhæng, hvorledes relationer i pædagogiske institutioner kan udvikle sig til bestemte og institutionstypiske interaktionsformer, og f.eks. blive præget af følelsesmæssig neutralitet, samt problemer med at balancere individuelle og gruppemæssige hensyn, som det f.eks. er tilfældet, når det enkelte barn bliver set som del af en gruppe i stedet for et lille individ.

Resultaterne fra KIDS og de supplerende observationer er sammenfaldende med observationer, interview med ledere og pædagoger, samt interview med børnene, som viser, at personalet i de små institutioner har bedre betingelser for at opnå et mere personligt kendskab til alle børnene i institutionen end tilfældet er i de store, hvor pædagogerne kender børnene på egen stue og måske nabostuen, men ikke alle børnene i institutionen. Der forekommer derfor oftere situationer i løbet af en dag i en stor institution, hvor de voksne ikke har så godt et kendskab til alle de børn, som de også er sammen med, f.eks. på legepladsen, i garderoben, på trapper, når pædagogerne holder pause, eller når stuer slås sammen, eller når pædagogerne flyttes rundt i institutionen som vikarer for hinanden. Spørgeskemaundersøgelsen viser f.eks. i denne sammenhæng, at 39 % af pædagogerne i de små institutioner altid følger deres egne børn på legepladsen, mod 22 % i de store institutioner. Hertil kommer, at personalet i de små institutioner kender alle børnene i institutionen, i modsætning til, hvad der er tilfældet i de store institutioner.

De supplerende observationer viser da også flere eksempler på, at pædagogerne i de små institutioner i flere situationer hen over dagen har lettere ved at forstå børnenes udtryk i de små institutioner, fordi det er lettere at forstå små børns adfærd, når man kender dem, og ved, hvad der kan ligge bag, når et barn f.eks. ikke vil ind fra legepladsen (barnet ville ikke have flyverdragten af, fordi han var kommet til at tisse i bukserne). Eller når et vuggestuebarn bliver ved med at græde (barnet var sultent).

Der er andre forhold end de daglige betingelser der betyder noget for kontakten mellem pædagoger og børn. Undersøgelser viser, som allerede nævnt, at uddannelsesniveaue hos pædagogerne spiller en rolle, idet veluddannede pædagoger er mere stimulerende, venlige og støttende overfor børnene, samt tilrettelægger bedre læringsmiljøer for børnene (Loeb, mfl. 2004). Pædagogens viden om, hvad det er i relationen, der spiller en rolle for barnets læring og udvikling, har også betydning for kvaliteten i samspillet.

Desuden indebærer arbejdet som pædagog også en personlig involvering i børnene, idet en god pædagog-barn relation i høj grad afhænger af den enkelte pædagogs relationskompetence og måde at møde barnet på, f.eks. hvad angår graden af respekt, empati, interesse og lydhørhed. I observationerne er der således også iagttaget individuelle forskelle hos det pædagogiske personale på tværs af de store og små institutio-

ner, og fra gruppe til gruppe i de store. Selv om der overordnet set, er observeret flere eksempler på sensitive og responsive relationer i de små institutioner, er der også observeret sådanne, særligt på nogle stuer, i de store institutioner.

KIDS vurderingerne i forhold til relationer viser endvidere, at der er særlige udfordringer i forhold til at give gode betingelser for børnenes selvudvikling, samt udvikling af følelsesmæssige og sociale færdigheder, idet disse områder, som nævnt, for alle institutioners vedkommende, ligger lavere på KIDS vurderingen end de øvrige områder for henholdsvis de store og små institutioner. Særligt disse områder forudsætter en nær og personlig relation mellem barnet og pædagogen, hvor pædagogen har et godt kendskab til hvert enkelt barn.

Dette er overensstemmende med observationer og børneinterviews, der som det er fremgået viser, at børnene i de store institutioner i løbet af dagen befinder sig i mange sammenhænge, hvor de ikke er på stuen, men er sammen med mange forskellige andre voksne og børn, end dem de kender godt, f.eks. på legepladsen. Det er også overensstemmende med, at pædagogerne i de fleste af både de store og alle de små institutioner giver udtryk for, at de små institutioner adskiller sig fra de store ved, at der er bedre mulighed for nærhed i relationen mellem pædagogerne og børnene i de små institutioner. Pædagogerne i de små institutioner peger ligeledes på, at det lille miljø betyder, at de har et tæt kendskab til alle børn, og også deres familier, et forhold som er væsentligt i forhold til at kunne forstå børnenes udtryk og dermed kunne forholde sig til dem med den sensitivitet, som er en forudsætning for gode trivsels-, lærings- og udviklingsmuligheder for børnene.

KIDS vurderingerne viser, at det ikke kun er mulighederne for selvudvikling og udvikling af følelsesmæssige og sociale kompetencer, der er udfordrede i de store institutioner. Der synes også at være vanskeligere betingelser i de store institutioner i forhold til børnenes muligheder for udvikling af kognitive færdigheder som f.eks. evnen til fokuseret opmærksom, sprog og viden om verden, også fordi udvikling på disse områder formidles gennem relationerne mellem børnene og pædagogerne. Også børnenes mulighed for indflydelse synes mindre i de store institutioner, overensstemmende både med spørgeskemaundersøgelsen og med observationerne, der viste, at børnene i flere af de store institutioner, dog ikke alle, bevæger sig fra sted til sted i store grupper, f.eks. fordi legepladsen eller værksteder ikke ligger i umiddelbar nærhed af grupperummene. I disse tilfælde viser observationer, at børnene oftere irettesættes, ligesom muligheden for tid og nærvær til det enkelte barn bliver mindre.

3.2. KIDS vurdering i forhold til de fysiske rammer.

Børn lærer og udvikler sig i samspillet med de andre børn og voksne i daginstitutionens fysiske og sociale læringsmiljø. Læring og udvikling er for små børns vedkommende primært knyttet til barnets konkrete erfaringer i sociale samspil, kropslige erfaringer og erfaringer med materialer. Dermed har indretningen af de fysiske omgivelser stor betydning for børnenes muligheder for at få erfaringer med og viden om den omgivende verden. Børn kan ikke lære, hvis der ikke er noget, som barnet kan lære noget om i dets omgivelser.

Flere undersøgelser viser en sammenhæng mellem kvaliteten i det fysiske og sociale læringsmiljø barnet færdes, og barnets læring og udvikling (Drugli, 2011; Heckman, 2006; Sylva et al. 2005).

Der er række forhold, der har betydning samspil og erfaringsmuligheder, når man indretter daginstitutionens fysiske læringsmiljø. For det første er det vigtigt, at rummene giver mulighed for at gruppere sig, så rummene danner rammer for aktiviteter med mange, mindre grupper, to og to samt enkeltvis. Det har også betydning, at det er muligt at have en uforstyrret leg eller aktivitet, og mulighed for at have aktiviteter i høj og lav skala, forstået som henholdsvis højt og lavt lydniveau og bevægelse i stor og lille udfoldelse.

Det betyder noget at rummene er indrettet, så der er indrettet med mulighed for at alle børn kan finde aktiviteter og mulighed for leg svarende til alder, køn og interesse. Endvidere har det betydning, at børnene har adgang til gode rum og materialer, der er klargjort til børnenes lege og aktiviteter, samt at der er god fordeling af voksne og børn.

Hvad angår de fysiske rammer er KIDS vurderingerne en smule højere i de små institutioner end i de store. Det er dog samtidig det område, hvor de alle de store institutioner generelt har en højere vurdering. Det hænger sammen med, at alle de store institutioner er nybyggede eller ombyggede, og dermed fremstår pæne og velholdte, og med nye materialer og nyt legetøj. Nogle af de store institutioner har forskellige gode værksteds- eller aktivitetsrum.

Der er stor variation i de fysiske betingelser i de store institutioner og de muligheder disse giver i forhold til børnenes udvikling og læring. Eksempelvis har en af de store funktionsopdelte institutioner flotte og optimale fysiske omgivelser for børnene. Observationer og børneinterviews i flere af de store institutioner viser dog, det er svært for de 3 til 6 årige børn at navigere på de mange kvadratmeter, hvor de selv skal vælge til og fra. Det er observeret, at flere børn i perioder går formålsløst rundt, særligt på legepladserne, og nogle børn i institutionen udtrykker i interviewene, at de nogle gange ikke ved, hvad de skal lave og går og venter på deres far og mor. Børnene har såle-

des i mange situationer brug for hjælp fra de voksne i forhold til at udnytte de muligheder der er til stede i omgivelserne. KIDS vurderingerne viser, at børnene sjældent får denne hjælp, hvilket får størst betydning i de store institutioner, fordi børnene har mere brug for den her.

Nogle af de store institutioner har store grupperum. Enkelte steder er der mobile rumdelere, men de store rum betyder, at der er mange forstyrrelser for børnenes leg. Et par steder er der tillempet funktionsopdelt – det vil sige børnene er opdelt i grupper med hvert deres grupperum, men rummene er også indrettet til en speciel funktion, f.eks. rolleleg i et rum, spil og tegnematerialer eller naturmaterialer i et andet rum. Det er dog ikke observeret, at børnene bytter rum, mere at børnenes muligheder for forskellige former for leg er begrænset i de enkelte rum.

Andre af de store institutioner har meget små grupperum i forhold til antallet af børn, men store gangarealer og fællesrum. Pædagogerne i nogle af de store institutioner bemærker i interviewene, at det er u hensigtsmæssigt for børnenes legebetingelser, at grupperummene er bygget så små, når det, som følge af normeringerne er svært at bruge fællesrum og gangarealer.

I nogle store institutioner er enkelte grupperum opdelt i mange, gode og varierede legeområder, men det er mere almindeligt, at grupperummene er tomme bortset fra høje borde og stole til alle børn, der ikke efterlader meget plads til varierede og aldersrelevante materialer og legetøj til børnene. Det skal bemærkes, at en undersøgelse peger på, at en sådan indretning synes almindelig i daginstitutioner herhjemme (Kragh-Müller, 2013). I KIDS vurderes en sådan indretning lavt. Når bortses fra, at størrelsen og antallet af mindre rum i tilknytning til grupperummene også spiller en rolle for børnenes lærings- og udviklingsmuligheder, hænger det således måske lige så meget sammen med en bestemt tradition i indretning af grupperum herhjemme end med størrelsen på institutionen, hvor høj en KIDS evaluering institutionen har i forhold til den fysiske indretning.

Det er observeret i KIDS, at der i de fleste af de store institutioner ikke er indrettet med afgrænsede og varierede lege- og aktivitetsmuligheder for børnene. Nogle institutioner har dog mobile rumdelere. Nogle steder er der ikke tilstrækkeligt meget legetøj og materialer i forhold til antallet af børn. Dette er overensstemmende med børneinterviewene, hvor nogle børn udtrykker, at det er en udfordring at være så mange børn om at dele, samt observationerne der viser, at børnene nogle steder kæmper om legetøjet. At der er færre materialer kan hænge sammen med, at nogle af de store institutioner er nye og derfor ikke har kunnet opbygge et lager af materialer og legetøj. Flere store institutioner har gode værksteder, idet disse dog kun er til rådighed for børnene, når de voksne har planlagt det.

I de små institutioner, som er vurderet lidt højere på KIDS, hvad angår de fysiske rammer i institutionen, er der typisk indrettet på samme måde med høje borde og stole, men oftere er der derudover også indrettet med enkelte eller flere permanent afskærmede legeområder, ligesom der oftere er flere små rum til rådighed for at have fordybede lege uden at blive forstyrret af andre. Eksempelvis har den mindste af institutionerne, som er meget lille, udnyttet pladsen og indrettet mange små og afgrænsede legeområder både indenfor og på legepladsen.

Nogle af de små institutioner er udfordret på vedligeholdelse af institutionen, og fremstår nedslidte. Dette påvirker KIDS vurderingen i negativ retning.

Observationerne viser en meget stor variation på tværs af store og små institutioner i forhold til størrelse og indretning af legepladsen. Der er store institutioner, der har relativt små og ikke særligt godt indrettede legepladser i forhold til antallet af børn, der skal opholde sig på dem. Observationerne viser, at børnene kæmper om de gode steder at lege, og at de ældste børn oftest går af med sejren. Når legepladsen er for lille til antallet af børn, er det observeret, at der er flere konflikter mellem børnene om legerum og materialer.

Der er også store institutioner, der har gode store legepladser. Nogle gange kan de dog være så store og rumme så mange børn, at det er svært for børnene at finde ud af, hvor de børn er, som de gerne vil lege med, og hvor man kan lege. Ligeledes kan nogle af de meget store legepladser være svære for de ansatte at overskue. Der er eksempler i børneinterviews og observationer på, at børnene kan nå at kaste meget sand på eller drille hinanden, før der er voksne, der opdager det.

De små institutioner har også forskellige legepladsforhold. I nogle institutioner er disse indrettet med gode legeområder for børnene, så de kan fordele sig og lege uden at forstyrre hinanden eller cykle ind i hinanden. I andre er der meget lidt plads eller omvendt meget plads på legepladsen med nogle af de tilsvarende udfordringer som i de store institutioner til følge. Det mindre antal børn på legepladsen gør det dog lettere for pædagogerne at overskue, hvad der sker mellem børnene.

3.3. Leg og aktiviteter.

Børn fødes ind i en verden, det endnu ikke kender, og som det skal lære at kende for at kunne begå sig i denne. Børn er allerede fra fødslen nysgerrige, aktive og optaget af at lære. De lærer gennem relationer, aktiviteter og leg med andre børn. Men hvordan børn lærer, og hvad de er i stand til at lære afhænger dels af de erfaringer, som de allerede har, dels af hjernens udvikling. Gennem hjernens udvikling og akkumulerede erfaringer, udvikler barnet forudsætninger for at lære på stadig nye og mere avancerede måder. Børn kan f.eks. ikke lære at cykle før de motorisk set er klar til det, de kan

ikke lære at tale før det er parat til det, og barnet kan ikke tænke mere logisk og abstrakt end hjernens udvikling tillader. Det vil sige, at udvikling og læring til enhver tid forudsætter, at barnet har udviklet de færdigheder, der ligger til grund herfor – noget kommer før noget andet. Hver alder har sine særlige forudsætninger som er centrale for barnet at udvikle. Derfor har det stor betydning, hvordan daginstitutionen tilrettelægger børnenes muligheder for læring og udvikling.

I nul til toårsalderen vil barnets udforskning af omverdenen i vid udstrækning være bundet til her og nu. Barnet får erfaringer med og opbygger forståelse af omverdenen gennem kropslige, sanselige og handlemæssige erfaringer, som danner grundlaget for barnets senere sproglige udvikling og begrebsmæssige forståelse af omverdenen. Barnet udvikler sig motorisk og de grundlæggende bevægelsesmønstre automatiseres. I denne periode udvikles også barnets evne til opmærksomhedsstyring. Barnet får erfaringer gennem selv at undersøge og lege, men det er ligeså vigtigt, at de voksne laver noget sammen med barnet og introducerer barnet til nye oplevelser, som barnet og den voksne kan dele.

I to til seksårsalderen fortsætter den udvikling, der er i gang, og nye erfaringer bygges ovenpå. I denne periode begynder barnet at udvikle sprog, og dermed begynder det at forstå sin omverden og sig selv i sproglige termer. Denne alder er symboldannelsestid, hvor kroppen, sanserne og symbolerne flettes sammen (Hansen 2002). Barnet i denne alder lærer gennem at undersøge og gå på opdagelse, og gå fra det simple og opdelt til det mere og mere komplekse og sammenhængende. Ifølge Hansen (ibid.) duer læring gennem systematisk undervisning ikke til noget i denne erfaringsdannelse.

En af småbarnets centrale måder at lære på er gennem legen, og barnets muligheder for trivsel, læring og udvikling afhænger af de legebetingelser, som pædagogerne stiller til rådighed for børnene. Da småbarnet qua sit udviklingsniveau ikke lærer ret godt gennem formel undervisning, spiller det en rolle for dets muligheder for at lære om omverdenen, hvordan pædagogerne tilrettelægger de daglige aktiviteter for børnene. Som det er nævnt har det betydning for børns mulighed for at lære og udvikle sig, at aktiviteterne har udgangspunkt i børnenes interesser, at de er tilpassede børnenes alder og udviklingsniveau, og endeligt at disse er tilrettelagt fleksibelt, så den voksnes planlægning kan ændres i forhold til børnenes interesser.

Betingelser for leg og selvinitierede aktiviteter – de fysiske omgivelser.

I forhold til børnenes muligheder for at opnå gode og fordybende lege og selvinitierede aktiviteter er det allerede beskrevet, at der er flere afgrænsede legeområder, flere små rum, som børnene kan fordele sig i, samt flere muligheder for, at børnene kan vælge,

hvor de vil være i de små institutioner. Dette giver børnene bedre muligheder for at opnå fordybende lege uden at blive forstyrrede af de andre børn. Børnene kan også ofte vælge om de vil lege ude eller inde, ligesom det også er beskrevet, at der i de fleste tilfælde er flere materialer og mere legetøj til rådighed for børnene. På legepladser er der færre børn, hvilket også giver mulighed for en god fordeling af børnene.

Som det også er beskrevet har nogle af de store institutioner små grupperum og store fællesarealer og gangarealer, andre har større rum, som dog de fleste steder ikke er indrettet med adskilte legeområder for børnene. Ligeledes er der færre legeting og materialer til rådighed for børnene. Observationerne viser, at børnene har færre fordybende lege, når der er mange børn på lidt plads, hvor børnene kommer til at forstyrre hinanden.

Nogle store institutioner har en meget stor legeplads, som børnene kan fordele sig på, så de har mulighed for lege uforstyrret. Andre en legeplads, der er meget lille i forhold til antallet af børn. Når legepladsen er for lille til antallet af børn, er det observeret, at færre børn leger fordybet, samt at der er flere konflikter mellem børnene om legerum og materialer.

Betydningen af strukturelle forhold for børnenes leg og selvinitierede aktiviteter

Børnenes legemuligheder afhænger ikke kun af de fysiske rammer, men også af strukturelle og relationelle forhold.

Det er observeret, at børnene i nogle af de store institutioner har mindre tid til at lege, fordi den måde, som dagligdagen er struktureret på, giver mindre tid til fri leg. Dette bl.a. fordi der er flere planlagte og vokseninitierede aktiviteter, som børnene skal deltage i. Desuden går der mere tid med logistik, f.eks. at flytte børnene fra sted til sted. Derudover bruger børnene en del tid til at stå i kø i nogle institutioner, hvilket også mindsker børnenes tid til at lege.

Disse forhold har betydning for børnenes muligheder for at opnå fordybende lege, fordi der både skal være steder, hvor børnene kan lege uforstyrret, materialer de kan lege med, samt god tid til at udvikle legen.

Relationelle forhold i forhold til børnenes legebetingelser.

I store institutioner er der flere børn, hvilket principielt skulle give børnene flere valgmuligheder i forhold til at finde venner på samme alder og med samstemmende interesser. Det er dog fremgået af både interviews, observationer og spørgeskemaundersøgelsen, at børnene i de store institutioner oftest opholder sig på deres egen stue og ikke selv kan vælge, hvilken stue de vil lege på.

De supplerende observationer, samt børneinterviews viser, at det som oftest er let for børnene i de små institutioner at finde nogen at lege med. Der er observeret enkelte børn, der går rundt uden at lave noget, men det er ikke reglen.

Kragh og Pedersens undersøgelse (2015) uddyber disse resultater, idet den viser, at børnene i de store institutioner oftest leger med de jævnaldrende børn af samme køn fra samme stue, hvorimod børnene i de små institutioner oftere leger på tværs af køn og alder. I de små institutioner er der desuden flere som-om-lege mellem drenge og piger og store og små på legepladsen. Det ser endvidere ud til, at børn, der ikke har nogen at lege med i de små institutioner, let får overblik over, hvilke andre børn, der heller ikke har nogen at lege med, hvorfor der er færre børn i de små institutioner, der går rundt uden nogen at lege med.

I de store institutioner er det omvendt svært for børnene, især på legepladsen, at få dette overblik, hvorfor flere af dem ender med at gå rundt uden at lave noget. Observationerne viser, at der er få voksne til mange børn på legepladsen i de fleste af de store institutioner, hvorfor de voksne sjældent lægger mærke til disse børn, og oftest kun griber ind i børnenes leg, hvis der opstår konflikter. De voksne i de små institutioner griber som regel også kun ind i børnenes leg, når der er konflikter, men deres hjælp er mere anerkendende. Der er ligeledes observeret flere eksempler på, at de voksne i de små institutioner hjælper børn, der har svært ved at komme ind i en leg (Kragh & Pedersen, 2015).

Af samme undersøgelser fremgår det også, at børnene i de små institutioner bedre formår selv at løse deres konflikter, samt at de får mere hjælp til at løse konflikterne af de voksne, end det er tilfældet i de store institutioner (Kragh & Pedersen, 2015).

Vokseninitierede aktiviteter.

KIDS vurderinger og supplerende observationer viser en variation af vokseninitierede aktiviteter, herunder samling/børnemøde i både store og små institutioner.

I vuggestuerne er der som oftest tale om forskellige aktiviteter som f.eks. vandlege, mulighed for at synge sange og andre sanse- og oplevelsesmæssige aktiviteter, i både store og små institutioner tilpasset børnenes alder og udviklingsniveau. Der er også observeret perioder på dagen, hvor børnene går rundt og leger med de materialer, de voksne har sat frem, og hvor de voksne holder øje med børnene, samt nogle gange følger det børnene er optaget af.

Der er i nogle situationer, særligt i nogle af vuggestuerne i de store institutioner observeret krav, der ikke er tilpasset børnenes alder, f.eks. krav om at holde op med at være ked af det, fordi den voksne ikke havde tid til at tage barnet op og trøste det. Eller krav om, at vuggestuebørnene skal kunne stå stille i kø i længere tid. Ligeledes er der -

særligt i de store institutioner – observeret vokseninitierede aktiviteter, som ikke er tilpasset børnenes udviklingsniveau. F.eks. en samling, hvor børnene skal lære og dag og dato, samt fortælle, hvad der skete i går. Da børn i denne alder ikke har udviklet forståelse af tid og sted, var det da også svært for børnene at følge med.

I børnehaverne er der på linje hermed observeret en variation af vokseninitierede aktiviteter i både store og små med udgangspunkt i læreplanerne. Disse aktiviteter foregår typisk om formiddagen mellem kl. 9.30 og 11.00. Spørgeskemaundersøgelsen viser, at der oftere er musik og sang dagligt i de små institutioner (76% mod 48%). Ligeledes viser denne del af undersøgelsen, at der lidt oftere er daglige ture og udflugter i de små institutioner (8% mod 2%).

Ud over aktiviteterne har børnene mulighed for resten af dagen enten at lege eller selv finde på aktiviteter. Kvaliteten i disse aktivitets- og legemuligheder afhænger, som beskrevet af forhold som f.eks. de fysiske rammer, den daglige struktur og de relationelle forhold i institutionen. Det er observeret i både store og små institutioner, men oftere i nogen af de store institutioner, at de voksne er optaget af andre opgaver end samværet med børnene, og hvor børnene enten leger selv, eller går rundt enten selv eller sammen med et par andre børn, f.eks. legepladsen.

Det er observeret i både store og små institutioner, men meget mere hyppigt i de små institutioner, at børnene sætter aktiviteter i gang, som de voksne deltager i, og ligeledes aktiviteter, som de voksne sætter i gang, men som ændres efter børnegruppens behov, og hvor således børnene har indflydelse på aktiviteten.

Det er oftere observeret i de store institutioner, at de voksne har planlagt og gennemfører fastlagte aktiviteter, også selv om det kræver nogen rettesættelse børnene, der har svært ved at sidde stille. Det samme fremgår af interviewene med børneinterviewene, samt interviews med pædagogerne – at en af udfordringerne i en stor institution er, når planlægningen, af hensyn til strukturen, skal gennemføres, også selv om det ikke er børnenes behov. Der er også, men sjældnere, observeret aktiviteter i en af de små institutioner på, at aktiviteter er fastholdt mod børnegruppens interesse.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at 81 % af de store institutioner har fast samling med børnene, mod 70 % i de små. Hvor ofte er imidlertid ikke så centralt, som hvad indhold og form er i disse samlinger, samt om disse fastholdes eller ændres efter børnegruppens behov. Samlinger, hvor indhold og form ikke er tilpasset børnenes udvikling eller behov er observeret lidt oftere i de store institutioner. Dette behøver ikke i sig selv at hænge sammen med størrelsen på institutionen, men at det bliver således, hænger sandsynligvis sammen med den højere grad af struktur i planlægningen i en stor institution, samt at det er lettere for pædagogerne i de små institutioner at planlægge og gennemføre aldersrelevante aktiviteter, som har børnenes interesse, når de

har et godt kendskab til alle børnene. Det vil også være lettere at give børnene indflydelse på aktivitetens forløb, når der er færre børn end mange.

4. Opsamling.

KIDS vurderinger og observationer blev gennemført for at undersøge børnenes muligheder for trivsel, læring og udvikling i den konkrete dagligdag.

KIDS vurderingerne er for de fleste institutioners vedkommende højere og mere jævne i de små institutioner end i de store, hvilket viser hen til, at særligt de store institutioner har en række udfordringer i forhold til at udvikle den pædagogiske kvalitet. Undersøgelsen viser dog også, at der er betydelige variationer i KIDS vurderingerne fra institution til institution og fra stue til stue særligt for de store institutioners vedkommende.

Undersøgelsen viser også, at der er store institutioner, der har en højere KIDS vurdering end gennemsnittet for de store institutioner. Disse institutioner har, fysisk set, forskellige små afdelinger, hver med deres grupperum, legeplads og pædagoger. Det gælder desuden, at pædagogerne i disse institutioner flyttes mindre rundt i institutionen i tilfælde af sygdom. Endelig viser denne del af undersøgelsen, at det har stor betydning, at ledelsen prioriterer den pædagogiske ledelse, så pædagoger får så gode betingelser som muligt, samt supervision, i forhold til at udmønte de pædagogiske målsætninger i praksis.

I forhold til muligheden for at opnå udviklingsfremmende relationer til børnene viser KIDS vurderingerne, overordnet set, at særligt de store institutioner er udfordret på en række områder. Det fremgår af undersøgelsen, at det er pædagogernes intentioner at møde børnene med anerkendelse, nærved og omsorg. Det fremgår også, at pædagogerne i alle institutioner finder, at dette er de centrale og vigtigste forhold for en god pædagogisk kvalitet i dagligdagen, samt at det har betydning for deres trivsel, at det lykkes.

Det fremgår af observationerne, at de fleste af pædagogerne er søde og imødekomme overfor børnene. Men der er forskel på at være imødekomme og indgå i egentlige nære og anerkendende relationer, og det fremgår af KIDS vurderingerne, at de små institutioner overordnet set opnår en højere vurdering på relationelle forhold. Der er observeret anerkendende interaktioner og nærhed mellem pædagoger og børn i både de store og små institutioner, men det er observeret mere i de små institutioner, hvilket viser hen til de bedre betingelser, som pædagogerne i disse institutioner har for at opnå de ønskede nære relationer til børnene i hverdagen.

I de små institutioner kan pædagogerne bedre opnå et individuelt kendskab til det enkelte barn og dets baggrund, fordi der ikke er så mange børn i institutionen. I de

store institutioner kan pædagogerne opnå et godt kendskab til børnene på deres egen stue og måske til børnene på nabostuen. Men de er på flere tidspunkter af dagen sammen med mange børn, som de kender mindre godt..

Når pædagogen kender alle børnene bedre, er det lettere at indgå i nære relationer med børnene, forstå deres udtryk og f.eks. hjælpe dem i konflikter. Det er også lettere at planlægge aktiviteter og legemuligheder med udgangspunkt i børnene og undgå irettesættelser og skæld ud.

Det skal dog bemærkes, at sensitive og responsive relationer afhænger af flere forskellige forhold, ikke mindst den voksnes personlighed, idet den professionelle relation mellem pædagogen og børnene indebærer en personlig involvering fra den voksnes side. Der kan ligeledes opstå institutionskulturer i den enkelte institution, der befordrer en højere eller mindre grad af kvalitet i barn-voksenrelationerne. Der er således observeret forskelle i forhold til kvalitet i relationer på tværs af store og små institutioner og fra stue til stue i de store institutioner.

I forhold til de fysiske omgivelser, viser KIDS vurderinger og observationer, at det er uhensigtsmæssigt, hvis grupperummene er for små og meget af pladsen i institutionen er lagt ud til gangarealer og store fællesrum. Dette fordi de store fællesrum kræver meget logistik at få fordelt børnene i.

Det fremgår af observationerne, at de relativt høje KIDS vurderinger i forhold til de fysiske rammer i de store institutioner viser hen til, at institutionerne er nye og velholdte, og enkelte af dem med meget gode værksteder og aktivitetsrum. Med få undtagelser viser det mindre hen til selve muligheden for at udnytte og indrette lokaler og legeplads, samt materialer og legetøj.

I de små institutioner viser den højere vurdering hen til, at der er flere små rum til fordeling af børnene, som oftere indrettet i forskellige lege- læringsområder. Ligeledes er der oftere flere legeting og materialer. Ned i vurderingen trækker, at lokalerne ofte trænger til istandsættelse og vedligeholdelse.

Der er observeret store forskelle i forhold til legepladserne i de deltagende institutioner. Nogle institutioner har gode og velindrettede legepladser, hvor der er gode muligheder for børnene i forhold til at opnå gode lege og aktiviteter. Andre institutioner har legepladser, der er for små til det antal børn, der er observeret på dem, hvilket medfører flere konflikter mellem børnene om legeareal og legetøj og mindre fordybede lege.

I forhold til leg og aktiviteter viser KIDS vurderinger og observationer, at børnene i flere af de små institutioner har flere, små afgrænsede rum, som børnene kan fordele sig i, så deres leg ikke forstyrres af mange andre børn i samme lokale. Desuden kan børnene oftere vælge, hvor de vil lege. Det samme gælder på legepladserne. Hertil

kommer, at der oftere er flere materialer og mere legetøj til rådighed for børnene, måske fordi de store institutioner er nyere og endnu ikke har nået at samle legetøj. Der er observeret stuer i nogle af de store institutioner, hvor der er etableret gode legeområder for børnene og med gode materialer. Det er dog mindre hyppigt end i de små.

Nogle store institutioner har gode store værksteder og lokaler til rådighed for børnene, ligesom der også er gode store legepladser. Selv om en legeplads i sig selv kan være stor og byde på mange muligheder, viser observationerne dog også et forholdsvist stort antal børn, der går rundt uden at kunne finde ind i en god leg. Det ser således ud til, at nogle børn har svært ved at navigere rundt på en stor legeplads med mange børn, og at de har svært ved at finde ud af at vælge selv, samt overskue, hvor de børn, som de kender, befinder sig.

Hvad angår vokseninitierede aktiviteter er det i både store og små institutioner observeret, at voksne indgår i aktiviteter initieret af børnene. Det er dog ikke observeret så hyppigt i de store institutioner.

I både store og små institutioner er der observeret voksenplanlagte aktiviteter. Der er observeret flere eksempler på, at de planlagte aktiviteter er fleksible og kan ændres i forhold til børnenes interesser og motivation i de små institutioner. Der er observeret aktiviteter, der er tilpasset børnegruppens interesser og udviklingsniveau i både store og små institutioner, men oftere aktiviteter der ikke er alderstilpassede i de store institutioner.

KAPITEL 8.

BØRNEBESKRIVELSE I STORE OG SMÅ DAGINSTITUTIONER – BØRNEPERSPEKTIVER PÅ DAG- INSTITUTIONSLIV

Grundlæggende handler pædagogisk kvalitet om at sætte børn i stand til på bedste måde at indgå i det samfundsmæssige liv, som de vokser op i og er en del af, og om at give dem mulighed for at udvikle de færdigheder og kompetencer, man som menneske har brug for at kunne indgå i samfundet.

Pædagogisk kvalitet handler også om, at børnene har mulighed for at leve et godt børneliv her og nu, om det gode børneliv som en livsperiode i sig selv og ikke kun som forberedelse til skole- og voksenlivet. De to forhold er forbundet og hænger tæt sammen. Hvis et barn ikke har det godt, kan det udmønte sig i forskellige former for problemer, og barnet vil få svært ved at lære noget. Omvendt betyder det også noget for børnenes trivsel, at de lærer om den omgivende verden og lærer at begå sig i tilværelsen. Hvis barnet har svært ved at begå sig i dagligdagen, kan det være svært at opretholde en god livskvalitet. Det er dog vigtigt, at det, som barnet skal lære er tilpasset barnets udviklingsniveau og alder, ligesom det er vigtigt, at barnet ikke udelukkende betragtes i forhold til hvad det skal blive til engang i fremtiden.

Men hvad er trivsel og et godt børneliv set med børnenes øjne, og i hvilken udstrækning er det muligt for deres ønsker at blive realiseret i den konkrete dagligdag i store og små daginstitutioner?

For at undersøge dette blev i alt 60 børn interviewet, individuelt eller i et fokusgruppinterview med 3 børn. Det var de store 5-6 årige børn, der blev udvalgt til interviewene, fordi det er sværere for små børn at udtrykke sig i et interview. Interviewene blev gennemført på baggrund af en tematiseret interviewguide. Der er lagt vægt på at stille åbne spørgsmål og på at følge børnenes fortællinger. Børnenes udsagn blev genformuleret med henblik på at sikre, at interviewerens havde forstået børnenes udsagn korrekt – det vil sige i overensstemmelse med børnenes egne oplevelser. Børnene fik

også mulighed for at tegne det bedste og det værste i børnehaven og fortælle om det, de havde tegnet.

Alle børneinterviews er transskriberet. I databearbejdningen blev børneinterviewene gennemlæst først i deres helhed med henblik på at udlede de forhold, som børnene fortæller der for dem udgør et godt børneliv i børnehaven. Efterfølgende er interviewene meningskondenseret. På baggrund af dette og den tematiserede interviewguide fremkom følgende temaer vedrørende børnenes trivsel i børnehaven, der vil blive belyst i det følgende: Det bedste i børnehaven – leg med venner, relationerne til de voksne, vokseninitierede aktiviteter, regler og rutiner, og endelig børnenes indflydelse på dagligdagen.

Børnenes ønsker for en god dagligdag i børnehaven blev dernæst sammenholdt med deres oplevelser af mulighederne for at få de at få deres ønsker om en god dagligdag opfyldt i hverdagen. Oplysningerne fra børneinterviewene blev suppleret med resultaterne fra KIDS og observationerne af de fysiske omgivelser, relationer mellem voksne og børn og børnene imellem samt lege- og aktivitetsmuligheder for børnene for at undersøge børnenes betingelser for at opnå trivsel i dagligdagen.

Det skal bemærkes, at der i dette afsnit nogle steder er anvendt betegnelsen børnehaven som synonymt med ordet daginstitutionen. Dette fordi, det viser hen til forholdene for de 3-6 årige, eller fordi børnene selv bruger betegnelsen børnehaven. Det fremgår af citaterne, om der er tale om citater fra børn i store institutioner (SI), eller børn fra en lille institution (LI).

1. Det bedste og det værste i børnehaven.

Det gælder for alle børnene på tværs af store og små institutioner, at de giver udtryk for at det bedste i børnehaven er have venner og at deltage i leg og andre selvinitierede aktiviteter sammen med dem. Børnene giver udtryk for, at de kan lide børnehaven, fordi der er mange ting man kan lave og mange ting man kan lege. Det kan f.eks. være at lege med sine venner i sandkassen, lege far, mor og børn, lege i sandkassen, på rutsjebanen, lave perleplader, tegne, høre musik, cykle rundt sammen, klatre, være i legehus, i sandkassen og en lang række andre ting. F.eks. siger Naja (LI):

"Jeg kan godt lide at tegne, og man kan rutsje ned af den anderledes rutsjebane, og så kan jeg osse godt li at danse og høre mgp sange. Og man kan lege i pudrummet og rigtig hygge sig, for der er så meget blødt."

Der er nogle børn, der både kan lide og ikke kan lide at være i børnehaven. F.eks. siger Rasmus (SI):

"Det er sådan midt imellem om jeg kan lide børnehaven. Jeg kan gode lide at være i glasrummet (et lille rum, hvor børnene godt kan lide at lege): Jeg kan ikke lide at være ude når det regner og lyner og det bliver koldt."

Det værste i børnehaven er ifølge børnene, når man ikke har nogen at lege med, når de andre børn driller eller der er konflikter mellem børnene. En del børn beskriver endvidere, at der er nogle af de vokseninitierede aktiviteter og rutiner, de ikke kan lide, f.eks. samling og hviletid, ligesom de heller ikke synes om, når de voksne skælder ud.

2. I hvilken udstrækning kan børnenes ønsker om leg og selvinitierede aktiviteter sammen med vennerne realiseres i dagligdagen?

KIDS observationerne og iagttagelserne fra dagligdagen viser på tværs, at børnene i de deltagende institutioner på en række områder har plads og rum til selvinitierede aktiviteter og leg, svarende til børnenes udsagn om, at det bedste i børnehaven er at lege med vennerne og at have gode legemuligheder.

Som det allerede er fremgået i kapitel 6, danner de rammer, som pædagogerne har tilrettelagt, betingelserne for børnenes muligheder for leg og selvinitierede aktiviteter. Sammenligner man de fysiske rammer indendørs i grupperummene, er der på tværs af institutionerne nogle forhold, der ligner hinanden. I alle grupperum er der, som det også er fremgået, borde og stole i voksenhøjde, så alle børn kan sidde ned samtidig, som det er en tradition i dansk daginstitutionskultur (Kragh-Müller, 2013). Møblerne tager en del plads op i grupperummene, og giver dermed mindre plads som børnene kan lege på, særligt i de institutioner, hvor grupperummene er små i forhold til antallet af børn. Selv om legepladserne varierer meget i størrelse, er disse de fleste steder, dog ikke alle, forsøgt indrettet med forskellige legemuligheder for børnene, som da også nævner de udendørs faciliteter som noget af det, som de synes er sjovt.

Som der er ligheder på tværs af institutionerne, hvad angår børnenes betingelser for at lege med deres venner, er der variationer fra institution til institution. Der er, som det også er fremgået af kapitel 6, en række forskelle mellem de store og små institutioner, hvad angår børnenes betingelser for at kunne have gode lege med jævnaldrende.

2.1. Betingelser for realisering af børnenes ønsker om leg med venner i de små institutioner.

Observationer og børneinterviews viser, at der er forhold, der særligt gør sig gældende for børnenes legebetingelser i de små institutioner, forhold som giver børnene i de små børnehaver bedre betingelser for at opnå fordybede lege med deres venner.

I de små deltagende institutioner er der, som det er fremgået, som regel flere små rum, som børnene kan fordele sig i, hvilket betyder, at de ikke så ofte forstyrrer hinanden i legen. Desuden er der oftere borde i børnehøjde, som børnene kan stå og lege ved. Institutionerne er mindre og mere overskuelige for børnene i forhold til, hvor man kan lege, hvor eventuelle værksteder er, ligesom grupperum og legeplads oftere er tættere på hinanden, så børnene selv kan gå ud og ind og vælge om de vil være ude eller inde.

Det fremgår af interviewene, at det er vigtigt for børnene at have denne indflydelse, særligt i forhold til at kunne vælge om de vil lege ude eller inde. Flere børn fortæller om, hvordan de godt kan lide at være ude om sommeren, når det er varmt, men at de ikke kan lide at være ude, når det regner og er koldt, og de skal være ude.

Interviewene viser endvidere, at børnene i de små institutioner kender hinanden alle sammen og, selv om de har bedstevenner, ofte leger med hinanden. Det fremgår også af børneinterviewene, at børnene i de små institutioner oplever gode muligheder for at lege. Viktoria (LI):

"Det bedste jeg kan lide er at lege med mine venner, vi leger far, mor og børn. Og så leger vi sådan så vi har det rigtigt sjovt og vildt og sådan. Det leger man i puderummet, så kan man både sådan øhh puffe en i hovedet og sådan – altså man kan ik noget i hovedet, men man kan slå med en pude, og så kilder det rigtig i maven, når man slås med puder."

Det fremgår også, at de interviewede børn ikke har problemer med at finde venner at lege med. William, fra en lille institution, der havde svært ved at finde venner i den større børnehave, han gik i, fortæller f.eks., at det er nemmere at finde nogen at lege med i den nye børnehave:

"I denne her lille børnehave er der mange søde børn, man kan lege med. De vil gerne lege, skal jeg sige dig hvem der er min bedste ven? Det er Ester. En ven det er at være sød og alt sådan noget."

Observationer viser, at der kun er observeret få børn i de små institutioner, der går rundt uden at have nogen at lege med. Det fremgår hertil af Kragh og Pedersens un-

dersøgelse (2015) – en undersøgelse af børns betingelse for at indgå i børnefællesskaber - at børnene i de små institutioner er bedre til at løse konflikter børnene imellem, samt at de får mere støtte til at løse deres konflikter.

Børneinterviewene fra de små institutioner gennemlæst nøje for at se, om børnene her fortæller om forhold, de ikke er så glade for, men der er ikke fundet eksempler på dette.

2.2. De fysiske betingelser for børnenes ønsker for leg med venner i de store institutioner.

Observationer og KIDS vurderingen viser, at også børnene i de store institutioner har en række gode lege- og aktivitetsmuligheder, hvilket også er fremgået af børneinterviewene. Nogle steder byder de fysiske rammer på nye og varierede ting som børnene kan beskæftige sig med.

Nogle af de store institutioner er nybyggede med store fællesarealer, en stor legeplads og mange værksteder og rum. I den store funktionsopdelte institution har børnene f.eks. gode muligheder for at bevæge sig rundt til mange forskellige steder at lege. Som det er fremgået af observationerne, fremgår det dog også af børneinterviewene, at det selv at finde venner og organisere en leg i kan være vanskelig, fordi det kan være svært for børnene både selv at vælge og finde deres venner, f.eks. på legepladsen. Alberte (SI):

"Nogen gange er der ikke så meget man kan lave. Hvis man nu hele tiden skal tegne og vente på sin far og mor, så kan det godt gå hen og blive træls på et tidspunkt."

Det fremgår således af observationer og KIDS vurderingerne, at der i de store institutioner er en række forhold i de fysiske rammer, der kan komme til at begrænse børnenes ønsker for en god dagligdag i forhold til at kunne have gode lege med deres venner i børnehaven.

I nogle af de store institutioner er små grupperum og legepladser i forhold til antallet af børn, der opholder sig på de. Det fremgår af børneinterviewene, at børnene forsøger at finde løsninger på de udfordringer, der er i denne sammenhæng. Nogle børn fra de store institutioner peger f.eks. på, at de godt kan lide at lege på små afgrænsede steder, hvor de ikke forstyrres af de andres leg. Det kan f.eks. være, at kravle op på legehuse tag eller lege i en mellemgang, hvor der ikke er så mange børn. Det kan være at lege i et lille rør, når man leger kattedyr inde i buskene, eller hvis man får lov at lege med sine venner i et særligt rum. Ronja (SI):

"Prinsesser er dejligt at lege med, ude i cafeen, for Mia og Esther er mine bedste venner og så er der et lille tårn, man kan lege i, med en lille dør man kan åbne tårnet, så man kan se ind i det, og så er der en trappe, der er mange trapper, men det er inde i huset, det er bare sådan et firkantet tårn."

Nogle børn kan godt lide at lege i boldburet på legepladsen. Emil (SI):

"Vi leger tyveleg og det kan de voksne ikke lide. Vi leger med boldburet, det er et øhm fængsel, og så må vi ikke lege med døren. Vi leger at så kan Mikkel og mig nogen gange ikke komme ud."

Det fremgår endvidere, at børnene, særligt i de store institutioner, hvor der er for lidt plads, kæmper om de gode legeområder. Det er de store børn, der går af med sejren, hvilket betyder, at de mindre børn går rundt eller hænger rundt omkring pædagogerne.

2.3. Muligheder og begrænsninger i det relationelle miljø i de store institutioner.

KIDS vurderinger og observationer viser, at der i en række af de store institutioner i nogle tilfælde er mange børn om for lidt legetøj eller materialer. Dette fremgår også af børneinterviewene. F.eks. fortæller et barn, at der ikke er nok biler eller robotter. Der er også et barn, der bemærker, at det bedste i børnehaven er fredag, hvor han må have legetøj med, for han har mere legetøj hjemme end i børnehaven. Christian (SI):

"Jeg ville ønske, at vi havde flere øh sådan nogle, hvor man kan bygge sådan robotter og sådan noget, også biler, for der er hjul, men vi har ikke så mange, vi har kun 10 og det er jo ikke så mange."

I.: *"Nej? – Og I er jo flere børn der skal dele, ikke?"*

C.: *"Ja, ved du hvad, hvis der var ingen der blev syg eller har fri så ku, så var der faktisk, så ku der faktisk være øhm 70."*

I.: *"70 hvad?"*

C.: *"70 børn, hvis ingen havde fri og ingen var syge."*

Hvad angår muligheden for at etablere gode relationer til jævnaldrende, er der i en stor daginstitution er der flere børn at vælge imellem for børnene. Børneinterviewene viser

dog, at det ikke altid er så nemt at udnytte denne mulighed. Når børnene holdes på de enkelte stuer for overskuelighedens skyld, har de dårligere muligheder for at lege med de børn fra de andre stuer, som de er gode venner med. Der er f. eks. børn fra store institutioner, der peger på, at de ikke har nogen at lege med, fordi veninden går på en anden stue, og man ikke kan bevæge sig frit mellem stuerne.

Af Kragh & Pedersens undersøgelse (2015) fremgår det, at børnene i de store institutioner oftest leger med jævnaldrende børn fra samme stue, at der er mere parallellig, at der er flere børn i perifere positioner, der ikke formår at komme ind i en leg, samt at det er meget vigtigt for børnene at have bedstevenner. Det fremgår ligeledes, at flere børn går alene rundt, og at især de mindste børn har svært ved selv at komme ind i lege med de andre.

Det fremgår af observationerne, at det i alle institutionerne som regel overlades til børnene selv at organisere sig i legegrupper. Det fremgår dog også, at det særligt forekommer i de store institutioner. Det fremgår af børneinterviewene, at ikke alle børn formår at etablere gode legerelationer selv i denne situation. Det fremgår ligeledes af børneinterviewene, at nogle børn er mere populære og har lettere adgang til at komme ind i en gruppe end andre, der står i en mere perifer position i børnegruppen. De populære børn er der mange der gerne vil lege med. Valdemar (SI):

"Og Akmed, han er rigtig god at lege med, han finder på rigtig gode lege, det kan vi andre ikke."

I.: "Men hvad så når Akmed ikke er der, hvad leger I så?"

V.: "Ja så leger vi ikke noget, så går vi bare rundt."

I.: "Men hvad så der hjemme, når Akmed ikke er der?"

V.: "Så spiller jeg I-pad og computer."

Det fremgår af interviewene, at det er vigtigt for alle børnene at have venner i børnehaven, men også, at det er særligt vigtigt for børnene i de store institutioner at have venner og få lov til at være med i legen, svarende til observationerne, der viser, at de børn, der går alene rundt, ikke får hjælp til at komme ind i legen.

Det fremgår af børneinterviewene, at der er børn, der driller, både i de store og små institutioner. Der er dog flere børn fra de store institutioner, der taler om, at de andre driller. Hjælpen fra de voksne, når et barn bliver drillet, består, ifølge børnene i, at den voksne siger, at barnet skal sige til de andre, at de ikke må drille. Alternativt skælder de voksne ud på de børn, der driller. Carl (SI):

"Så siger de, at de skal sætte sig et sted, hvor det er, at de bare kan se, hvad det er de andre leger. Indenfor, der skal man sidde på en stol og udenfor, der skal man sidde på bænkene."

Omvendt fortæller William fra den lille institution, at de voksne siger: *"Det gør ikke noget, men lad være med at gøre det igen."*

Det fremgår endvidere af børneinterviewene, at der forekommer konflikter mellem børnene, konflikter som børnene er kede af. Det kan være mindre konflikter, f.eks. mellem drenge og piger, eller større konflikter. F.eks. fortæller Magnus (SI):

"Det er sjovt at være i børnehaven, men ikke så sjovt som jeg troede. Og det er fordi der er nogen, der hele tiden kaster sand på mig. De andre er nogen gange søde og nogen gange ikke så søde, så kaster de sand og så slår de og kaster pinde og med store sten og det gør ondt."

Observationerne viser, at der lidt oftere er konflikter mellem børnene i de store institutioner, særligt i situationer, hvor der er mange børn der skal dele lidt plads. Børnene fra disse institutioner nævner det hyppigere, ligesom det ser ud som om konflikter mellem børnene oftere foregår ubemærket for de voksne. Selv om der er konflikter mellem børnene, som de voksne ikke opdager, er det mere almindeligt, at de voksne griber ind i konflikter end hvis børn går rundt alene. Kragh og Pedersens undersøgelse viser i tråd hermed, at børnene i de store institutioner sjældnere få støtte til at løse deres indbyrdes konflikter, selv om de har mere brug for det, fordi de ikke er så gode til det som børnene i de små institutioner (Kragh & Pedersen, 2015).

Det fremgår også, at når børnene samlet i store grupper samtidig skal have tøj på i garderoben og samlet skal bevæge sig fra det ene sted til det andet, fører det ikke kun til flere krav og mere disciplinering af børnene. Det tager også tid fra deres legetid, som følgelig bliver kortere.

3. Relationen til de voksne.

3. 1. En god relation til de voksne.

Ligesom det i børnenes perspektiv er vigtigt at have gode relationer til jævnaldrende og have gode lege, fortæller børnene også, at børnene gerne vil have det godt med de voksne og lave noget sammen med dem. Generelt set viser interviewene, at børnene i alle institutioner synes om de fleste af de voksne. Der er dog nogle voksne, som børne-

ne synes godt om, og andre som de ikke synes så godt om. De voksne, som børnene synes godt om, er de voksne, der er søde, glade for børn, ikke skælder ud, giver lov til noget og laver noget sammen med børnene. En sød voksen er en, der hjælper børnene, f.eks. hjælper dem ned fra træerne, trøster børnene, eller giver lov til noget som børnene gerne vil. Alma (SI) fortæller f.eks., at *"Charlotte hun er sød, fordi hun giver os nogen gange lov til at være inde."* Naja (LI):

"De voksne er rigtig søde og sådan noget. Sådan de passer på børnene, de taler sammen med hinanden og nogle gange siger børnene noget og så lytter de ikke helt, men Inger og Hanne er rigtig søde, fordi de kigger altid, og hvis børnene siger noget, sååå siger de bare et øjeblik til de voksne og så lytter de."

Børnene kan særligt godt lide den unge mandlige medhjælper, som laver sjov med dem, leger med dem, leger vildt med dem og mange andre ting. Det kan f.eks. være at spille fodbold sammen med børnene, det kan være at slås for sjovt med børnene, lege med lego, eller lege andre vilde lege. Thilde (LI) fortæller f.eks.:

"Når vi er i pudrummet så leger vi mest, og så leger vi nogen gange med Christian (voksen), sådan så vi hopper op på hans ryg, og så nogen gange så skal vi hoppe, hvor gang han kommer og ruller."

De voksne, som børnene ikke synes godt om er de voksne, der er sure og hele tiden skælder ud. Kamille (SI):

"Jeg kan ikke lide Anni, fordi hun er skrap hele tiden, ligesom den der sang øhm fra Kardemomme – tante Sofie."

Alle interviewede børn giver udtryk for at de gerne vil lave noget sammen med de voksne, og at de synes godt om de voksne, der laver noget med dem – hygger, læser, laver perler eller leget sjovt og måske vildt sammen med dem. Men de giver også udtryk for, at det ikke sker så ofte, og at de kun er få af de voksne, der leger med børnene – Casper (SI) mener f.eks., at voksne ikke kan lege: *"De voksne leger ikke med børnene. De ved ikke hvordan man leger."*

3.2. Et børneliv og et voksenliv.

Men hvad laver de voksne så i børnenes oplevelse? Det fremgår af børneinterviewene, at de voksne ofte er optaget af voksen gøremål. I det følgende er givet nogle af de mest almindelige en række eksempler fra børneinterviewene, når der spørges ind til hvad de voksne laver i børnehaven.

Hvad laver de voksne i de store institutioner set med børnenes øjne:

"Det kan jeg ikke så meget huske, de laver masser af ting inde på stuen, mens vi er i gården. De roder op, hvis vi har spildt noget mad og de laver dagsseddel."

"De laver voksenting."

"De går til møde, om fredagen går de i hvert fald til møde. Og så holder de øje med børnene. Og så går de til morgenmøde og pause nogen gange."

"De render mest rundt og snakker med hinanden og sådan noget."

"Nogen gange tegner de sammen med børnene og hjælper børnene."

"Efter en lang pause: "De er lidt som om de ikke er her og de lader som om...de...er sådan lidt...nå. Nogen gange kan de godt lave modellervoks."

Hvad laver de voksne i de små institutioner set med børnenes øjne:

"De laver mødnings og kaffe."

"De laver faktisk maden."

"De og de kigger i bøger og læser sammen med børnene og sååå hygger de sig sammen med børnene."

"Det ved jeg ikke – de går bare ind, indenfor."

I interviewene er der spurgt ekstra ind til, hvad de voksne laver sammen med børnene, fordi børnene kommer med så få eksempler. Det er allerede beskrevet, at mange børn fortæller om den mandlige medhjælper og de sjove ting han laver med børnene. Andre eksempler på, hvad de voksne laver sammen med børnene er f.eks. at den voksne læser historier, men det kan også være, at den voksne tager dem med hjem til sig selv på tur. Marie (LI) fortæller f.eks.:

"De voksne kigger i bøger og læser sammen med børnene, og så hygger de sig sammen med dem."

Edith (SI) siger.:

"De laver ikke noget sammen, jo de laver dagsseddel og nogen gange laver jeg dagsseddel sammen med dem."

I.: Hvad er en dagsseddel?"

E.: "Det den....den skal man hænge på døren, og når man har hvilet så så kan man, så kan din far og mor se, hvordan det har været i børnehaven."

3.3. Betingelser for samvær og gode relationer mellem børn og voksne i store og små institutioner.

I børnenes oplevelse ser det, som det er fremgået, ud som om børnene langt hen af vejen lever deres liv i børnehaven, hvor de leger med deres jævnaldrende, medens de sjældnere laver noget sammen med de voksne. I børnenes perspektiv er det en del af deres betingelser i daginstitutionen, at de voksne også har andre opgaver i dagligdagen end at være sammen med børnene. Det kan være møder, pauser, planlægning, madlavning, oprydning og en række andre ting. Når børnene leger holder de øje med dem, passer på dem og trøster dem, skifter ble, griber ind i konflikter, og de skælder nogle gange ud.

Både i de store og de små institutioner taler børnene om at lave noget sammen med de voksne, men børnene fra de små institutioner taler oftere om ting de laver sammen med de voksne, og at børn og voksne hygger sig sammen. Af interviews og observationerne fremgår det endvidere, at børnene kender alle de voksne, og de voksne kender alle børnene, og de er tættere på dem, når børnene leger, hvorfor de som oftere griber ind ved eventuelle uheld eller konflikter, hvor de bedre kan hjælpe børnene, når de har set, hvad der skete.

I nogle af de store institutioner er de voksne sammen med børnene på samme måde som i de små institutioner, når børnene er på de enkelte stuer. Indenfor stuerne kender børnene hinanden, og de kender de voksne. Udenfor stuerne er det anderledes. I de store institutioner er børnene i mange sammenhænge, f.eks. på legepladsen, i garderoben eller i fællesrum sammen med mange børn og voksne, som de ikke og som ikke kender børnene eller kender dem mindre godt. Et barn i en af de store institutioner bemærker f.eks.: *"Hun sagde et forkert navn"*.

Det betyder, at børnene kan opleve, at voksne de ikke kender så godt skal passe dem, regulere konflikter mellem børnene, trøste dem, eller hjælpe dem på toilettet, f.eks. hvis f.eks. to stuer slås sammen eller de voksne er til møde. Det fremgår også af observationerne, at børnene sjældent søger hen til voksne de ikke kender for at få hjælp. Sofia (SI) forklarer:

"De voksne taler med hinanden hvad vi skal nogen gange, og de er til møde og nogen gange skal vi op på taget, hvor de voksne ikke er der, fordi de skal til et møde, og så er det bare Stenbukken (de voksne fra den stue der hedder Stenbukken) der passer os, og så fylder de vandet ud af tønden og det kan jeg ikke så godt lide."

3.4. Irettesættelse og skæld ud

Som det er beskrevet fortæller børnene om, at der er voksne, som de godt kan lide, og voksne de ikke kan lide, nemlig dem, der skælder ud og sætter på bænken. Observationerne viser, at de voksne på tværs af institutionerne generelt set fremstår som søde og imødekomende overfor børnene, men også at der i de fleste af de store institutioner ses færre anerkendende interaktioner og flere irettesættelser af børnene. Valdemar (SI) siger f.eks.:

"Det er dårligt øhm sådan nogle gange, hvor vi siger noget, og så siger de voksne vi skal lade være med at råbe og vi skal også lade være med at ... og så og så øhm skal vi være stille."

Flere irettesættelser og skæld ud opstår, som nævnt, hyppigere når der er mange børn på lidt plads på stuerne, hvor børnene er samlet for at det giver den voksne bedre mulighed for at være sammen med sin egen gruppe børn. Det opstår også, når der er mange børn i garderoben. I en af de store institutioner skal børnene sætte sig på deres plads og være stille, når de har fået tøj på, så der ikke opstår for meget uro, medens de venter på de børn, der er længere tid om det. Det er svært for små børn at sidde stille længe af gangen, og det medfører irettesættelser, når de bliver urolige. Det foregår også, når større grupper børn skal bevæge sig fra det ene sted til det andet, f.eks. op og ned af trappen for at komme op til legepladsen. I interviewene er der flere børn fra de store institutioner, der taler om at blive skældt ud eller sat på bænken. Frederik (SI) fortæller:

"De voksne siger "du skal holde op med at slå". Eller "du skal holde op med at rive eller bide" eller "du skal holde op med at skubbe, jeg gider ikke høre mere på dig."

I.: "Hvis nu det ikke var med vilje?"

F.: "Så siger man undskyld til en og så bliver de voksne ikke så sure som de plejer, med mindre man ikke vil sige undskyld."

Betingelserne er således mere befordrende for at kunne være en – i børnenes øjne – sød voksen, når man er voksen i en mindre daginstitution.

4. Børnenes syn på vokseninitierede aktiviteter.

I alle de undersøgte institutioner blev der gennemført vokseninitierede aktiviteter med udgangspunkt i læreplanerne og/eller forskellige kommunale planer. Oftest foregik disse om formiddagen. Typisk var de i de fleste af institutionerne samling inden frokost. Det er forbløffende lidt børnene fortæller om disse aktiviteter, også selv om der bliver spurgt ind til det i interviewene, det er nærmest som om det ikke er en del af deres oplevelser om børnehaven. Der er dog et barn, der fortæller, at nogle gange kan man få lov at komme med de voksne i værkstedet, men ellers er det ikke disse aktiviteter, der er med til at udgøre et – i børnenes øjne – godt børneliv i børnehaven. Når de omtaler de vokseninitierede aktiviteter er det overvejende negativt. Valdemar (SI) fortæller:

"Det værste er der hvor vi skal sidde der til samling og have det der med dagene, for jeg forstår det ikke."

Når samling bliver nævnt af børnene er det, fordi de oplever at det er kedeligt. Det kan være fordi børnene ikke forstår det, der finder sted, eller fordi man skal sidde så stille. Christina (SI):

"Til samling, der skal man være stille, og så nogen gange rækker man hånden op hvis man vil sige noget. Og så er det kun de voksne der må snakke til samling, hvis man ikke vil sige noget, hvis man ingen rækker hånden op, så det er kun de voksne."

Hvis man sammenholder børnenes udsagn om de vokseninitierede aktiviteter med observationer og KIDS scoringer kan det hænge sammen med, at børnene føler sig mere engagerede i den gensidige leg med de andre børn, samt at dette fylder den største del af deres bevidsthed om det gode børneliv i børnehaven. Det er det de trives godt med.

Børnenes interesse for de vokseninitierede aktiviteter hænger dog formentlig også sammen med, om de givne aktiviteter del tager udgangspunkt i børnenes interesse og er aldersadekvate. Selv om der er observeret vokseninitierede aktiviteter, der var tilpasset børnenes alder, blev der også observeret en del aktiviteter, særligt i de store daginstitutioner, der ikke umiddelbart var aldersadekvate eller tog udgangspunkt i

børnegruppens interesser. Dette må betragtes som uhensigtsmæssigt, fordi læring finder sted, når emnet tager udgangspunkt i børnenes motivation og interesser, samt det de ved i forvejen.

Det er væsentligt og en god ting for at opnå kvalitet i dagligdagen, at pædagogerne tilrettelægger arbejdet, så børnene har tid til at lege og være optaget af selvinitierede aktiviteter sammen med de andre børn, ikke mindst fordi leg er den helt centrale måde, som små børn lærer på. Det er også vigtigt, at de voksne er opmærksomme på at sørge for gode betingelser for børnenes leg, både i forhold til de fysiske omgivelser og muligheden for at have gode legerelationer til de andre børn. I princippet betyder dette, at pædagogen må forholde sig observerende og støttende, når børnene leger i stedet for at lave andre opgaver, ikke mindst fordi børnene ofte har brug for den voksnes hjælp til at etablere gode venskaber, og også fordi nogle børn ikke af sig selv formår at komme ind i gode lege. Når det er observeret, at pædagogerne ofte bruger børnenes legetid til at lave andre opgaver, hænger dette igen sammen med, at der er svært at finde andre tidspunkter til dette.

5. Regler og rutiner.

Regler og rutiner er en del af livet i enhver organisation, også en daginstitution. Regler og rutiner er med til at organisere og regulere livet i institutionen, så deltagerne ved, hvad der forventes, hvordan livet levet, og hvad man kan og ikke kan. Regler og rutiner kan dog også blive rigide og ufleksible og dermed give mindre mulighed for børnenes trivsel, læring og udvikling.

Som det første spørgsmål blev børnene spurgt, hvad der er det vigtigste man skal vide om børnehaven. Nogle børn i de store institutioner fortæller, at det vigtigste er, at man skal vide reglerne. Carl (SI) siger f.eks.:

"Uh det vigtigste er, at man ikke slår, ja slår sådan der, slår eller sparker. Det må man ik' eller bide."

Der er også andre børn, der nævner regler som noget, man skal vide, det kan være regler om ikke at kravle op på hegnet, gå pænt, når mange børn samlet skal det samme, f.eks. på tur, sidde stille i samling eller i garderoben og lignende. Valdemar (SI):

"Det er dårligt der øh, der er de øhm sådan vi ik må kigge så meget på nogen ting, fordi vi skal koncentrere os med at kunne gå ude på vejen."

Christian (SI):

"I.: "I har det godt i børnehaven siger du?"

C.: "Øhm det er sådan øh også lidt dårligt nogen gange og lidt godt. Det bedste er man også kan komme hjem til nogen, der har fødselsdag. Det dårlige er, at man ikke må kravle over hegnet og kigge over, og øh man må heller ikke køre ind i cyklerne og det kedeligste er når vi hviler."

Når børnene i interviewene nævner regler og rutiner er det mest i forhold til, når de voksne skælder ud, fordi de kommer til at overtræde reglerne. Af observationerne fremgår, at der håndhæves regler i alle institutionerne, men at det forekommer mere i de store, f.eks. når børnene er sammen i de store fælles rum eller når børnene bevæger sig fra det ene sted til det andet i store grupper. Der tysses f.eks. meget på børnene, når alle børn er i garderoben samtidig, der reguleres mere, når alle børn er på legepladsen samtidig, skal op eller ned af trappen, vente på elevatoren eller skal vente på hinanden. Børnene nævner dog også, at der er færre regler, når de er på stuerne, end når de er udenfor stuerne i de store institutioner.

I en af de store institutioner hviler børnene midt på dagen. Det nævner alle børnene i interviewet som det værste i børnehaven. Frida (SI) forsøger at få interviewet til at vare i længere tid for at undgå at komme til at hvile. På spørgsmålet om der kan være en dårlig dag i børnehaven svarer hun:

"F.: "Ja når vi hviler., når vi hviler i børnehaven, så er det ikke sjovt, men det en dårlig dag." Og når, og når det ikke er en dårlig dag så er det, at jeg ikke skal hvile"

6. Børnenes indflydelse.

Det er et menneskeligt vilkår, at det har betydning at have betydning på egne relevante livsbetingelser. Det fremgår da også af FN's børnekonvention fra 1989, som er vedtaget af en lang række lande, der i blandt Danmark, at børn har rettigheder i forhold til at blive hørt på de områder af deres eget liv, som har betydning for dem i deres daglige liv. Dette har betydet, at der i Danmark er lovgivet om børns demokratiske rettigheder på en række områder.

Derfor er det også undersøgt i hvilken udstrækning det er muligt for børnene at have beskyttet indflydelse på de forhold i børnehaven, hvor det er vigtigt for dem. Beskyttet indflydelse betyder, at børnene har indflydelse på de områder af deres liv, hvor de alders- og udviklingsmæssigt kan overskue at have det.

Overordnet set har børn i daginstitutioner ikke indflydelse på, hvilken daginstitution, som de er i. De har heller ikke indflydelse på, hvilke jævnaldrende børn, som de skal forholde sig til. De har heller ikke indflydelse på, hvordan institutionen er bygget, f.eks. på hvordan legepladsen er udformet, størrelsen af grupperum og lignende forhold. Det er de voksne, der har indrettet grupperummene, med de møbler, legematerialer samt lege- og aktivitetsmaterialer der er til stede. Det er også de voksne, der har tilrettelagt dagens struktur, daglige rutiner og de vokseninitierede aktiviteter.

Alt dette fremgår også af børneinterviewene, hvor børnene oplyser, at det er de voksne, herunder mest lederen, der bestemmer i børnehaven. Anna (SI) siger:

"Det er Bente der bestemmer, hun er lederen, på stuen er det Susanne. Børnene må selv bestemme, hvem de vil lege med og ikke lege med."

Elliot (LI) mener, at børnene også kan bestemme, hvad de vil lege:

"E.: 'De voksne bestemmer, børnene bestemmer kun hvad de vil lege med.'"

I.: 'Er der noget som børnene og de voksne bestemmer sammen?'"

E.: 'Nej.'"

Det er gennemgående i interviewene, at børnene fortæller, at det er de voksne, der bestemmer i børnehaven, samt at der ikke er noget som børn og voksne bestemmer sammen. På samme måde er der børn, der fortæller, at børnene kan bestemme hvem de vil lege med, og hvad de vil lege.

Det er allerede fremgået af foreliggende afsnit, at særligt observationer og KIDS vurderinger peger på, at der er forskel på den indflydelse, som børnene har mulighed for at have i store og små daginstitutioner. Størrelsen på institutionen og de meget færre børn betyder, at der ikke er det samme behov for struktur i de små institutioner. De voksne kan lettere overskue dagligdagen i forhold til, hvor børnene er og hvad de laver, hvilket betyder, at børnene kan bevæge sig mere frit i institutionen, og dermed har flere valg i forhold til, hvor den vil lege, og hvem de vil lege med.

I de store institutioner skal børnene oftere, qua den højere grad af struktur foretage sig det samme på samme tid, hvilket også gør børnenes muligheder for indflydelse mindre. Det betyder, at der i nogle situationer er mindre mulighed for, at børnene selv kan vælge, hvad de vil lege og hvem de vil lege med. Ligeledes er den tid, der er til rådighed for at lege, mindre. Som det også er beskrevet har børnene mange valg i de store institutioner, der er funktionsopdelte. Observationerne viste dog også, at de

mange valg kunne være vanskelige for børnene, så en del børn i perioder gik rundt uden at foretage sig noget.

7. Opsamling.

I børneinterviewene fortæller børnene om, hvad der for dem udgør et godt børneliv, hvor de trives og har det godt. Alle interviewede børn peger på, og overensstemmende med en række andre undersøgelser, f.eks. Børnerådet, 2015, Kragh-Müller & Isbell, 2011, Einarsdottir, 2005, Røn Larsen, 2007, at det bedste i børnehaven er at lege og have gode venner at lege med.

Det er de selvinitierede og selvvalgte aktiviteter og lege, som børnene er glade for og trives med, og de peger på en hel række af aktiviteter og lege, som de er glade for. Alle børn peger også på, at de er glade for de søde voksne i børnehaven – voksne som er glade, kan lide børnene, giver dem lov til noget, og som ikke skælder ud og er sure. Ligeledes, at de godt kan lide at lave noget sammen med de voksne, f.eks. lave perler, læse og hygge. Særligt kan de godt lide de voksne, der laver sjov og leger vildt med dem, og her peges af mange børn på den unge mandlige medhjælper.

Omvendt peger børnene på, at det værste i børnehaven er, når de ikke har nogen at lege med, hvis man ikke må være med, når de andre børn driller og hvis der er konflikter mellem børnene. De peger også på, at de ikke kan lide de voksne, der er sure og skælder ud. Der er nogle børn, der peger på, at de ikke kan lide visse af de vokseninitierede aktiviteter og rutiner, f.eks. samling og hviletid.

Når man sammenholder børnenes ønsker for det gode børneliv med muligheden for at deres ønsker kan realiseres i den konkrete dagligdag, fremgår det, at det lykkes i en vis udstrækning. Både børn i store og små institutioner fortæller, at de er glade for de mange ting de kan lave i børnehaven, og det fremgår af observationerne, at børnene i både store og små institutioner har perioder, hvor de selv kan vælge aktiviteter og lege. Børnene i nogle af de store institutioner har dog noget mindre tid til at opnå fordybende lege, fordi logistikken og de voksenplanlagte aktiviteter forholdsvis fylder mere, hvorved børnene får mindre legetid.

Grupperummene i mange af både de store og små institutioner er, som tidligere beskrevet, indrettet med høje borde og stole med plads til alle børn i gruppen. Dette tager mange steder meget plads op, og der er derfor mange steder ikke så meget plads til, at børnene kan have gode og velindrettede legeområder, hvor de kan lege fordybet i længere tid uden at blive forstyrret af de andre børn.

Observationer og børneinterviews viser dog, at hvad angår de fysiske rammer er det lettere for børnene i de små institutioner at finde et sted at lege i ro, fordi der er flere mindre rum, som børnene kan fordele sig i. Desuden kan børnene oftere selv kan

vælge, hvor de vil være, f.eks. om de vil være ude eller inde. Endelig er børnenes legeområder er mere afgrænsede og overskuelige, og da børnene ikke så ofte skal det samme på samme tid, har de bedre betingelser for at kunne lege i længere tid af gangen.

I de store institutioner er de fysiske rammer meget forskellige i forhold til, i hvilken udstrækning børnene har mulighed for at lege gode lege med jævnaldrende, idet der dog overordnet set er flere udfordringer i forhold til dette i de store end i de små institutioner. Det er beskrevet, at børnene i de fleste af de store institutioner ofte holdes på stuerne – både af praktiske hensyn og for at opnå "det lille i det store". I nogle af de store institutioner er grupperummene meget små i forhold til antallet af børn. Når borde og stole fylder meget, har børnene meget lidt plads og ofte ingen afskærmning, så det er svært at finde plads og ro til de gode lege. Børnene har desuden i mindre grad mulighed for at fordele sig i mindre rum, da logistikken begrænser børnenes mulighed for at gøre brug af værksteder og fællesarealer. Når børnene desuden ikke frit kan bevæge sig mellem grupperummene, begrænser det, ifølge børnene, deres muligheder for at lege med deres venner på de andre stuer.

I nogle af de store institutioner er der store grupperum, og enkelte steder også ekstra rum i tilknytning til grupperummene. Disse er dog i mindre grad indrettet med legeområder, hvor børnene har mulighed for at lege fordybet uden af blive forstyrret. I nogle af institutionerne er der gode funktionsopdelte rum, som børnene kan fordele sig i. Observationer viser dog, at mange børn har svært ved at overskue, hvordan de kan navigere rundt i de mange tilbud og muligheder. Det fremgår af børneinterviewene, at børnene i de store institutioner, fortæller, at de godt kan lide at lege på mindre afgrænsede steder, hvor de ikke bliver forstyrret, men også, at det kan være svært at få en god leg i gang.

Hvad angår børnenes indbyrdes relationer, fremgår det af børneinterviewene, at børnene i de små institutioner, selv om de har bedste venner, oftere leger med alle børnene, også på tværs af alder og køn. Det er desuden lettere for børnene at finde venner og komme ind i en leg. Børn i både store og små institutioner taler om dril og konflikter mellem børnene, men børnene i de små institutioner gør det mindre. Sammenholder man dette med observationerne fremgår det, at børnene i flere af de små institutioner end i de store får mere hjælp til løsningen af konflikterne, og også oftere får hjælp til at komme ind i en leg.

Det fremgår endvidere af børneinterviewene, at børnene i de store institutioner ikke kender alle børnene i institutionen. Det kræver mere af børnene i de store institutioner at finde venner, og det fremgår, at nogle børn i de store institutioner har svært at etablere sig i børnegruppen, hvorfor de i nogle perioder går rundt alene og venter på at

blive hentet. Endelig taler børnene i de store institutioner oftere om drilleri og konflikter i børnegruppen.

I forhold til relationen mellem børnene og de voksne, giver børnene udtryk for, at de godt kan lide de fleste af de voksne – dog ikke dem der skælder meget ud. De vil også gerne lave noget sammen med de voksne. I børnenes perspektiver har de voksne en del af dagen deres eget liv, hvor de laver ”voksenting”, som f.eks. holder møde, rydder op, laver dagsseddel, holder pause og lignende. Desuden laver de mad, skifter børn, trøster børn og snakker med hinanden. Børn i både store og små institutioner giver udtryk for, at de nogle gange laver noget sammen med de voksne, men det fremgår dog også af børneinterviewene, at det oftere sker i de små institutioner, at de voksne læser, leger med lego, laver perler eller hygger sig sammen med børnene.

Voksenplanlagte og gennemførte aktiviteter og rutiner spiller en meget lille rolle i forhold til børnenes oplevelse af, hvad der får dem til at trives. Når de nævner de planlagte aktiviteter, som f.eks. samlinger og emner, som f.eks. årets gang og rutiner, som f.eks. hviletid, er det som oftest fordi de ikke kan lide det. Dette kan hænge sammen med, at leg og samvær med jævnaldrende spiller så stor en rolle for deres trivsel, så det er det, der fylder mest i deres bevidsthed. Det kan dog også hænge sammen med, i hvilken udstrækning de planlagte aktiviteter tager udgangspunkt i børnenes interesser, alder og udviklingsniveau, idet børnene giver udtryk for gerne at ville lave noget sammen med de voksne, og også giver eksempler på, hvad de godt kan lide at lave sammen med dem. Børn i både små og store institutioner fortæller om dette, men børnene i de store institutioner nævner oftere aktiviteter og rutiner, som de ikke trives med.

KAPITEL 9. KONKLUSION

Formålet med projektet var at generere forskningsbaseret viden om børns trivsel, læring og udvikling i store og små daginstitutioner. Derfor blev det undersøgt, hvad institutionens størrelse betyder for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes trivsel, læring og udvikling. Følgende spørgsmål er blevet undersøgt, og i det følgende vil resultaterne af undersøgelsen forholdes til formålene for projektet:

- Hvad institutionens størrelse betyder for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes trivsel, læring og udvikling
- Hvad institutionens størrelse betyder for den pædagogiske ledelse og organisering af arbejdet.
- Hvad institutionens størrelse betyder for pædagogerne faglighed, arbejdsvilkår og kompetencer
- Hvorledes man i praksis kan løse de udfordringer, der ligger i arbejdet i henholdsvis store og små institutioner.
- Hvordan trivsel og det gode børneliv ser ud med børnenes øjne, og i hvilken udstrækning det er muligt for deres ønsker at blive realiseret i den konkrete dagligdag i store og små daginstitutioner.

1. Hvad betyder institutionens størrelse for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes trivsel og udvikling.

Der er mange medierende faktorer, der i et dynamisk og dialektisk samspil tilsammen danner basis for udviklingen af pædagogisk kvalitet i den konkrete dagligdag i en daginstitution. Der er således ikke en en-til-en sammenhæng mellem lille/stor institution og god/dårlig kvalitet. Undersøgelsen viser dog, at der er en række udfordringer i store daginstitutioner i forhold til at udvikle pædagogisk kvalitet, og dermed give børnene gode muligheder for trivsel, læring og udvikling. Det kan derfor ikke anbefales at oprette store daginstitutioner med op til 100 børn eller mere.

1.1 Baggrundsfaktorer af betydning for pædagogisk kvalitet.

Forskning viser, at en række baggrundsfaktorer overordnet set udgør nogle af de centrale og overordnede betingelser for pædagogernes mulighed for at udvikle pædagogisk kvalitet. Derfor er en række af disse baggrundsfaktorer undersøgt, her de fysiske rammer, forældrepræference og børnenes sociale baggrund, normering og gruppestørrelse, samt pædagogernes uddannelse og samarbejde.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at der er flere børn fra ressourcestærke familier i de små daginstitutioner. De store daginstitutioner har en større andel af børn, hvis forældre ikke har nogen erhvervsuddannelse, og børn der taler et andet sprog derhjemme. Da en undersøgelse (Andersen m.fl., 2009) viser, at forældre foretrækker små vuggestuer og børnehaver frem for integrerede og store daginstitutioner, kan dette tolkes som udtryk for, at ressourcestærke forældre har et større overskud til at finde sig en plads i den type daginstitution, som de ønsker, at deres barn skal gå i.

Det forskellige børneklientel i henholdsvis store og små daginstitutioner vil influere på pædagogernes mulighed for at udvikle gode betingelser og børnenes udvikling og læring i institutionen, fordi pædagogerne ska løse flere opgaver i forhold til udsatte børn og børn med særlige behov. Dette vil særligt blive et problem for de udsatte børn og de små børn, fordi de har et ekstra behov for omsorg og gode udviklingsbetingelser i daginstitutionen.

I forhold til normering og gruppestørrelse viser undersøgelsen, at personalenormeringen er en lille smule højere i små institutioner. Undersøgelsen viser desuden, at der er flere børn, i gennemsnit 4-5 børn mere, i grupperne i de store daginstitutioner end i de små. Til dette skal lægges, at spørgeskemaundersøgelsen viser, at grupperumme i de store daginstitutioner er små, samt at der kun er et grupperum uden birum til børnene. Da undersøgelser viser, at gruppestørrelser på over 20 børn har en dårligere kvalitet, og at der opstår flere konflikter mellem børnene, når der er mange børn samlet på lidt plads, er der dårligere betingelser for at opnå en god pædagogisk kvalitet i de store daginstitutioner, fordi grupperne er større, grupperummene mindre, og der også er lidt færre voksne til børnene.

Undersøgelser viser, at pædagogernes uddannelse spiller en stor rolle for den pædagogiske kvalitet. Udannet personale organiserer arbejdet bedre, giver mere aldersrelevante udfordringer til børnene og møder dem mere venligt og støttende.

Undersøgelsen af de 12 institutioner i den kvalitative del af undersøgelsen viser, der er højere procentdel uddannede pædagoger i de små institutioner (i gennemsnit 77,4 % i de små institutioner mod 59 % i de store). Ledelserne i de små institutioner oplyser tilsvarende, at de prioriterer at bruge pengene på personale til børnene. Undersøgelsen viser af de 12 institutioner viser ligeledes, at der er en procentvis større antal af

pædagogerne i de små institutioner, der har efteruddannelse end tilfældet er i de store (31,2 % i de små, mod 9 % i de store). Disse forhold spiller en rolle for pædagogernes mulighed for at opnå en god pædagogisk kvalitet i dagligdagen.

Samlet viser undersøgelsen således, at de store institutioner har en række udfordringer i forhold til at opnå gode betingelser i forhold til børnenes trivsel, læring og udvikling allerede i forhold til nogle af de baggrunds faktorer, der spille en rolle for den pædagogiske kvalitet.

1.2. Kvaliteten i den konkrete dagligdag i store og små daginstitutioner.

Undersøgelsen viser, at den pædagogiske kvalitet i den konkrete dagligdag er højere i små daginstitutioner end i store. Dette gælder i forhold til de tre centrale områder: Fysiske rammer, relationer samt leg og aktiviteter, hvor forskning viser, at der er en sammenhæng mellem kvaliteten i disse tre forhold og børnenes læring og udvikling. Det gælder også i forhold til følgende seks områder: Mulighed for selvudvikling, social og følelsesmæssig udvikling, mulighed for at udvikle evne til fokuseret opmærksomhed, viden om omverdenen, sprog og børnenes muligheder for indflydelse.

Dette viser hen til, at der er en række udfordringer i store daginstitutioner, som gør det vanskeligere at opnå den intenderede pædagogiske kvalitet i den konkrete dagligdag. I de små daginstitutioner er der omvendt færre udfordringer og dermed bedre betingelser for børnenes trivsel, læring og udvikling. Undersøgelsen viser dog også, at selv om kvaliteten i gennemsnit er lavere i de store daginstitutioner, er der en stor variation i kvaliteten både på tværs af de store institutioner og fra stue til stue, hvor en stue kan have en god kvalitet, medens nabostuen ikke har det. Der er også variationer mellem de små institutioner, men mindre.

Kvaliteten i alle institutioner er lidt lavere på de områder, der handler om børnenes muligheder for at udvikle selv'et og følelsesmæssige og sociale kompetencer – de områder hvor pædagogerne finder det mest betydningsfuld at støtte børnenes udvikling. Udvikling på disse områder er afhængig af en nær og omsorgsfuld relation mellem pædagogen og barnet. Kvaliteten i denne relation afhænger af pædagogernes uddannelse og refleksionsmuligheder, men også de betingelser i form af f.eks. normering og børnegruppens størrelse, der er i institutionen.

De fysiske rammer og pædagogisk kvalitet.

Forskning viser, at de fysiske rammer har stor betydning for den pædagogiske kvalitet. Undersøgelsen viser, at de fysiske rammer i de små daginstitutioner, med flere små

rum og direkte udgang til legepladsen, giver gode muligheder for at fordele børnene i mindre grupper, så der er mere ro til lege og aktiviteter.

I de store institutioner er der mange kvadratmeter til rådighed, men det er vanskeligt for personalet at udnytte gangarealer, de store fællesrum og værksteder i dagligdagen, fordi det kræver mere personale og en høj grad af logistik og planlægning. Spørgeskemaundersøgelsen viser, at grupperumme i mange af de store daginstitutioner er små, samt at der kun er et grupperum uden birum til børnene. Da børnene ofte opholder sig i grupperummene, vil det være sværere for børnene at finde uforstyrrede steder, hvor de kan lege og have aktiviteter i mindre grupper uden at blive forstyrret.

Kvaliteten i omsorg og nærvær i store og små daginstitutioner.

En af de bekymringer der har været omkring store institutioner er, at nærheden og kontakten mellem pædagogerne og børnene vil blive mindre i disse institutioner, og dermed give dårligere betingelser for børnenes trivsel og udvikling. Undersøgelsen bekræfter denne antagelse.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at 80% af ledere og pædagoger i både store og små daginstitutioner mener, at følelser, empati, nærvær og anerkendelse i relationen mellem børn og voksne er mest betydningsfuldt i forhold til at give børn gode lærings- og udviklingsmuligheder. Det er sådanne relationer, de gerne vil opnå i forhold til børnene i det daglige arbejde.

Når man bevæger sig fra pædagogernes intentioner om den gode relation og til i hvilken udstrækning intentionerne slår igennem i den pædagogiske dagligdag viser undersøgelsen forskelle mellem små og store daginstitutioner. Pædagogerne er, med en række individuelle variationer, i de fleste tilfælde søde og imødekommende overfor børnene i alle institutioner, men selvom nærvær, anerkendelse og omsorgsfulde relationer forekommer i både store og små institutioner, er det hyppigere i de små institutioner end i de store. Dette hænger bl.a. sammen med, at pædagogerne i de små institutioner har et bedre kendskab til det enkelte barn og dets baggrund og kender alle børnene i institutionen, ligesom børnene kender alle de voksne. Pædagogerne møder derfor oftere børnene som små individer og sjældnere som en del af en gruppe. Et nært kendskab til børnene giver desuden bedre mulighed for at forstå deres udtryk. Det giver også bedre mulighed for at stille krav, der er aldersrelevante og tilrettelægge aktiviteter, der er tilpasset børnenes alder og udvikling.

I de store institutioner kender de voksne børnene på deres egen stue og måske børnene på nabostuen, og kan opnå det ønskede nærvær i relationen til dem på stuerne. Men de kender ikke alle børnene i institutionen. Pædagogerne i de store institutio-

ner er på forskellige tidspunkter i løbet af dagen sammen med mange børn de ikke kender, og som ikke kender alle de voksne, f.eks. når børnene i grupper bevæger sig rundt i institutionen, stuer slås sammen, pædagogen flyttes rundt på stuerne eller er sammen med mange børn på legepladsen.

Dette betyder, at relationerne sjældnere er præget af nærvær og anerkendelse. Børnene bliver oftere mødt som en del af en gruppe og i mindre grad personligt som små individer. Når pædagogerne i nogle sammenhænge er sammen med mange børn, opstår der desuden oftere irettesættelser og skæld ud. På legepladsen er det f.eks. observeret, at tre voksne holder øje med omkring 100 børnehavebørn, hvilket er en umulig situation i forhold til at opnå den gode relation. Dette er særligt et problem for de mindste børn, børn med særlige behov og udsatte børn,

Kvalitet i børnenes muligheder for leg og aktiviteter.

Forskning viser, at den måde, som de fysiske rammer er indrettet på i forhold til at udgøre et godt lege- læringsmiljø for børnene, har stor betydning for den pædagogiske kvalitet og dermed for børnenes trivsel, udvikling og læring. Det er vigtigt, at rummene giver mulighed for at gruppere sig i mindre grupper, at det er muligt at have en uforstyrret leg, at der er områder, hvor man kan have stillesiddende aktiviteter og områder, hvor der er mulighed for fysiske udfoldelse og at der er gode materialer og legeting i tilstrækkelig mængde til rådighed for børnene.

Undersøgelsen viser, at børnene i både de store og små institutioner har en række gode muligheder for leg og andre aktiviteter, men den viser også variation i kvaliteten på dette område i både store og små institutioner.

På tværs af institutionerne fylder borde og stole mange steder meget i grupperummene og efterlader en ofte meget begrænset plads til gode lege/læringsmiljøer. I de små institutioner er der dog oftere flere steder med gode legeområder og tilstrækkeligt legetøj til alle børn, hvor børnene kan fordele sig i mindre grupper og komme til at lege uforstyrret af de andre børn.

I de store institutioner er der en række udfordringer i forhold til de fysiske rammer, hvor grupperummene er små, og der er mange børn, der skal lege på lidt plads. Det forhold, at børnene sjældent frit kan bevæge sig rundt i institutionen, betyder at det er sværere at komme til at lege med børn fra nabostuen eller finde andre steder at lege end i grupperummene. Logistikken tager også tid fra børnenes tid til at lege, når de skal bevæge sig i den store gruppe rundt til f.eks. værkstedet og legeplads, eller når de skal stå i kø og vente på hinanden. Nogle af de funktionsopdelte institutioner er så store, at børnene har svært ved at overskue hvor de kan lege, eller hvor de børn er, som de gerne vil lege med.

Både i store og små institutioner er der aktiviteter, initieret af børnene, som de voksne deltager i. Der forekommer også aktiviteter iværksat af de voksne, som ændres efter børnegruppens behov, og hvor børnene således har indflydelse på forløbet af aktiviteten.

Der ses oftere voksenplanlagte aktiviteter, hvor de voksne gennemfører aktiviteten, selv om det kræver en del disciplinering af børnegruppen, der har svært ved at sidde stille. Endelig viser undersøgelsen, at der oftere er krav og aktiviteter i de store institutioner, der ikke er tilpasset børnenes alder og udvikling.

1.3 Hvad betyder institutionens størrelse for den pædagogiske ledelse og organisering af arbejdet.

Lederens måde at forvalte på spiller en rolle for den pædagogiske kvalitet, hvorfor undersøgelsen også har sat fokus på, hvilke fordele og ulemper, der er forbundet med ledelse og organisation i store og små daginstitutioner.

Pædagogfaglig består af ledelse i forhold til økonomi og administration, strategi, personaleledelse og pædagogisk ledelse. Lederne i de store institutioner anvender det meste af deres tid på økonomisk/administrativ og strategisk ledelse og mindre tid på personale ledelse og pædagogisk ledelse. I de små institutioner bruger lederne omvendt den største del af tiden på pædagogisk ledelse og personaleledelse og mindre tid på strategi og økonomi/administration. Der er ikke noget der tyder på, at der er mere professionel ledelse i de store end i de små institutioner – kun at den tidsmæssige fordeling af de ledelsesmæssige opgaver forskellig. Resultaterne fra KIDS vurderingerne tyder dog på, at det er uhensigtsmæssigt, hvis den pædagogiske ledelse får for lidt plads.

Undersøgelsen viser, at lederne i de store institutioner har et større budget at flytte rundt med og ser en række fordele ved dette i form af gode muligheder for efteruddannelse af personale, kurser. I-pads til stuerne og personalegoder, f.eks. studierejser. Ledelsen ser også fordele ved, at der er ansat flere pædagoger, hvilket giver mulighed for en større faglig bredde. Den store institution er mindre sårbar i tilfældet af sygdom, fordi der er mulighed at flytte personale rundt på stuerne og slå stuer sammen.

Undersøgelsen viser dog også, at disse fordele bliver højere oppe i institutionen og ikke slår igennem til børnene, således at de opnår en bedre kvalitet i dagligdagen. Der er f.eks. ikke en højere andel af pædagoger med efteruddannelse i de store institutioner, og det er svært at få tid til faglig sparring eller udnytte pædagogernes forskellige ressourcer i dagligdagen. Når personale flyttes rundt på stuerne eller stuer slås

sammen, så der er mange børn med mindre personale, påvirker det både personalets trivsel i arbejdet og den pædagogiske kvalitet i negativ retning.

Som lederne i de store institutioner trives med at være ledere, gælder det samme for lederne i de små institutioner med af andre grunde. I de små institutioner veksler lederen mellem at være leder og kollega. Dette giver mulighed for en tæt kontakt til personalet, gode muligheder for en løbende dialog, og en høj grad af fleksibilitet i forhold til at implementere nye tiltag.

Økonomien er en udfordring i de små institutioner, hvor der ikke skal så meget til, før det er svært at få pengene til at slå til. Nogle institutioner forsøger at løse problemerne ved f.eks. at tage flere toårige ind, have lidt flere børn i grupperne, klunse møbler og legetøj eller få hjælp af forældre til praktisk arbejde. Som det udfordrer den pædagogiske kvalitet at flytte pædagogerne rundt på stuerne eller slå stuer sammen, når der er sygdom, udfordrer det dog også kvaliteten i de små institutioner, når der er mange vuggestuebørn eller et større antal børn i grupperne.

Lederen i de store institutioner ser en række udfordringer i forhold til nærhed og distance mellem ledere og medarbejdere og i forhold til, at kommunikation når ud til hele personalet. Kommunikationen foregår via skriftlige referater, møder, IT platforme og lignende, opgaver som tager tid fra børnene. Dette får den konsekvens, at de pædagogiske målsætninger i mindre grad bliver implementeret i dagligdagen, samt at der er stor forskel på den pædagogiske kvalitet fra stue til stue i flere af de store institutioner. Med så mange ansatte er der desuden flere beslutninger, som lederen træffer alene eller sammen med den øvrige ledelse. Dette giver en højere grad af top-down styring og mindre indflydelse for pædagogerne.

I den lille institution går kommunikation let mellem leder og medarbejdere, pædagogerne har en højere grad af indflydelse, og det forhold at lederen arbejder på gulvet sammen med pædagogerne og deltager i den daglige praksis, giver gode muligheder for at føre de pædagogiske målsætninger ud i praksis.

De store institutioner rummer en kompleksitet, der kræver en høj grad af struktur, samt mere tid til møder og planlægning både for ledere og pædagoger. Den stramme struktur er nødvendig for at få institutionen til at hænge sammen, "strukturen er loven".

Lederne i en lille institution har også opgaver i forhold til planlægningen af en daglig struktur, men det er muligt at have en fleksibel struktur, så denne løbende kan ændres i forhold til de pædagogiske målsætninger eller børnenes udgangspunkter og interesser

En af de helt store forskelle mellem store og små institutioner handler om det kendskab som det er muligt for lederen at have til pædagoger, forældre og børn. Le-

derne i den lille institution har et godt kendskab til alle børn og forældre. Det betyder, at ledelsen i en lille institution har bedre mulighed at planlægge den pædagogiske dagligdag, supervision af personale og opnå et tæt forældresamarbejde. Det betyder også, at det er muligt at opnå en højere grad af nærvær i relationerne til børnene, med de fordele dette giver i forhold børnenes trivsel, læring og udvikling.

Lederne i de store institutioner har ikke mulighed for at kende alle børn og forældre, og flere af dem mener heller ikke, at det er deres opgave. Det mindre kendskab til børnene kan dog gøre det vanskeligere at følge op på det pædagogiske arbejde i forhold til børnenes lærings- og udviklingsmuligheder.

1.4 Hvad betyder institutionens størrelse for pædagogernes faglighed, arbejds- vilkår og kompetencer.

I undersøgelsen blev pædagogerne interviewet om deres syn på at være pædagog i henholdsvis en lille og en stor daginstitution, herunder hvilke fordele og begrænsninger, der er forbundet med størrelsen af daginstitutionen, pædagogernes indbyrdes samarbejde, mulighederne for kollegial sparring, samt forholdet til forældrene og børnene. Pædagogerne blev desuden interviewet om deres trivsel samt deres syn på pædagogisk kvalitet set i forhold til deres oplevelser af muligheden for at opnå den ønskede kvalitet i den faktiske dagligdag.

Undersøgelsen viser, at størrelsen på institutionen spiller en stor rolle for pædagogernes arbejdsvilkår og muligheden for at opnå den kvalitet i dagligdagen, som de har ønske om i den konkrete dagligdag.

Et godt samarbejde med kolleger spiller en stor rolle for pædagogernes trivsel i arbejdet. Pædagogerne både i de store og i de små institutioner er glade for samarbejdet med kollegerne. Undersøgelsen viser dog, at der er en række udfordringer i forhold til at opnå et godt samarbejde i de store institutioner, fordi der er så mange ansatte. De mange ansatte gør det desuden vanskeligt at opbygge en fælles kultur i institutionen, og det er vanskeligt at få tid til faglig sparring. I de små institutioner er det lettere at opbygge en fælles kultur, fordi pædagogerne arbejder så tæt sammen og kender hinanden.

Flere af de store institutioner er relativt nye. Da det tager tid at opbygge en fælles kultur, kunne man indvende, at en fælles kultur vil udvikle sig med tiden i de store institutioner. De udfordringer der er i de store institutioner, f.eks. i form af mange ansatte, større udskiftning af personale, flere forskellige afdelinger, udfordringer med kommunikationsflowet og udmøntningen af de pædagogiske målsætninger i praksis, vil dog også i en længere tidshorisont fortsat vanskeliggøre opbygningen af en fælles kultur.

Pædagogerne i de små institutioner finder, at det mindre fysiske miljø, med muligheden for at børnene kan fordele sig i flere små rum og har direkte adgang til legepladsen, betyder gode muligheder for at udmønte de pædagogiske målsætninger i praksis. De flere små rum giver desuden gode muligheder for at indrette rummene, så børnene får gode betingelser for leg og aktiviteter. Børnene har endvidere mere indflydelse, fordi de i vid udstrækning kan vælge, hvor de vil være i institutionen.

I de store institutioner ser mange af pædagogerne en række udfordringer for det pædagogiske arbejde i forhold til de fysiske rammer og den daglige tilrettelæggelse af aktiviteter og legemuligheder for børnene. Udfordringerne handler om, at grupperummene er for små i forhold til antallet af børn, og at det er upraktisk med de store gangarealer og fællesrum, som er svære at udnytte, fordi det kræver meget personale og en høj grad af planlægning at udnytte rummene.

Den høje grad af struktur i institutionen udgør en række udfordringer i forhold til at udmønte de pædagogiske mål i dagligdagen, idet strukturen nogle gange overruler det, som pædagogen vurderer, er godt for børnene pædagogisk set. Strukturen medfører en højere grad af voksenstyring og giver desuden mindre mulighed for at ændre aktiviteter i forhold til børnenes interesser, og børnenes muligheder for at få indflydelse bliver mindre, og det bliver i en række situationer strukturen, i stedet for de pædagogiske overvejelser eller børnenes behov, der styrer dagligdagen.

Men er det ikke godt med struktur, og børnene skal vel ikke lege hele tiden? De skal vel også lære noget? Ja det skal de, men når der er tale om pædagogisk kvalitet hænger trivsel, læring og udvikling sammen ("being" og "becoming"). Legen er en guldgrube for læring, hvis børnene har gode betingelser for at lege. Børn lærer også gennem både børne- og vokseninitierede aktiviteter, forudsat at disse er tilpasset børnenes motivation, alder og udviklingsniveau og det, som børnene kan i forvejen.

Det er et problem, hvis strukturen er for stram og bliver vigtigere end pædagogikken, fordi forskning viser, at det har betydning for børnenes muligheder for trivsel, læring og udvikling, at strukturen ikke er for stram, men derimod fleksibel, så der er "mulighed for at skabe forbindelse mellem børnenes betydninger, interesser og legeaktiviteter, og de vokseninitierede aktiviteter og pædagogiske målsætninger" (Cecchin, 2015, s. 36). Forskning viser, at børn lærer og udvikler sig bedre i en sådan fleksibel struktur, end når der er tale om stramt strukturerede aktiviteter, som den voksne gennemfører uden at tage udgangspunkt i eller ændre aktiviteten i forhold til børnenes behov og interesser (Sommer, 2015).

I de store institutioner bruger børnene bruger meget tid på at vente, når de gruppevis skal bevæge sig rundt mellem de forskellige rum, op og ned af trapper eller med elevator, fordi de skal følges af pædagogen i det meget store hus.

En af de helt store forskelle på arbejdsbetingelserne i en stor og en lille daginstitution er antallet af børn, som pædagogerne kommer i kontakt med og skal forholde sig til i de store institutioner. Dermed bliver kvaliteten i relationerne mellem børnene og de voksne en udfordring.

De fleste af pædagogerne i de store institutioner vurderer, at det kan være en udfordring for dem at opnå den ønskede kontakt og nærhed med det enkelte barn, som de, i overensstemmelse med deres faglige viden og foreliggende forskning, finder væsentlig for børnenes trivsel og udvikling. Det kan lykkes for dem på den enkelte stue, hvis de ikke flyttes rundt mellem stuerne. Dette kommer også til at spille en rolle for planlægning og udmøntning af de pædagogiske aktiviteter i praksis, idet det kræver et godt kendskab til børnene at tilrettelægge disse, så der tages udgangspunkt i børnenes alder, udviklingsniveau og interesser. Der er da også oftere end i de små institutioner observeret krav og aktiviteter, der ikke svarer til børnenes alder og udvikling. Nogle pædagoger vurderer, at det kan være hårdt, særligt for de små børn at være sammen med så mange forskellige børn og voksne, når de er udenfor stuerne eller disse slås sammen.

Enkelte pædagoger giver udtryk for, at man som pædagog ikke behøver kende børnene for at kunne tage sig af dem eller holde møder med forældrene om dem. I forhold til forskning om pædagogisk kvalitet må det dog betragtes som problematisk, hvis arbejdsvilkårene er af en sådan karakter, at de kan medføre, at pædagogisk personale mener, at det er tilstrækkeligt for at kunne afholde samtaler med forældre børn uden at kende barnet bedre end at have læst en beskrivelse af barnet i et skema.

I de små institutioner giver det lille miljø giver mulighed for at kende alle børn og deres forældre i institutionen, samt for at børnene omvendt også kender alle de voksne. Styrken i de små institutioner er således muligheden for, at pædagogerne kan opnå den personlige kontakt og nærhed i relationen til børnene, som de fagligt set anser som det mest centrale for at opnå en god pædagogisk kvalitet.

1.5 Hvorledes kan man i praksis løse de udfordringer, der ligger i arbejdet i henholdsvis store og små institutioner.

Undersøgelsen viser, at hvis man i praksis skal forsøge at løse nogle af udfordringer, der er i arbejdet i en stor daginstitution, er det vigtigt, at de enkelte stuer/mindre afdelinger er helt adskilte og fungerer som en institution i institutionen – fysisk adskilt, med egne pædagoger og egen legeplads. Det er ikke tilstrækkeligt med en opdeling i stuer eller afdelinger, hvis disse fysisk er placeret i den samme bygning eller på forskellige etager.

Det er desuden vigtigt, at pædagogerne ikke flyttes rundt mellem stuerne på institutionen og stuerne ikke slås sammen. Det har stor betydning, at ledelsen prioriterer den opgave ledelsesmæssigt, der handler om at sørge for at de pædagogiske målsætninger når helt i den pædagogiske praksis i hverdagen. Dette kræver bl.a. ledelsens tilstedeværelse på de enkelte stuer, videreuddannelse og supervision af personalet.

1.6 Hvordan ser trivsel og det gode børneliv ud med børnenes øjne, og i hvilken udstrækning det er muligt for deres ønsker at blive realiseret i den konkrete dagligdag i store og små daginstitutioner.

Undersøgelsen viser, at det bedste i børnehaven er at lege og have gode venner at lege med. Dette er i overensstemmelse med en række andre undersøgelser, f.eks. Børnerådet, 2015, Kragh-Müller & Isbell, 2011, Einarsdottir, 2005, Røn Larsen, 2007. Undersøgelsen viser også, at børnene i både store og små institutioner oplever at have gode muligheder for at lege.

Det er de selvinitierede og selvvalgte aktiviteter og lege, som børnene er glade for og trives med, og de peger på en hel række af aktiviteter og lege, som de har i børnehaven. Børnene er generelt glade for de søde voksne i børnehaven. En sød voksen forklares som en, der er glad, kan lide børnene og giver dem lov til noget. Børnene kan godt lide at lave noget sammen med de voksne, f.eks. lave perler, læse og hygge. Særligt kan de godt lide de voksne, der laver sjov og leger vildt med dem, og her peges af mange børn på den unge mandlige medhjælper.

Omvendt er det værste for børnene, når de ikke har nogen at lege med, hvis de ikke må være med, når de andre børn driller, og hvis der er konflikter mellem børnene. De kan ikke lide de voksne, der er sure og skælder ud. Der er nogle børn, der peger på, at de ikke kan lide visse af de vokseninitierede aktiviteter og rutiner, f.eks. samling og hviletid.

Når børnenes ønsker for det gode børneliv sammenholdes med muligheden for at deres ønsker kan realiseres i den konkrete dagligdag, viser undersøgelsen, at børnene både i de store som i de små institutioner har mulighed for at lege med deres venner, have gode relationer til de voksne og lave noget sammen med dem. Det fremgår dog også, at der af forskellige årsager og overordnet set er flere udfordringer for børnene i de store institutioner i forhold til at realisere deres ønsker om det gode børneliv.

I de små institutioner har børnene mere tid til at lege, det er lettere for børnene at finde steder at lege uforstyrret, fordi der er flere mindre rum at fordele sig i. Børnene kan lettere overskue antallet af børn, og de kan oftere selv vælge, hvor de vil være. Dette gælder også på legepladserne. I de små institutioner kender alle børnene hinanden, de kan lettere overskue antallet af børn, det er lettere at få lov at være med, og

børnene leger mere med hinanden på tværs af køn og alder. Børnene i både store og små institutioner får hjælp i tilfælde af, at der opstår konflikter børnene imellem, men børnene i de små institutioner får oftere hjælp. Fordi børnene kender alle de voksne er det desuden lettere for dem at søge hjælp hos dem.

I de store institutioner har børnene også mulighed for at lege med de andre børn, men der er en række udfordringer for børnene i forhold til at kunne opnå længerevarende og fordybende lege med de andre børn. Udfordringer som f.eks. mindre plads i grupperummene, færre afgrænsede legesteder, ikke altid tilstrækkelige materialer og legeting i forhold til antallet af børn, og mindre tid til at lege. Særligt på legepladsen kan det desuden være svært for børnene at overskue denne og de mange børn.

I de store institutioner kender alle børnene ikke hinanden. Det betyder, at børnene leger med børn fra samme stue og på samme alder. Det kræver mere af børnene i de store institutioner at finde venner, og det fremgår, at nogle børn har svært ved at finde sig en position i børnegruppen, hvilket betyder, at flere børn i perioder går rundt alene og venter på at blive hentet. Dril og konflikter mellem børnene omtales oftere af børnene i de store institutioner.

Børnene i både de store og små daginstitutioner kan godt lide de fleste af de voksne i børnehaven, men at der også er sure voksne, der skælder meget ud. Alle børn vil gerne lave noget sammen med de voksne, og er særligt glade for de voksne, der vil lege vildt og lave sjov. Det fremgår, at de voksne laver noget sammen med børnene i både de store og små institutioner, men at det oftere sker i de små.

I børnenes perspektiver har de voksne dog en del af dagen deres eget liv, hvor de laver praktiske opgaver og "voksenting", medens børnene har deres liv sammen med de andre børn. Det passer med børnenes ønske om tid til at lege med de andre børn, men ser dog også, oftere i de store institutioner, ud til at medføre, at en del af børnene ikke får den hjælp og støtte, som de har behov for at finde ind i børnegruppen og finde på noget at lege.

Voksenplanlagte aktiviteter og rutiner forekommer både i store og små institutioner, men det spiller en meget lille rolle i børnenes oplevelse, hvad der får dem til at trives. Når børnene nævner disse aktiviteter og rutiner, er det oftest, fordi de ikke kan lide det. Dette kan hænge sammen med, at det at lege med venner er det vigtigste for dem, men det kan også hænge sammen med, i hvilken udstrækning de planlagte aktiviteter tager udgangspunkt i børnenes interesser, alder og udviklingsniveau. Børnene i de store institutioner nævner oftere rutiner og aktiviteter, som de ikke synes om eller ikke forstår.

Referenceliste.

Andersen J., S.Gundelach og K. Rasmussen (2009). Institutioner er forskellige. Rapport fra undersøgelse af 323 daginstitutioner i Århus Kommune. UdviklingsForum november 2009

Bae, Berit, og Waastad, J.E. (1999): Erkjennelse og anerkjennelse: Perspektiv på relasjoner. Oslo: Universitetsforlaget.

Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN 0-674-22457-4

BUPL (2010). Det Pædagogiske Danmarkskort. I: Kragh-Müller, G. (2013). Kvalitet i Daginstitutioner. Hans Reitzels Forlag.

Børn og Unge 2010, nr. 8.

Cecchin, D. (2008): Pædagogiske institutioner som genstand for ledelse. I: Cecchin, D. & Wennerberg, M., red.: Pædagogfaglig ledelse. Om ledelse af pædagogiske institutioner. BUPL.

Cecchin, D. (2015): Barndomspædagogik i børnenes spor. I: Cecchin, D. Barndomspædagogik i dagtilbud. Akademisk Forlag.

Dettling, A.C., Parker, S.W., Lane, Sebanc & Gunnar (2000): Quality of care and temperament dertermine whether cortisol level rise over the day for children in full-day care. Psychoneuro endocrinology, 25, 813-836.

Dreier, O. (2008): Psychotherapy in Every day Life. Cambridge University Press.

Drugli, M. B. (2011). Liten i barnehagen. Forskning, teori og praksis

Cappelen Damm

The Economist Intelligence Unit (2012): Starting Well: Benchmarking Early Education Across the World. http://www.lienfoundation.org/pdf/publications/sw_report.pdf

Einarsdottir, J. (2005): We Can Decide What to Play Children's Perception of Quality in an Icelandic Playschool. Early Education and Development 16 (4), 469-488.

Gloeckler, L. (2006): Teacher/Caregiver Practices Influencing the Early Development of Emotional Regulation in Toddlers. University of North Carolina of Greensboro.

Gulløv, E. (1999). Betydningsdannelse blandt børn

Gyldendals fremmedordbog (1972).

Gørtz, M. & Andersson, E. (2010): Normering i daginstitutioner. AKF.

Halkier, B (2002): Fokusgrupper. Samfundslitteratur, Roskilde Universitetsforlag

Hansen, M. (2002): Børn og opmærksomhed. Om opmærksomhedens psykologi og pædagogik. København: Gyldendal.

Heckman, J.J. (2006). Skill Formation and the Economics of investing i Disadvantaged children. Science Vol. 312. www.sciencemag.org

Howes, C. (1988): Relations between early child care and schooling. Developmental Psychology, 26, 292-303.

Kousholdt, D. (2006): Familieliv fra et børneperspektiv. Thesis, Roskilde Universitetscenter.

Kragh, M. og Pedersen, L. (2015), in press: Om børns betingelser for at indgå i børnefællesskaber i henholdsvis store og små daginstitutioner. Speciale Københavns Universitet.

Kragh-Müller, G. (2005): Relationer, anerkendelse og underkendelse. Side 58-89 i: Richie, T. (red. 2005): Relationer i psykologien. København: Billesøe & Baltzer Forlagene.

Kragh-Müller, G. (2010): Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.

Kragh-Müller, G. (2012): Daginstitutionen som rum for følelsesmæssig og social udvikling. Side 180-179 i: Svinth og Ringsmose (red.): Læring og udvikling i daginstitutioner. København: Dansk Psykologisk Forlag.

Kragh-Müller, G. (2013): Kvalitet i daginstitutioner. Reitzel.

Kragh-Müller, G. & Isbell, R. (2011): Children's Perspectives on Their Everyday Lives in Child Care in Two Cultures: Denmark and the United States. Early Childhood Educ J (2011) 39:17-27

Kruuse E. (2007). Kvalitative forskningsmetoder i psykologi og andre tilgrænsende fag. Dansk Psykologisk Forlag, Virum.

Kvale, S (1997): Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview. København: Hans Reitzel

Kvale, S. & Brinkmann, S. (red.) (2009). Interview. Introduktion til et håndværk. (2. udg.). København: Hans Reitzels Forlag.

- Kvistad, K. og Søbstad, F. (2005): Kvalitetsarbeid i barnehagen. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Kärrby, G. (1993): Kvalitet i pædagogisk arbejde med børn. København: Pædagogisk Bogklub.
- Larsen, S. (1998): Den ultimative formel. Steen Larsen Forlag.
- Loeb, S., Fuller, B., Kagan, S.L. & Carrol, B. (2004). Child care in poor communities: Early learning effects of type, quality and stability. *Child Development*, 75 47-65.
- Love, J.M. m.fl (2003). Child care quality matters: How conclusions may vary with context. *Child Development*, 74 1021-1033f
- NICHD Early Child Care Research Network (1999c). Effect sizes from the NICHD study of Early Child Care. Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Albuquerque
- Nielsen, A.A & Christoffersen, M.N. (2009). Børnehavens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt. SFI 09:27
- Nøhr, K. ; Dalsgaard, C.; Kloppenborg, H.; Meldgaard, J.; Bækgaard, M. (2012): Sådan passer kommunerne børnene. Om kommunernes dagtilbudsstruktur fra 2004 til 2011. Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning (KORA).
- OECD. (2006). Starting Strong II. Early Childhood Education and Care. OECD Publishing
- Patton, M. Q. (2002): Qualitative Research & Evaluation Methods. Sage Publication, Thousand Oaks.
- Peisner-Feinberg, E.S., Burchinal, M.R. et al. (2001) The relation of child care quality to children's cognitive and social developmental trajectories through second grade. *Child Development*, 72, 1534-1553X
- Ringsmose, C., Kragh Lund, K. (Red.) (2014). Tidlige indsatsers langsigtede betydning *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*. 51. årgang. Nr. 4 Dansk Psykologisk Forlag
- Ringsmose, C. & Winther Lindquist, D., Allerup, Peter (2012): Kvaliteter ved det sproglige læringsmiljø i børnehaven. Side 114-152 i: Lone Svinth og Charlotte Ringsmose (red.): Læring og udvikling i daginstitutioner. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Røn Larsen, Højholdt, C., & Stanek, A. (2007). Børnefællesskaber: Om de andre børns betydning: At arbejde med rummelighed og forældresamarbejde. Børn & Unge.

Nielsen, A. & Christoffersen, M. (2009): Børnehavens betydning for børns udvikling. SFI, 2009.

Røn Larsen, Højholt og Stanek (2007): Børnefællesskaber: Om de andre børns betydning: at arbejde med rummelighed og forældresamarbejde. København: Børn & Unge.

Sheridan, S.; Kärrby, G.; Giota, J., Ogefelt, A. Däversjö; Björck, Å. (2003): Pedagogisk kvalitet i skolan: PQS. Lund: Studentlitteratur.

Sigsgaard, E. & Varming, O. (1996): Grænser eller ej. Voksnes syn på børn og opdragelse. Hans Reitzels forlag.

Sommer, D. (1996): Barndomspsykologi – Udvikling i en forandret verden. København: Hans Reitzels Forlag.

Sommer, D. (2015): Barndom. Historiske forandringer i børnesyn og inddragelse af barnets perspektiv. I: Barndomspædagogik i dagtilbud. Akademisk Forlag.

Sylva, K., E. Melhuish, P. Sammons, I Siraj-Blatchford, b. Taggart and K. Elliot (2003). The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project: Findings from the Pre-School Period. Institute of Education, University of London and Sure Start, London

Vygotskij, i: Lindquist, G. (red.), (2004): Vygotskij: Om læring som udviklingsvilkår. Århus: Forlaget Klim.

Whitebook, M. & Sakai, L. (2003): Turnover begets turnover: an examination of job and occupational stability among child care centre staff. Early Childhood Research Quarterly 18(3): 273-93

WHO (2004): The Importance of Caregiver-Child interactions for the Survival and Healthy Development of Young Children: A Review. Geneva: WHO.

Wisconsin Council on Children and Families (2008). Quality Matters: A Policy Brief Series on Early Care and Education, vol. 8, Madison, WI. Study of Early Child Care. Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Albuquerque

